Gud og Staten

Forord til den elektroniske utgaven

Denne franske boken av Mikal Bakunin (1814-1876), med fortale av Carlo Cafiero (1846-1892) og Elisée Reclus (1830-1905), oversatt til norsk og med indledning av Arnold Hazeland (1859-1845), er digitaliseret av SAC-Syndikalisterna og tilpasset for Projekt Runeberg i oktober 2016 av Ralph E.

MIKAL BAKUNIN

GUD OG STATEN

MED FORTALE AV CARLO CAFIERO OG ELISÉE RECLUS

OVERSAT, MED INDLEDNING, AV A. HAZELAND

KRISTIANIA NORGES SOCIAL-ANARKISTISKE FORBUNDS FORLAG 1924MIKAL BAKUNIN 1874 (60 aar).

INDLEDNING TIL OVERSÆTTELSEN.

«Gud og Staten» er et bruddstykke.

I begyndelsen av 1871 skrev Bakunin en længere utredning, som dog ikke blev fuldført, paa 340 sider i manuskript. Første hefte — side 1—138 av manuskriptet — blev trykt i Genf under titel «Den sociale resolution eller det militære diktatur» og med rettelser og en ny titel — «Det tyske knut-regimente og den sociale revolution» — utgit i Neuchatel i mai samme aar. I Genf var yderligere opsat siderne 138—148 av manuskriptet under titel «Historiske sofismer hos den doktrinære skele av de tyske kommunister,» idet det var meningen at utgi verket i hefter og brosjyrer; men dette maatte opgives paa grund av pengemangel.

Efter Bakunlns dod (1876) blev av det resterende manuskript side 148—210 og 214—247 (211 -13 var bortkommet) utglt av Carlo Cafiero og Elisée Keclus under titel «Gud og Staten»; under hvilken titel bruddstykket ogsaa er oversat paa mange sprog — italiensk, spansk, rumænsk, engelsk, tysk, hollandsk, polsk. I Bakunin» «Verker» (Oeuvres, bind III, utgit av James Guillnume 190$) finder man det i sin sammenhæng under den titel verket i sin helhet hadde fra Bakunlns haand («Det tyske knut-regimente o. s. v.»). Sammesteds finder man den følgende del av manuskriptet s. 247—285, indeholdende et detaljert utdrag nv den borgerlige utvalgs-filosori fra 1. halvdel av forrige aarhundrede, repræsentert nv M. Cousin. Manuskriptets side 286—340 er trykt i «Oeuvres», I. bind, utglt av Max Nettlau 1895. Ogsaa for dette avsnit er benyttet titlen Gud og Staten».

Nærværende oversættelse er foretat efter «Oeuvres», III. bind. Den Mev i 1916 trykt I »Soclal-Demokraten» — en del ogsaa I «Arbeidet» og Ny Tid» — og optrykkes f. t. I «Revolt». For sammenhængens skyld er likesom tidligere medtat sidste avsnit av manuskriptets 1. del og de første Avsnit av 2. del(som Cafiero og Reclus utelot. Siderne 247—85 i manuskriptet som delvis blev trykt I «Soclal-Demokraten» (til side 263) er her slolfet. Verkets slutning, som blev utglt av Nettlau 1 1895, faar ogsaa utstaa til en anden leilighet.VI

Ved siden av Cafiero og R e c 1 u s' efterfølgende fortale hitsætter vi et par yderligere bidrag til Bakunins karakteristik :

Paa 100 aarsdagen for Bakunins fødsel — 20. mai 1914 — holdtes i London en mindefest for ham. Til denne sendte hans biograf Max Nettlau en artikel og Kropotkin et brev, begge indtat i det anarkistiske blad «Freedom» for juni s. a. Nettlau sier i sin artikel bl. a. :

«....Vi vil ikke glemme de mange mindre kjendte tænkere og oprørere.... Men ingen av dem hadde den store evne at forene i en oprørsstrøm alle de mange elementer i revolutionær tænkning, og det brændende ønske om at hitføre kollektiv revolutionær handling, som utgjør Bakunins mest fængslende eiendommeligheter. Modige, heroiske oprørere har der været til enhver tid, men deres bestræbelser var ofte meget snævre. De hadde ikke overvundet politiske, religiøse og sociale fordomme. Ogsaa de mest fuldkomne «systemer» blev utarbeidet teoretisk, men disse hoisindede tænkere manglet driften til handling for deres virkeliggjørelse, og deres metoder var svake, myke og milde. Fourier ventet i aarevis paa at en millionær skulde vise sig og overlate ham penger til at bygge det første falansteri. St. Simonisterne hadde sine øine fæstet paa konger og kongesønner som skulde bevæges til at virkeliggjøre deres planer «ovenfra». Marx nøiet sig med at «bevise», at kapitalismens sammenbrudd og arbeiderklassens adkomst til magten vilde indtræde automatisk.

Blandt de mest kjendte socialister, har vi Robert Owen og Proudhon, Blanqui og Bakunin, som forsøker at virkeliggjøre sine tanker ved tilsvarende handling. Blanquis berømte ord «Ingen gud, ingen herre» opveiedes dog av hans praktiske virksomhets autoritære og snevert politiske og nationalistiske karakter. Baade Owen og Proudhon repræsenterer m. h. t. aktionsmidler de frie forsøks metode, som, i mine tanker er den eneste som staar sig ved siden av det industrielle og kollektive oprørs metode, som Bakunin og mange andre anbefalte. Omstændighetene — svakheten hos smaa minoriteter likeoverfor den traditionelle autoritets brutale magt, og likegyldigheten hos folkets store masse, har endnu ikke git nogen av metoderne nogen chanse for at vise hvad de kan utrette, og da fremskridtets veie er mangfoldige, vil kanske ingen av dem nogensinde gjøre den anden ganske overflødig. Disse eksperimenterende socialister og anarkister, staar da hverken over Bakunin eller under ham, de er bare forskjellige fra ham, ulike ham, den mest glødende repræsentant for tanken om virkelig revolutionær handling.

Hans statsøkonomi er ikke original, han antok villig Marx's kritik av det kapitalistiske system, heller ikke dvælet han særlig ved de fremtidige metoder for fordelingen, men uttalte bare nødvendigheten av, at enhver fik det fulde utbytte av sit arbeide. Men for ham var utbytning og undertrykkelse ikke bare økonomiske og politiskeVII

under som en retfærdigere fordeling og tilsynelatende deltagelse 'i po-IltlBk magt (demokrati) vilde avskaffe, han saa klarere end næsten ttlle socialister før ham den nære sammenhæng hvori alle former for ti u t o r 11 e t, religiøs, politisk, social, og deres legemliggjørelse i staten, staar med økonomisk utbytning og underkastelse. Derfor var for ham anarkismen — som ikke behøver at defineres her — <tat nødvendige grundlag for al socialisme, dens væsentlige faktor. Heri skiller han sig væsentlig fra alle de mange socialister som Klider hen over dette umaadelige problem med nogen ordkunster om «regjering» og «administration», «staten» og «samfund» e. lign., fordi et virkelig ønske om frihet endnu ikke er vakt i dem. Dette ønske og dets følge, beslutningen om oprør for at virkeliggjøre friheten, er tilstede hos alle levende væsener, jeg skulde ville si at det er tilstede i en eller ouden form og grad hos den mindste del av materien, men tidsaldre av preste- og statskunst har næsten utryddet det, og tidsaldre av gjennemført demokrati, endog av triumferende socialdemokrati, vil neppe teende det igjen.

Her sætter Bakunins socialisme ind med fuld styrke : aandelig^ personlig og social frihet er for ham uadskillelige — ateisme, anarkisme, socialisme en organisk enhet. Hans ateisme er ikke en almindelig fritænkers, som kan være tilhænger av autoriteten og en motstander av socialismen, heller ikke er hans socialisme en almindelig socialists, som kan være og ofte er en tilhænger av autoriteten og en kristen; heller ikke vilde hans anarkisme fare vild i en Tolstoi og Tuckers eksen-triciteter. Men hver av de tre ideer gjennemtrænger de andre to og utgjør med dem en levende virkeliggjørelse av friheten, ganske som alle vore intellektuelle, politiske og sociale

fordommer og onder kommer fra en fælles kilde — autoriteten. Enhver som læser «Gud og Staten», den mest kjendte av Bakunins mange kjendte utviklinger av disse tanker, vil kunne opdage at naar religionens skjæl falder fra hans øine, 1 samme øieblik vil ogsaaa staten vise sig for ham i sin frygtelige uhyrlighet og den statsfiendtlige socialisme være den eneste utvei. Fuld-stændigheten av Bakunins socialistiske propaganda er, i mine tanker, enestaaende.

Jeg sier igjen : det er taapelig at tro at Bakunin vilde ha været en syndikalist og intet andet —- men hvad han vilde ha forsøkt at gjøre ut av syndikalismen, hvorledes han vilde forsøkt at gruppere disse og mange andre materialer for oprør og lede dem til handling, dette kan min fantasi ikke tegne, men jeg føler at tingene vilde ha gaat anderledes og kapitalistene sovet mindre rolig, Jeg er Ingen dyrker av personligheter, og jeg finder mange feil hos Bakunin ogsaa av andre grunde ; men det føler jeg, at hvor han var vokste oprør rundt ham, mens idag, med saa glimrende materialer, er oprør intet steds.VIII

Syd-Afrika, Colorado er ganske visst haabefulde begivenheter ; men tænkr hvad en Bakunin vilde ha gjort ut av dem — og vi kan maale værdien av denne mand i kampen for frihet.»

Kropotkin sier i sit brev: «Kjære kamerater, det gjør mig saa ondt at jeg ikke kan være sammen med Dere til høitideligholdelse av vor store lærer, Mikal Bakunins fødselsdag. Det er faa navne som burde være saa kjære for verdens revolutionære arbeidere som navnet paa denne apostel for masseoprøret blandt proletarerne av alle folk.

Sikkerlig vil ingen av os tænke paa at forringe betydningen av det tankearbeide som gaar forut for enhver revolution. Det er bevisstheten om samfundsuretten som gir de nedtrampede og undertrykte den kraft som kræves til at gjøre oprør mot denne uret.

Men for umaadelig mange mennesker, ligger en hel avgrund mellem forstaaelsen av onderne, og den handling som er nødvendig for at bli av med dem.

At faa folk til at sætte over denne avgrund, og gaa over fra at knurre til handling, var Bakunins hovedgjerning.»

Om hans virksomhet i de aar han var med i Internationalen, sier han : «Her utfoldet Bakunin alle sit revolutionære genis kræfter. Man kan ikke læse hvad han skrev i disse aar — mest brosjyrer omhandlende dagens spørsmaal og dog fulde av dyp indsigt i samfundet — uten at rives med av hans magtfulde argumentationer, og uten at ildnes av kraften i hans revolutionære overbevisninger. Ved at læse disse skrifter og følge hans liv, forstaar man hvorfor han i saadan grad indblæste sine enner oprørets hellige ild.

Like til sin sidste dag, selv under en dødelig sygdoms kvaler, selv i det sidste han skrev, som han betragtet som sit testamente, forblev han den samme fast overbeviste revolutionære anarkist og den samme kjæmper, færdig at slutte sig til masserne hvorsomhelst i deres oprør mot kapitalen og staten.»

Fra et av sine første samvær med ham fortæller hans senere intime ven James G u i 1 1 a u m e som betegnende for manden, hvorledes Bakunin spøkende beskrev trinfølgen i menneskelig lykke efter hans opfatning, nemlig saaledes :

«Først som høieste lykke at dø i kamp for friheten ; for det andet : kjærlighet og venskap ; — for det tredje videnskap og kunst ; — for det fjerde at røke ; — for det femte at drikke ; — for det sjette at spise, og for det syvende at sove.»

Efter at ha deltat i en reisning i Dresden i 1849, blev Bakunin fængslet natten mellem 9. og 10. mai, og senere utlevert til prøisserne.IX

Man førtes til fæstningen Königstein (Saxen) og dømtes til døden 18. januar 1850. Straffen blev forandret til livsvarig fængsel, og han blev utlevert til Østerrike som gjorde krav paa ham.

Han holdtes først fængslet i Prag, derefter (mars 1851) i fæstningen Olmütz, hvor han 15. mai 1851 blev dømt til at hænges ; straffen blev dog paany forandret til livsvarig fængsel. I de østerrikske fængsler blev han haardt behandlet : han hadde lænker paa hænder og føtter, i Olmütz var han desuten fængslet til muren ved lænker om

livet. Kort •fter dommen blev han utlevert til Rusland.. Her sat han først fængslet 1 Peter-Paul fæstningen (utenverket Alexis, hvor senere ogsaa Kropotkin blev anbragt). Under Krimkrigen (1854) blev han overflyttet til Schlüsselburg. Der blev han angrepet av skjørbuk og mistet alle sine tænder. I 1857 blev hans straf forandret til forvisning til Sibirien. Her blev han til 1861, da det lykkedes ham at flygte.

Bakunin døde den 3. juli 1876 1 Bern, hos sin ven doktor Adolf Vogt. Under sit sidste sykeleie gjorde han i forbindelse med en samtale om Schopenhauer, følgende bemerkning, som blev nedskrevet av hans ven Richel, og som fortjener at huskes :

«Hele vor filosofi — sa han — gaar ut fra et falskt grundlag : den begynder altid med at betragte mennesket som individ, og ikke, som den skulde, som et væsen tilhørende en kollektivitet (en flerhet) : derav kommer størsteparten av de filosofiske vildfarelser, som løper ut enten i forestillingen om en lykke i skyerne eller i en pessimisme som Schopenhauers og Hartmans.»

A. H.FORTALE TIL DEN FØRSTE FRANSKE UTGAVE.

En av os skal snart fortælle Mikal Bakunins livs historie i alle dets enkeltheter, men dets almindelige træk er allerede tilstrækkelig kjendt. Venner og fiender vet, at denne mand var stor i tanke, vilje og utholdende handlekraft : de vet ogsaa med hvilken stolt foragt han saa ned paa rikdom, rang, berommelse, al den usle ærgjerrighet som de fleste menneskelige væsener er låve nok til at nære. Han var en dannet rasser, besvogret med keiserrikets hoieste adel, og dog en av de første til at træde ind i det uforfærdede samfund av oprørere som visste at frigjøre sig fra traditioner, fordomme, race- og klasseinteresser, og agiet sit eget velvære for intet. Med dem kjæmpet han livets haarde kamp, som blev gjort endnu tyngre ved fangenskap, landflygtighet, alle de farer og atle de sorger som selvopofrende mennesker har at gjennem-.gaa i sin pinefulde tilværelse.

En simpel sten og et navn merker det sted paa Berns kirkegaard hvor Bakunins legeme biov lagt. Det er kanske for meget til at ære mindet om en arbeider som agtet forfængeligheter av den slags saa ringe. Hans venner vil sikkert ikke reise ham nogen prangende gravsten eller statue. De vet med hvilken mægtig latter han vilde ha mottat dem, hadde de talt til ham om et mindesmerke opreist til hans ære ; de vet ogsaa at den refte maate at ære sine døde paa er at fortsætte deres arbeide — med samme glød og utholdenhet som de selv la i det. I dette tilfælde, i sandhet, <?h vanskelig opgave, som lægger beslag paa alle vore kræfter, for blandt de revolutionære i den nuværende generation har ikke nogen arbeidet mere brændende for revolutionens fælles sak.

I Rusland blandt studentene, i, Tyskland blandt oprørerne i Dresden, i Sibirien blandt sine brødre i landflygtighet, i Amefika, i England, i Frankrike, i Schweiz, i Italien, blandt alvorlige mænd i alle disse lande, har hans direltte indflydelse været betydeltg.' Hans tankere originalitet, hans veltalenhets billedrikdom og voldsomme kratt, riaTis' nidkjærhet i propagandaen, hjulpet ogsaa av hans persons naturlige majestæt og av en sterk livskraft, gav Bakunin adgang til alle revolutionære grupper, og hans arbeide efterlot overalt dype spor, endog paa dem som, efter at ha hilst ham velkommen, støtte ham fra sig paa grundXI

HV meningsforskjel om formaal eller metode. Hans korrespandanse var overordenlig omfattende ; hau tilbragte hele natten med at utarbeide lange brever til stne venner i den revolutionære verden, og nogen av disse brever, skrevet for at styrke de frygtsomme, vække de hl o ve og utstikke planer til propaganda eller oprør, blev lange som hele i>ind. Pisse brever forklarer bedre end noget andet Bakunin» uhyre andel i aarhundredets revolutionære bevægelse. De brosjyrer han har utgit, paa russisk, fransk og italiensk, hvor vigtige de end kan være. og hvor nyttige de kan ha været til at utsprede de nye tanker, er den mindste del av Bakunin« arbeide.

Det foreliggende arbeide, «.Gud og Staten», er i virkeligheten bare et bruddstykke av et brev eller en indberetning. Utarbeidet paa samme maate som de fleste av Bakunin» andre skrifter, har det samme literære feil, mangel paa forholdsmæssighet ; desuten bryter det pludselig av : vi har forgjæves sokt at finde slutten av manuskriptet. Bakunin hadde aldrig den nödvendige tid til at fore til ende alle de opgaver han paa-tok sig. Det ene arbeide var ikke fuldført, for andre alt var under opseiling. «Mit. liv er selv et bruddstykke,» sa han til dem som kritiserte hans skrifter. Ikke desto mindre vil læserne av «Gud og Staten» sikkert ikke beklage at Bakunins

arbeide, skjønt ufuldstændig, blir offentliggjort. De spørsmaal han der diskuterer behandles avgjørende og med enestaaende logisk kraft. Idet han med rette henvender sig alene til sine ærlige motstandere, paaviser Bakunin for dem tomheten i deres tro paa den guddommelige autoritet hvorpaa alle timelige autoriteter er grundlagt ; han beviser for dem den rent menneskelige oprindelse til alle regjeringer ; endelig, uten at stanse for at diskutere de grundlag for staten som allerede er dømt av den offentlige moral, som fysisk overlegenhet, vold, adelskap, rigdom, gjor han op med den teori, som gjerne vilde betro videnskapen at styre samfundene. Selv om det under striden mellem rivaliserende ærgjerrigheter og intriger, var mulig nt dra kjeiidsel paa hvem som er de falske og hvem som er de virkelige lærde, og der kunde findes en metode for valget som uten feilgrep vilde lægge magten i deres hænder, hvis kundskap er ekte, hvilken garanti kunde de by os for at deres styre vilde bli viist og retskaffent ? Kan vi ikke allikevel tvertimot hos disse nye herrer forutse de samme daarskaper og de samme forbrydelser som vi finder iios fortidens og nutidens? For det første, videnskapen er ikke: den er i vorden. Den lærde av idag er bare den intet vitende av imorgen. La ham engang indbilde sig ut han har naadd til enden, og netop derved synker han under endog det nyfødte barn. Men, kunde han erkjende sand-beten i dens væsen, kan han allikevel bare fordærve sig selv ved sine privilegier og fordærve de andre ved sine befalinger. For at grundfæste sit styre, maa han forsoke, som alle statsoverhoder, at stanse massernes liv som bevæger sig under ham, holde dem i uvidenhet for at bevareXII

rc, og gradvis nedværdige dem for at han kan beherske dem desto bedre.

Porresten, siden de «doktrinære»!) fremstod, har det sande eller falske «geni» forsøkt sig paa at føre verdens scepter, og vi vet hvad det har kostet os. Vi har set dem i arbeide, alle disse lærde ; saa meget mere forhærdet jo mere de har studert; saa meget snevrere i sine syns-maater jo mere tid de har anvendt paa at undersøke et eller andet isolert faktum i alle dets ytringsformer ; uten livserfaring fordi de længe ikke har kjendt nogen anden horisont end væggene i sin ost ; barnaktige i sine lidenskaper og forfængeligheter, fordi de ikke har kunnet ta del i alvorlige kampe og aldrig har lært tingenes sande forhold. Har vi ikke nylig været vidne til grundlæggelsen av en hel skole av «tænkere» — forresten ynkelige hofmænd og urene folk i sit liv — som har dannet en hel skapelseslære til sit private bruk ? Efter deresmening, er verdener blit skapt, samfund utviklet, revolutioner har omstyrtet nationer, keiserriker er gaät urder i blod, fattigdom, sygdom og død har været menneskehetens dronninger, bare for at løfte op en utvalgt flok av akademikere, en utfoldet blomst, hvortil alle andre mennesker bare er gjødsel. For at disse utgivere av «Le Temps» eller «Les Debats» kan ha tid til at «tænke», lever og dør nationer i uviden-het; alle andre menneskelige væsener er bestemte til at dø for at disse herrer kan bli udødelige !

Men vi kan ta det med ro : disse akademikere vil ikke ha Alexanders. dristighet) da han overhugget den gordiske knute med sit sverd ; de vil ikke løfte Karl den stores glavind. Et styre av videnskapen holder paa at bli like umulig som et styre bygget paa guddommelig ret, rikdom og brutal magt. Alle myndigheter vil herefter bli underkastet elt ubarmhjertig kritik. Mennesker hos hvem følelsen for likhet er født, taaler ikke længere at bli styret ; de lærer at styre sig selv. Idet han fra hvem al magt antokes at komme, styrtes ned fra himlen, kaster samfundene ogsaa av sadelen alle dem som styrte i hans navn. Saadan er den revolution som nu skrider frem. Staten opløses for at gi plads for en ny orden, hvorunder, som Bakunin gjerne sa, «menneskelig retfærdighet skal avløse guddommelig retfærdighet». Hvis det er tillatt at nævne noget enkelt navn blandt, de revolutionære som har tat del i dette umaadelige fornyelsesarbeide, er det intet som med' større ret kan utpekes end Mikal Bakunins.

CARLO CAFIERO. ELISÉE RECLUS.

i) Et fransk parti i 1. halvdel av 19. aarh. Som deres leder betegnes historikeren og politikeren Guizot. O. a.GUD OG STATEN.

(Bruddstykke av verket: «Det tyske knutregimente og den sociale revolution»).

Hvis det er sandt som det er min faste overbevisning, at alene ved frihetens instinkt, ved hatet til undertrykkerne, og ved evnen til at gjøre oprør mot alt det som bar karakteren av utbytning og herredømme i verden, mot enhver slags utbytning og despotisme, er det at nationenes og folkenes menneskelige værdighet gir sig tilkjende, maa det medgis, at saa langt tilbake som der har eksistert en tysk nation og indtil 1848, er Tysklands bonder de eneste

som, ved sine oprør i det 16. aarhundrede, har bevist at denne nation ikke er helt fremmed for denne værdighet. Hvis man derimot vilde dømme den efter dens borgerskaps gjøren og laden, maatte man anse den forutbestemt til at virkeliggjøre den frivillige trældoms ideal.1)

2) Saa mener ikke den doktrinære skole av Tysklands socialister eller rettere av de autoritære tyske kommunister ; en skole som blev grundlagt litt før 1848, og som, det maa erkjendes, har gjort proletariatets sak fremragende tjenester, ikke bare i Tyskland, men i Europa i det hele. Det er den som hovedsakelig har æren av den store tanke om en International forening av arbeidere og likeledes av initiativet til dens første virkeliggjørelse. Idag staar den i spidsen for Arbeidernes socialdemokratiske parti i Tyskland, som har til organ «Volkstaat» («Folkestaten»).

Det er en fuldkommen agtværdig skole, noget som dog ikke hin-

1) Dette er sidste avsnit av «Det tyske knutregimente o. s. v.» I. del.

2) Her begynder verkets II. del under titel: <Hi st or i ske sofismer hos den doktrinære skole av tyske k o m-m u il 1 s t e r».drer den fra underiiden at vise en meget daarlig karakter1) og isærdeleshet at ha tat til grundlag for sine teorier et princip som er en dyp sandhet, naar man ser det i det rette lys, det vil si fra et betinget synspunkt, men betragtet og opstillet absolut, som eneste grundlag og første utspring for alle andre principper, som denne skole gjør det, blir fuldstændig falskt.

Dette princip, som forøvrig utgjør det væsentlige grundlag for den positive socialisme, er for første gang blit videnskabelig formulert og utviklet av Karl Marx, den fornemste leder for de tyske kommunisters skole. Det danner den ledende tanke i det berømte Kommunistiske manifest, som en international komité av franske, engelske, belgiske og tyske kommunister, samlet i London, utsendte i 1848, under titelen : «Proletarer i alle lande, forener eder /» Dette manifest, avfattet som man vet, av herrerne Marx og Engels, blev grundlaget for alle skolens senere videnskabelige arbeider, og for den folkebevægelse som senere blev reist av Ferdinand Lasalle i Tyskland.

Dette princip er den absolute motsætning til det princip som anerkjendes av idealistene av alle skoler. Mens disse sidste lar alle historiens kjendsgjerninger, deri iberegnet utviklingen av de materielle interesser og de forskjellige omvekslinger i samfundets økonomiske organisation, avledes av ideernes utvikling, vil omvendt de tyske kommunister, i hele den menneskelige historie, i de mest ideelle aabenbarelser av menneskehetens saavel kollektive som individuelle liv, i enhver utvikling, intellektuel og moralsk, religiøs, metafysisk, videnskabelig, kunstnerisk, politisk, juridisk og social, som har fundet sted i fortiden og fortsætter at finde sted i nutiden, ikke se andet end de nødvendige reflekser og virkninger av de økonomiske kjendsgjerningers utvikling. Mens idealistene paastaar, at det er ideene som hersker og frembringer kjendsgjerningerne, sier kommunistene, heri forøvrig i overensstemmelse med den vi-

i) Her har Bakunin en lang anmerkning om (le bakvaskelser han i iiul-paa en menneskealder var gjenstand for fra de tyske autoritære socialisters side, d. e. Karl Marx og hans venner, og som endog fortsatte efter lians død. Anmerkningen — skjønt karakteristisk og interessant — forbigaaes her som unødvendig for sammenhængen.

denskabelige materialisme, omvendt at kjendsgjerninger foranlediger ideene og at de sidste aldrig er noget andet end det ideelle uttryk for de fuldbragte kjendsgjerninger ; og blandt alle disse kjendsgjerninger, utgjør de økonomiske, materielle kjendsgjerninger, kjendsgjerninger i fortrinlig grad, det væsentlige grundlag, den hovedsagelige underbygning, hvorav alle andre kjendsgjerninger, intellektuelle og moralske, politiske og sociale, ikke længer er andet end nødvendige avledninger.

]) Hvem har ret, idealistene eller materialistene ? Naar engang spørsmaalet stilles saaledes, blir enhver uvisshet umulig. Uten mindste tvil har idealistene uret, og; materialistene alene ret. Ja, kjendsgjerningerne gaar forut for ideerne; ja, idealet er, som Proudhon har sagt det, kun en blomst som har sin rot i tilværelsens materielle vilkaar. Ja, hele menneskehetens intellektuelle og moralske, politiske og sociale historie, er en refleks av den økonomiske historie.

Alle den moderne, samvittighetsfulde og alvorlige videnskaps grener, samler sig om at forkynde denne store, denne fundamentale og avgjørende sandhet: ja, den sociale verden, den menneskelige verden i egentlig forstand, menneskeheten med et ord, er ikke andet end den sidste og høieste utvikling, — for os i det mindste og i forhold til vor planet, — den høieste aapenbarelse av dyrisk liv. Men da enhver utvikling nødvendigvis indeholder en negation, nemlig av grundlaget eller utgangspunktet, er menneskeheten paa samme tid og efter sit væsen den bevisste og fremadskridende negation av det dyriske i menneskene; og det er netop denne negation, likesaa fornuftgyldig som naturlig, og fornuftgyldig bare fordi den er naturlig, paa samme tid historisk og logisk, uundgaaelig som al utvikling og virkeliggjørelse av alle de naturlige love i verden, — det er den som utgjør og skaper idealet, de intellektuelle og moralske overbevisningers verden, ideerne.

Ja, vore første forfædre, vore Adam'er og vore Evaer, v ar,-'om ikke gorillaer, i det mindste meget nær i slegt med gorillaen, alt-

1) Her begynder Carlo Cafiero og Elisée R e c 1 u s' utgave av «Gud og Staten».

ætere, intelligente og vilde dyr, begavet i uendelig høiere grad end dyrene av de andre arter, med to kostelige egenskaper : evnen til at tænke og evnen, trangen til at gjøre oprør.

Det er disse to evner, som idet de forener sin fremadskridende virksomhet i historien, i egentlig forstand utgjør hævstangen, po-tensroten, den negative kraft i menneske-dyrets positive utvikling, og følgelig skaper alt det som danner det menneskelige i menneskene.

Bibelen, som er en meget interessant og undertiden meget dypsindig bok, naaar man betragter den som en av de ældste overleverte aapenbarelser av menneskelig visdom og fantasi, uttrykker denrie sandhet paa en meget naiv maate i sit sagn om den første synd. Jehova, som blandt alle de gode guder som nogensinde er blit tilbedt av menneskene, sikkert er den mest skinsyke, den forfængeligste, den vildeste, den uretfærdigste, den blodtørstigste, den mest despotiske og den mest fjendtligsindede mot menneskelig vær-dighet og frihet, — Jehova hadde skapt Adam og Eva, for at tilfredsstille vi vet ikke hvilket lune, uten tvil for at korte sin kjedsomhet som maa være frygtelig i hans evig egoistiske ensomhet, eller for at skaffe sig nogen nye slaver. Og han stillet ædelmodig ti; deres raadighet hele jorden, med alle dens frugter og alle dens dyr, og hadde ikke opstillet mere end en eneste grænse for denne fuldkomne nydelse. Hari hadde uttrykkelig forbudt dem at røre frugtene paa kundskapens træ. Han vilde saaledes at mennesket, berøvet enhver bevissthet om sig selv, skulde forbli et evig dyr, altid paa fire for den evige gud, dets skaper og herre. Men se da kommer satan, den evige oprører, den første fritænker, og verdens befrier. Han skammer mennesket ut for dets dyriske uvidenhet og lydighet; han frigjør det og trykker paa dets pande frihetens og menneskelighetens segl, idet han driver det til at være ulydig og spise av kundskapens træ.

Man kjender resten. Den gode gud, hvis forutviden, som er en av de guddommelige egenskaper, dog burde ha advaret ham om det som skulde hænde, kom i et frygtelig og latterlig raseri: han forbandet satan, mennesket og verden, som han selv hadde skapt, slog sig selv saa at si i sin egen skapning, som barn gjør naar de blir sinte, og ikke tilfreds med at ramme vore forfædre i nutiden,

forbandet han dem i alle de kommende slegtledd, som var uskyldige i den forbrydelse deres forfædre begik. Vore katolske og protestantiske teologer finder dette meget dypt og meget retfærdig, netop fordi det er uhyrlig uretfærdig og fornuftsstridig ! Derefter husket han at han ikke bare var en hevnens og vredens gud, men ogsaa en kjærlighetens gud. Og efterat ha gjort tilværelsen pinefuld for nogen milliarder stakkars menneskelige væsener og fordomt dem til et evig helvede, har han medlidenhet med resten, og for at frelse dem, for at forsone sin evige kjærlighet med sin evige og guddommelige vrede, som altid er begjærlig efter ofre og blod, sender han sin eneste son td verden, som et sonoffer, for at han skal bli dræpt av menneskene. Dette kaldes gjenløsningens mysterium, grundlaget for alle kristne religioner. Og hvis saa endda den guddommelige frelser hadde reddet den menneskelige verden ! Men nei; i det paradis Kristus har lovet, vil der som man vet, for det er utrykkelig forkyndt, kun være meget faa utvalgte. Resten, det umaadelige flertal av nuværende og fremtidige slekter, vil

steke evig i helvede. Imidlertid utleverer gud, altid retfærdig, altid god, for at troste os, jorden til at styres av folk som Napoleon den tredje, Wilhelm den første, Ferdinand av Østerrike og Alexander av alle Ruslande.

Slik er de absurde fortællinger man kommer med og de uhyrlige lærdomme man indpoder barna midt i det 19. aarhundrede, i alle folkeskoler i Europa, efter regjeringenes uttrykkelige ordre. Man kalder det at civilisere folkene! Er det ikke klart at alle disse regjeringer er de systematiske forgiftere, de interesserte fordum-mere av de folkelige masser ?

Jeg har latt mig lede langt Irørt fra mit emne, av den harme som griper mig hver gang jeg tænker paa de låve og forbryderske midler man bruker for at holde nationene tilbake i evig slaveri, uten tvil for bedre at kunne klippe dem. Hvad er vel de forbrydelser som alle verdens Tropmann'er begaar, likeoverfor denne forbrydelse mot menneskeheten som begaaes hver dag, i dagens fulde lys, over hele den eiviliserte verden, av netop dem som vover at kalde sig folkenes formyndere og fædre ? — Jeg gaar tilbake til sagnet om den förste synd.

Gud gav satan ret og erkjendte at djævelen ikke hadde be-

drat Adam og Eva ved at love dem kundskap og' frihet, som løn for den ulydige handling han hadde bragt dem til at begaa ; ti saasnart de hadde spist av den forbudne frugt, sa gud til sig selv (se bitelen) : «Se mennesket er blit som en av os, han kjender forskjel paa godt og ondt; la os da hindre ham fra at spise av det evige livs frugt, for at han ikke skal bli udødelig som os.»

La os nu se bort fra den fabelagtige del av dette sagn og betragte dets virkelige mening. Dets mening er meget klar. Mennesket har frigjort sig, han har skilt sig fra dyrets tilstand, og gjort sig til menneske ; han har begyndt sin historie og sin egentlig menneskelige utvikling ved at vise ulydighet og erhverve kundskap, d. v. s. ved oprør og tanke.

Tre elementer eller, om man vil, tre grundprincipper utgjør de væsentlige betingelser for enhver menneskelig utvikling i historien, saavel kollektiv som individuel: 1) menneskets dyriske væsen; 2) tanken, og 3) oprøret. Til den første svarer npiaktig den sociale og private økcmomi; til den anden videnskapen; til den tredje fri-beten.1)

Idealistene av alle skoler, aristokrater og borgerlige, teologer og metafysikere, politikere og moralister, religiøse, filosofer og digtere, - ikke at forglemme de liberale statsøkonomer, rasende tilbedere av idealet, som man vet, — blir meget støtt naar man sier dem at mennesket med hele sin herlige forstand, sine høie tanker og sine uenoelige længsler, likesom alt som er til i denne verden, ikke er andet end materie, ikke andet end et produkt av denne usle materie.

Vi kunde svare dem at den materie, materialistene taler om, — den av sig selv og evig bevægelige, aktive, produktive materie ; den kemisk eller organisk bestemte materie, som aapenbarer sig ved de mekaniske, fysiske, dyriske og intelligente egenskaper eller kræfter, som nødvendigvis tilhører den, — at denne materie ikke har

3) Læseren vil finde en fuldstændigere utvikling av disse 3 principper

i «Tillægget» ved slutningen av denne bok, under titelen : «Filosofiske betragtninger over det guddommelige spokelse, den virkelige yerden og mennesket?-. — Bakunins anm.— I

noget tilfælles med idealistenes usle materie. Denne sidste, en frembringelse av deres egen falske abstraktion, er i virkeligheten en dum, livløs,. ubevægelig titag, ute av stand til at frembringe nogetsomhelst, et capnt mortuam (dødningehode), en s tyg forestilling i motsætning til den smukke forestilling de kalder gud, det høieste væsen, likeoverfor hvilket materien, deres materie, av dem selv berøvet alt det som utgjør dens virkelige natur, nødvendigvis repræsenterer det store Intet. De har fratat materien forstand, liv, alle de bestemmende egenskaper, de aktive forbindelser eller kræfterne, endog bevægelsen, uten hviken materien ikke engang vilde ha tyngde, og ikke latt den beholde andet end ugjennemtræn-gelighet og den absolute ubevægelighet i rummet. Alle disse naturlige kræfter, egenskaper og aapenbarelser har de tillagt det indbildte væsen som er skapt av deres abstraherende fantasi. Derefter har de, idet de ombytter rollerne, kaldt dette produkt av deres ind bildningskraft,

dette hjernespind, denne gud som er intet: «det høieste væsen» ; og som en nødvendig konsekvens, har de erklært at det virkelige væsen, materien, verden, er intet. Hvorefter de kommer og sier os alvorlig, at denne materie er ute av stand til at frembringe nogetsomhelst, eller endog' til at sætte sig i bevægelse av sig selv, og at den følgelig maa være skapt av deres gud.

I «Tillægget» ved slutningen av denne bok, har jeg avdækket de virkelig oprørende meningsløsheter man uundgaaelig fares til ved denne forestilling om gud, det være sig en personlig gud, som skaper og styrer verdenerne ; eller endog en upersonlig, som betragtes som en slags guddommelig sjæl som gjennemtrænger universet og utgjør dets evige princip ; eller ogsaa som den uendelige og guddommelige tanke, som altid er tilstede og virksom i verden og altid aapenbarer sig ved de materielle og endelige tings samlede hele. Her skal jeg indskrænke mig til at fremholde et enkelt punkt.

Man fatter fuldt vel den gradvise utvikling av den materielle verden, likesaavel som av det organiske, dyriske liv, og av menneskets historisk fremadskridende intelligens, saavel individuelt som socialt. Det er en fuldstændig naturlig bevægelse fra del: enkle til det sammensatte, nedenfra opad, fra det lavere til det høiere : en bevægelse i overensstemmelse med alle vore daglige erfaringer, og følgelig ogsaa i overensstemmelse med vor naturlige logik, med— 8 —

de eiendommelige love for vor aand, som formes og utvikles alene ved hjælp av de samme erfaringer, og saa at si ikke er andet end deres gjenfrembringelse i tanken, eller hjernen, eller deres reflekterte hovedindhold.

Idealistenes system viser os ganske det motsatte. Det vender absolut op ned paa alle menneskelige erfaringer og paa den almindelige fælles sunde sans som er den nødvendige betingelse for al menneskelig forstaaelse, som, idet den hæver sig fra den enkle og enstemmig anerkjendte sandhet, at 2 gange 2 er 4, til de høieste og mest indviklede videnskabelige betraktninger, og forresten aldrig antar noget som ikke er strengt bekræftet av erfaringen eller iagttagelsen av ting eller kjendsgjerninger, utgjør det eneste alvorlige grundlag for menneskelig kundskap.

I stedet for at følge den naturlige vei nedenfra opad, fra det lavere til det høiere, fra det forholdsvis enkle til det mere sammensatte ; istedetfor fornuftig og rationelt at følge den fremadskridende og virkelige bevægelse fra den verden som kaldes den anorganiske til den organiske verden, planteverdenen, derefter dyreverdenen, og videre den specielt menneskelige verden ; fra den kemiske materie eller det kemiske væsen til den levende materie eller det levende væsen, og fra det levende væsen til det tænkende væsen, — vælger de idealistiske tænkere, besatt, forblindet og drevet av det guddommelige hjernespind som de har arvet fra teologien, den stik motsatte vei. De gaar ovenfra nedad, fra det høiere til det lavere, fra det sammensatte til det enkle. De begynder med gud, det være sig som person, eller som guddommelig substans eller idé, og deres förste skridt er et frygtelig fald fra det evige ideals sublime høider ned i den materielle verdens smuds ; fra den absolute fuldkcmmenhet tii den absolute ufuldkommenhet ; fra tanke til væren, eller snarere fra det høieste væsen til intet. Naar, hvorledes og hvorfor det guddommelige, evige, uendelige væsen, den absolutte fuldkommenhet, formodentlig træt av sig selv, har bestemt sig til dette fortvilede salto mortale (dødssprang), se det har ingen idealist, eller teolog, eller metafysiker, eller digter nogensinde været istand til hverken selv at forstaa eller forklare for de ulærde. Alle tidligere og nuværende religioner, alle den oversanselige filosofis systemer hænger i dette enestaaende og uretsvangre9 —

mysterium.1) Hellige mænd, inspirerte lovgivere, profeter, messiaser, har i det søkt livet, og bare fundet pine og død. Som de gamles sfinx, har det fortæret dem, fordi de ikke evnet at forklare det. Store filosofer, likefra Heraklit og Pia to til Descartes, Spinoza, Leibnitz, Kant, Fichte, Schelling og Hegel, for ikke at tale om de indiske filosofer, har skrevet bind i haugevis og bygget systemer, likesaa opfindsomme som ophøiede, hvor de i forbigaaende har sagt mange smukke og store ting og opdaget udødelige sandheter, men som har efterlatt dette mysterium, hovedgjenstanden for deres oversanselige undersøkelser, likesaa uutgrundelig som det var før dem. Men naar de kjæmpemæssige anstrengelser av de høieste genier verden kjender, — og som, i 30 aarhundreder i det mindste, altid paa ny har tat fat paa dette Sisyfus-arbeide, — ikke har ført til andet end at gjøre dette mysterium endnu mer ubegripelig, kan vi da haape at det blir avsløret for os idag, ved de rutinemæssige

spekulationer av en eller anden pedantisk discipel av en kunstig opvarmet metafysik, og det i en tid, da alle levende og alvorlige aander har vendt sig bort fra denne tvetydige videnskap, som er utsprunget av et —* uten tvil historisk forklarlig — kompromis mellem troéns fornuftsstridighet og den sunde videnskapelige fornuft ?

Det er indlysende at dette frygtelige mysterium er uforklarlig, d. v. s. at det er fornuftsstridig, fordi alene det fornuftsstridige ikke lar sig forklare. Det er indlysende at enhver som trænger det for sin lykke, for sit liv, maa gi avkald paa sin fornuft, og idet han, om han kan. vender tilbake til den naive, blinde, dumme tro, gjenta med Tertullian og alle andre oprigtig troende, disse ord som i en sum indeholder selve teologiens kjerne: Credo quia ab-

i) Jog kalder ilet «uretsvangert», fordi som .jeg tror at ha vist i «Tillægget», jeg for har nævnt, dette mysterium har været og fremdeles vedblir at varo indvielsen av alle de rædsler som er begaat og begaaet blandt menneskene. Og jeg kalder det «enestaaende», fordi alle de andre teologiske og metafysiske absurditeter som fordummer den menneskelige aand, bare er dets nodvendige konsekvenser. — Bakunins anm.— 10 —

surdum}) Dermed ophorer enhver diskussion, og' intet blir tilbake uten troens triumferende dumhet. Men da reiser sig- straks et andet spørsmaal : Hvorledes kan trangen opstaa hos et forstandig og dannet menneske til at tro]>aa dette mysterium ?

At troen paa gud, verdens skaper, styrer, dommer, herre, forbander, frelser og- velgjører, har holdt sig- blandt folket, og især blandt landbefolkningen, endnu meget mere end blandt proletariatet i byerne, — intet er naturligere. Folket er. ulykkeligvis, endnu meget uvidende ; og det holdes fast i sin uvidenhet ved systematiske bestræbelser av alle regjeringer, som, ikke uten god grund, anser den som en av de væsentligste betingelser for sin egen magt. Nedtrykt av sit daglige arbeide, berøvet fritid, aandelig samkvem, læsning, kort sagt næsten alle midler og en god del av de stimulanser, som utvikler tanken hos menneskene, antar folket som oftest de religiøse overleveringer uten kritik og under ét. Disse overleveringer omgir det fra barndommen under alle livets forhold, opretholdes kunstig i dets sind av en mængde officielle forgiftere av alle slags, prester og lægfolk, og omdanner sig hos det til en slags aandelig og moralsk vane, som altfor ofte endog er mægtigere end dets naturlige sunde sans.

Der er en anden grund som forklarer og paa en maate retfær-diggjör folkets absurde tro. Det er den elendige tilstand, hvortil det uundgaaelig er dømt ved samfundets økonomiske organisation i Europas mest civiliserte lande. Reducert, i intellektuel og moralsk henseende, likesaavel som i materiel henseende, til et minimum av menneskelig tilværelse, indesluttet i sit liv som en fange i sit fængsel, uten horisont, uten utvei, endog uten fremtid, hvis man skal tro statsøkonomerne, maatte folket ha en merkelig snever sjæl og de borgerliges forkrøblede instinkt for ikke at føie trang til at komme ut av det; men hertil er der ikke mere end tre midler, de to indbildte og det tredje virkelig. De to første, det er brænde-vins-sjappen og kirken, legemets svir og aandens svir ; det tredje,

i) «.Jeg tror dette, fordi det er fornuftsstridig ; d. v. s. v da tingen er fornuftsstridig og ikke kan bevises for mig ved fornuften, maa jeg, for at være kristen, tro det ved troen- kraft. — I. G.s anm.__ 11 __

det er den sociale revolution. Hvorav jeg slutter, at alene denne sidste, meget mer ialfald end al fritænkernes teoretiske propaganda, vil være istand til at utrydde like til de sidste spor av religiøs tro og utskeiende vaner hos folket, tro og vaner som er inderligere forbundne meel hverandre end man tror. Og at det alene er den sociale revolution, som, idet den istedenfor de paa samme tid skuffende og brutale nydelser ved denne legemlige og aandelige utsvævelse, sætter de likesaa fine som virkelige nydelser ved den hos alle og enhver fuldt utviklede menneskelighet, vil magte at lukke paa samme tid alle brændevins-sjapper og- alle kirker.

Indtil da vil folket, dets store masse, tro, og om det ikke har grund til at tro, vil de ialfald ha ret til det.

Der er en klasse folk, som, om de ikke tror, i det mindste maa late som de tror. De er alle menneskehetens plagere, undertrykkere og utbyttere. Prester, konger, statsmænd, militære, offentlige og private finansmænd, funktionærer av alle slag's, politi, stats-politi, fangevogtere og bodler, monopolister, kapitalister, utbyttere,

fabrikherrer, eiendomsbesiddere, advokater, statsøkonomer, politikere av alle farver, like ned til den mindste kolonialhandler, alle vil de enstemmig gjenta disse Voltaires ord :

«Hvis Gud ikke var til, maatte han opfindes.»

Ti, forstaar De, folket maa ha en religion. Det er sikkerhetsventilen.

Endelig findes der en ganske talrik klasse av retskafne, men svake sjæle som er for intelligente til at ta de kristne dogmer alvorlig, forkaster dem enkeltvis, men ikke har hverken det mot, den styrke eller den beslutsomhet, som er nødvendig for at avvise dem helt og holdent. De overgir til kritiken alle religionans særskilte absurditeter, de later haant om alle miraklene, men de klynger sig fortvilet til den væsentligste absurditet, kilden til alle de andre mirakler, til Guds tilværelse. Deres Gud er ikke det sterke og mægtige væsen, teologiens brutalt positive gud. Det er et taaket, gjen-nemsigtig, illusorisk væsen, saa illusorisk at det forvandler sig til intet, naar man tror at gripe det; det er en luftspeiling, en lygtemand som hverken varmer eller lyser. Og dog holder de paa det, og tror at hvis det skulde forsvinde, vilde alt forsvinde med det.— 12 —

Det er usikre, sykelige sjæle, som ikke finder sig tilrette i den nuværende civilisation, hverken tilhører nutiden eller fremtiden, bleke skygger som for bestandig er ophængt mellem himmelen og jorden, og indtar ganske den samme stilling mellem den borgerlige politik og proletariatets socialisme. De har hverken kraft til at tænke frem til enden, eller til at ville, eller beslutte sig, og de spilder sin tid og sin møie paa altid at stræve med at forene det uforenelige. I det offentlige liv kaldes de borgerlige socialister.

Med dem, eller mot dem, er ingen diskussion mulig. De er altfor syke.

Men der er et litet antal berømte mænd, som ingen vil vove at tale om uten respekt, og for hvis vedkommende ingen vil tænke paa at dra i tvil enten deres kraftige sundhet, eller aandskraft, eller gode tro. La mig bare nævne navnene Mazzini, Michelet, Quinet og John Stuart Mill.1) Hoimodige og sterke sjæle, store hjerter, store aander, store skribenter, og, den første, en stor nations heroiske og revolutionære opvækker, er de dog alle idealismens apostler, og foragtere, lidenskabelige motstandere av materialismen, og følgelig ogsaa av socialismen, i filosofien likesaavel som i politiken.

Mot dem er det da vi maa diskutere dette spørsmaal.

La os først slaa fast at ingen av de berømte mænd jeg netop har nævnt, eller nogen anden idealistisk tænker av mindste betydning, i vor tid, har egentlig beskjæftiget sig med spørsmaalets logiske side. Ingen har forsøkt at lose filosofisk muligheten av det guddommelige salto mortale fra aandens evige og rene høider til den materielle verdens smuds. Har de ikke vovet at gi sig ikast med denne uløselige motsigelse og opgit at løse den efterat historiens største genier har strandet paa den, eller har de anset den som allerede tilstrækkelig løst ! Det er deres hemmelighet. Sik-

l) Stuart Mill er kanske den eneste, hvis alvorlige idealisme det er tillatt at tvile paa. Og det av to grunde : forst fordi han er, 0111 ikke netop en discipel, dog en lidenskabelig beundrer en tilha'iiger av Auguste Comte's positive filosofi, som trods dens mange forbehold er virkelig ateistisk ; dernæst fordi Stuart Mill er englænder og i England det at erklære sig for ateist endnu idag er at sætte sig. utenfor samfundet. I! a k u n i n s anm.— 13 —

kert er, at de har undlatt den teoretiske paavisning av en guds tilværelse, og at de alene har utviklet dens praktiske grunde og føl-Ifer. De har alle talt om den som en almindelig antat kjendsgjerning, og som saadan umulig længer gjenstand for nogensomhelst tvil, idet de har indskrænket sig til, som eneste bevis, at paavise hvor ældgammel troen paa Gud er og netop denne dens almindelighed

Denne imponerende enstemmighet er, efter mange berømte mænd og skribenters mening, og deriblandt, for bare at nævne de navnkundigste blandt dem, den veltalende filosof Josef de Maistre og den store italienske patriot Guiseppe Mazzini, mere værd end alle videnskapens beviser; og hvis der er et litet antal konsekvente og endog meget kraftfulde, men enkeltstaaende tænkere, hvis logik er i strid med den, saa meget værre, sier de, for disse tænkere og tieres logik ; ti den almindelige tilslutning til den universelle og ældgamle antagelse av en idé har

altid været betragtet som det mest triumferende bevis for dens sandhet. Hele verdens følelse, en overbevisning som gjenfindes og holder sig altid og overalt, kan ikke ta feil. Og siden det er godtgjort at alle folk i fortid og nutid har trodd og tror paa Guds tilværelse, er det klart at de som har den ulykke at tvile paa den, hvilken logik det saa end er som har forledet dem til denne tvil, er unormale undtagelser, vanskapninger.

Saaledes skulde da en tros ælde og almindelighet være et tilstrækkelig og uforkastelig bevis for dens sandhet, imot al viden-skap og al logik. Hvorfor ?

Indtil Kopernikus og Galileis aarhundrede trodde alle, at solen gik rundt jorden. Tok ikke alle feil ? Hvad er ældre og mer almindelig end slaveriet ? Menneskeæteriet kanske. Fra det historiske samfunds begyndelse ned til vore dage, har der altid og overalt været utbytning av massernes tvangsarbeide, — slavers, livegnes, lønsarbeideres, — ved et herskende mindretal; undertrykkelse av folkene, ved kirken og staten. Maa man derav slutte at denne utbytning og denne undertrykkelse er nødvendigheter, ubetinget og uadskillelig forbundne med selve det menneskelige samfunds tilværelse ? Se dette er eksempler som viser, at den gode guds forsvarere med sin bevisførelse ikke godtgjør noget.— 14 —

Intet er i virkeligheten saa gammelt som uretten og det absurde, og det er tvertirnot sandheten, retfærdigheten som, under utviklingen av det menneskelige samfund, er de mindst almindelige, de yngste. Heri ligger ogsaa forklaringen til det stadige historiske fænomen . de utrolige forfølgelser som de som først forkynder dem, altid har været og vedblir at være gjenstand for fra deres side som er de officelle, priviligerte og interesserte repræsentanter for den «almindelige» og «gamle» tro, og ofte ogsaa fra de samme folkelige massers side, som efter vel at ha pint dem, altid ender med at anta deres tanker og bære dem frem til seier

For os materialister og revolutionære socialister, er der intet forbausende eller skrækindgydende ved dette historiske fænomen. Sterke i vor samvittighet, i vor kjærlighet til sandheten for enhver pris, i den lidenskap for logikken som i sig selv alene utgjør en stor magt og utenfor hvilken der ingen tanke findes ; sterke i vor lidenskap for retfærdigheten og i vor uryggelige tro paa menneskelighetens triumf over enhver teoretisk og praktisk bestialitet; sterke endelig i den gjensidige tillid og støtte blandt de faa som deler vore overbevisninger, — finder vi os for vor egen del i alle konsekvenser av dette historiske fænomen, hvori vi ser aabenba reisen av en social lov, likesaa naturlig, likesaa nødvendig og like-saa uforanderlig som alle de andre love som styrer verden.

Denne lov er en logisk, uundgaaelig følge av det menneskelige samfunds dyriske oprindelse; nu, likeoverfor alle de videnskabelige, fysiologiske, psykologiske og historiske beviser, som har hopet sig op i vor tid, likesaavel som overfor tyskernes bedrifter ved erobringen av Frankrike, som nu avgir et saa slaaende bevis for den, er det i sandhet ikke længer mulig at tvile paa denne oprindelses virkelighet. Men fra det øieblik man antar denne menneskets dyriske oprindelse, forklares alt. Historien viser sig da for os som den revolutionære negation av fortiden, snart langsom, følelsesløs, træg, snart lidenskabelig og mægtig. Den bestaar netop i den fremadskridende ophævelse av menneskets oprindelige dyriskhet ved utviklingen av dets menneskelighet.' Mennesket, et vildt dyr, i nær slegt med gorillaen, er utgaat fra det dyriske instinkts dype nat for at naa frem til aandens lys, et forhold som paa en fuldkommen naturlig maate forklarer alle dets utskeielser i fortiden— 15 —

Og delvis trøster os for dets nuværende vildfarelser. Det er utgaat fra dyrisk slaveri, og gjennem det guddommelige slaveri, en overgangstilstand mellem dets dyriskhet og dets menneskelighet, gaar det nu frem til erobringen og virkeliggjørelsen av sin menneskelige frihet. Hvorav følger at en tros, en tankes, ælde saa langt fra at bevise noget til gunst for den, tvertimot maa gjøre os den mistænkelig. Ti bak os er vor dyriskhet og foran os vor menneskelighet, og det menneskelige lys, det . eneste som kan varme og oplyse -08, det eneste som kan frigjøre os, gjøre os værdige, fri, lykkelige, Og virkeliggjøre broderskapet mellem os, er aldrig ved historiens "begyndelse, men, i forhold til den tidsalder hvori vi lever, altid ved dens ende. La os da aldrig se tilbake, la os altid se frem, ti foran «r vor sol og vor frelse. Hvis det er forsvarlig, endog nyttig og nødvendig, at gaa tilbake for at studere vor fortid, da er det bare for at fastslaa hvad vi har været og ikke længer maa være, hvad vi har trodd og tænkt, og ikke mere maa hverken tro eller tænke, hvad vi har gjort og aldrig mer maa gjøre.

Se, det var ælden. Hvad en vildfarelses almindelighet angaar, beviser den bare en ting : den menneskelige naturs likhet, om ikke dens fuldstændige ensartethet, til alle tider og under alle himmel-•trøk. Og siden det er fastslaat, at alle folk, til alle tider av deres liv, har trodd og endnu tror paa gud, maa vi herav simpelthen slutte, at den guddommelige ide, utgaat fra os selv, er en historisk nødvendig vildfarelse i menneskehetens utvikling, og spørre os •elv hvorfor og hvorledes den er fremkommet i historien, hvorfor det umaadelige flertal av menneskeslegten endnu idag antar den •om en sandhet ?

Saalænge vi ikke kan gjøre os rede for hvorledes tanken om en Overnaturlig eller guddommelig verden er fremkommet og uundgaaelig har maattet fremkomme i den menneskelige bevissthets historiske utvikling, kan vi saa meget vi vil være videnskabelig overbevist om denne tankes fornuftstridighet, og vil dog aldrig lykkes at tilintetgjøre den i flertallets overbevisning, fordi vi aldrig kan angripe den i selve det menneskelige væsens dybder, hvor den blev født. Og dømt til en ufrugtbar kamp, uten utgang- og uten «nde, maa vi da ogsaa altid indskrænke os til at bekjæmpe den paa overflaten, i dens utallige aabenbarelser, hvis absurditet ikke— 16 —

før er slaat ned av den sunde fornufts slag, end den straks igjen opstaar i en ny og ikke mindre avsindig form. Saalænge roten til alle disse absurditeter som piner verden, troen paa gud, forblir urørt, vil den aldrig undlate at skyte nye skudd. Det er saaledes at i vore dage, i visse kredse av det høieste selskap, spiritismen holder paa at sætte sig tilrette paa kristendommens ruiner.

Det er ikke bare i massernes interesse, det er for vor egen aandelige sundhets skyld, at vi maa bestræbe os for at forstaa den historiske tilblivelse av tanken om gud, den række av aarsaker som har utviklet og frembragt denne tanke i menneskenes bevissthet. Vi kan gjerne kalde og tro os selv at være ateister: saalænge vi ikke har forstaat disse aarsaker, vil vi aldrig ophøre at la os beherske mer eller mindre av skrikene fra denne almindelige bevissthet hvis hemmelighet vi aldrig har opdaget; og henset til selv det sterkeste individs naturlige svakhet likeoverfor den almægtige indflydelse av de sociale omgivelser hvori han befinder sig, løper vi altid risikoen for før eller senere, og paa en eller anden maate, at. falde tilbake i den religiøse absurditets avgrund. Eksemplerne paa disse vanærende omvendelser er talrike i det nuværende samfund.

Jeg har nævnt den væsentlige praktiske grund til den magt som den religiøse tro endnu idag utøver over masserne. Disse mystiske tilbøieligheter betegner hos dem, ikke saa meget en aandelig forvildelse som en dyp hjertets utilfredshet. Det er det menneskelige væsens instinktmæssige og lidenskabelige protest mot en elendig tilværelses sneverhet, flathet, sorger og skam. Mot denne sykdom, har jeg sagt, er der kun et lægemiddel: den sociale revolution.

I «Tillægget» har jeg søkt at fremstille de aarsaker som har været de ledende ved de religiøse vrangforestillingers fødsel og historiske utvikling i menneskets bevissthet. Her vil jeg bare behandle dette spørsmaal om guds tilværelse, eller om verdens og menneskets guddommelige oprindelse, fra den moralske og sociale nyttes synspunkt, og vil om den teoretiske grund til denne tro bare si nogen faa ord, for bedre at forklare min tanke.— 17 —

Alle religioner, med sine guder, sine halvguder og sine profeter, sine messias'er og sine helgener, er blit skapt av menneskenes lettroende fantasi før de endnu var naadd til den fulde utvikling og den fulde besiddelse av sine intellektuelle evner. Og som følge herav er den religiøse himmel intet andet end et speil hvori mennesket, henrykket av uvidenhet og tro, gjenfinder sit eget billede, men forstørret og omvendt, det vil si guddommeliggjort. Religionernes historie, historien om de guder, som har fulgt efter hverandre i menneskenes tro, om deres fødsel, storhet og forfald, €r da intet andet end utviklingen av menneskenes kollektive for-fltand og bevissthet. Efterhaanden som de, paa sin historisk fremadskridende vandring opdaget, enten hos sig selv eller i den ydre natur, en eller anden kraft eller god egenskap eller endog en eller Anden stor ufuldkommenhet, tilla de deres guder dem, efterat ha overdrevet og forstørret dem utover alle grænser, som barn pleier .at gjøre, ved hjælp av sin religiøse fantasi. Takket være denne de troende og lettroende menneskers fromme ædelmodighet, er himlen blit beriket med jordens bytte, og som en nødvendig følge herav, jo rikere himmelen blev, desto elendigere blev menneskeheten og jorden. Efterat guddommen engang var indsat, blev den naturlig «rklært at

være alle tings ophav, grund, dommer og giver : verden var ikke længer noget, guddommen var alt; og mennesket, dens virkelige skaper, som uten at vite det hadde frembragt den av intet, kastet sig derefter paa knæ for den, tilbad den og erklærte sig for at være dens skapning og slave.

Kristendommen er netop religionen fremfor alle andre, fordi •den utvikler og aabenbarer i sin fylde det, som er ethvert religiøst systems natur og egentlige væsen : menneskehetens forarmelse, undertrykkelse og tilintetgjørelse til fordel for guddommen.

Da gud er alt, er den virkelige verden og mennesket intet. Da gud er sandheten, retfærdigheten, det gode, det skjønne, magten og livet, er mennesket løgnen, synden, det onde, det hæslige, vanmagten og døden. Da gud er herren, er mennesket slaven. Ute av stand til at finde retfærdighet, sandhet og det evige liv av sig selv, kan det bare naa dem ved hjælp av en guddommelig aabenbaring. Men den som sier aabenbaring, sier aabenbare re, messiaser, profeter, prester og lovgivere inspirerte av gud selv ; og efterat

disse engang er erkjendt som guddommens repræsentanter paa jorden, som menneskehetens hellige lærere, utvalgt av gud selv for at lede den paa frelsens vei, maa de nødvendigvis utøve en absolut magt. Alle mennesker skylder dem ubegrænset og passiv lydighet ; ti mot den guddommelige fornuft og mot guds retfærdig-het findes ingen jordisk retfærdiighet, som holder. Som guds slaver^ maa menneskene ogsaa være slaver av kirken og staten, forsaavidt den sidste er indviet av kirken. Se det er hvad kristendommen har forstaat bedre end alle andre religioner i nutid eller fortid, end ikke undtat de gamle orientalske religioner, som forresten bare omfattet bestemte og begunstigede folk, mens kristendommen gjør krav paa at omfatte hele menneskeheten ; og det er hvad den romerske katolicisme, blandt alle kristne kirker, alene har forkyndt og virkeliggjort med streng konsekvens. Det er grunden hvorfor kristendommen er den absolute religion, den sidste religion ; og hvorfor den apostoliske romerske kirke er den eneste konsekvente, sande og guddommelige.

De ta det da ikke ilde op, metafysikerne og de religiøse idealister, filosoferne, politikerne, eller digterne: ideen om gud indbefatter opgivelsen av den menneskelige fornuft og retfærdighet, den er den mest avgjorte fornegtelse av den menneskelige frihet, og fører nødvendigvis til menneskenes slaveri, saavel i teori som i praksis.

Medmindre man saaledes vil menneskenes slaveri og fornedrelse, som jesuiterne vil det, som momierne,1) pietisterne eller de protestantiske metodister vil det, kan vi ikke, maa vi ikke gjøre den mindste indrømmelse enten til teologiens eller metafysikens: gud. Ti den som i dette mystiske alfabet begynder med at si A, maa uundgaaelig ende med at si 0, og den som vil tilbede gud maa, uten at gjøre sig barnagtige illusioner, tappert gi avkald paa sin frihet og sin menneskelighet.

Hvis gud er, er mennesket slave; nu, mennesket kan og maa være frit: følgelig er gud ikke til.

Jeg utfordrer hvem det saa er til at komme ut av denne cirkel ; og saa, vælge man!

i) En protestantisk sekt i det romanske Schweiz. — O. a.

Er det nødvendig at minde om i hvilken grad og hvorledes religionen fordummer og fordærver folkene ? Den dræper hos dem fornuften, dette fornemste redskap til menneskenes frigjørelse, og nedsætter dem til aandssløvhet, den væsentlige betingelse for deres slaveri. Den vanærer det menneskelige arbeide og gjør det til et tegn paa og en kilde til trældom. Den dræper begrepet og følelsen av menneskelig retfærdighet, idet den altid lar vegten helde til gunst for de triumferende slyngler, begunstigede gjenstande for den guddommelige naade. Den dræper den menneskelige stolthet og værdighet, idet den bare beskytter de krypende Og ydmyge. Den kvæler i folkenes hjerte enhver følelse av folkenes brorskap, idet den fylder det med guddommelig grusomhet.

Alle religioner er grusomme, alle er de grundet paa blod, ti •lie hviler de hovedsagelig paa tanken om offer, det vil si den evige ofring av menneskeheten til guddommens umættelige hevm I dette blodige mysterium er mennesket altid slagtofferet, og pre-»ten, ogsaa et menneske, men et ved naaden priviligert menneske, den guddommelige bøddel. Det forklarer hvorfor prestene av »lie religioner, de bedste, de mest menneskelige, de mildeste, næ-Iten altid paa bunden av sit hjerte, — og, om ikke i hjertet, i sin fantasi, i tanken (og man vet hvilken frygtelig indflydelse begge dele har paa menneskenes hjerte), — hvorfor der, sier jeg, i enhver prests

følelser er noget grusomt og blodtørstig.

Alt dette er det ingen som vet bedre end vore berømte samtidige idealister. De er lærde mænd som kan sin historie utenad ; og da de samtidig er levende mennesker, store sjæle gjennemtrængt av en oprigtig og dyp kjærlighet til menneskehetens vel, har de forbandet og brændemerket alle disse misgjerninger, alle disse religionens forbrydelser med en veltalenhet uten like. De tilbakeviser med harme enhver solidaritet med de positive religioners gud, og med hans repræsentanter paa jorden, i fortid og nutid.

Den gud som de tilbeder eller som de tror at tilbede, adskiller— 20 —

sig fra historiens virkelige guder netop deri, at han slet ikke er en positiv gud, eller bestemt paa nogensomhelst maate, enten teologisk eller endog metafysisk. Det er hverken Robespierre's og J. J. Rousseaus «høieste væsen» eller Spinozas panteistiske gud, eller engang Hegels paa engang immanente og transcendente og meget tvetydige gud. De vogter sig vel for at gi ham nogensomhelst positiv bestemmelse, idet de meget vel føler at enhver bestemmelse vilde underkaste ham kritikkens opløsende virksomhet. De vil ikke si om han er en personlig eller upersonlig gud, om han har skapt verden eller ikke skapt den ; de vil ikke engang tale om hans guddommelige forsyn. Alt dette kunde kompromittere ham. De vil nøie sig med at si «gud» og intet videre. Men naar saa er, hvad er da deres gud ? Det er ikke engang en idé, det er en længsel.

Det er artsnavnet paa alt det som synes dem stort, godt, smukt, Ædelt, menneskelig. Men hvorfor sier de da ikke: «Mennesket» ? Ak, det er fordi kong Wilhelm av Frøissen og Napoleon III og alle aeres like ogsaa er mennesker; og der har vi det som bringer dem i stor forlegenhet. Den virkelige menneskehet viser os en blanding av alt det høieste og skjønneste, og alt det laveste og vederstyggeligste i verden. Hvorledes komme sig ut av dette ? Saa kalder de det ene guddommelig og det andet dyrisk, idet de forestiller sig det guddommelige og dyriske som to poler, mellem hvilke de anbringer menneskeheten. De vil ikke eller kan ikke forstaa, at disse tre betegnelser bare er én, og at man ikke kan dele dem uten at ødelægge dem.

De er ikke sterke i logikken, og man kunde si at de foragter den. Det er det som skiller dem fra de panteistiske og deistiske metafysikere, og som gir deres ideer karakteren av en praktisk idealisme, som øser sine inspirationer meget mindre fra en streng utvikling av en tanke, end fra livets saavel historiske og kollektive som individuelle erfaringer, jeg kunde næsten si sindsbevægelser. Det gir deres propaganda et skin av rigdom og livskraft, men alene et skin; ti livet selv blir ufrugtbart, naar det lammes av en logisk motsigelse.

Denne motsigelse ligger deri: de vil gud og' de vil menneskeheten. Haardnakket forbinder de to betegnelser som, engang adskilt, ikke længer kan møtes uten at ødelægge hinanden. De sier— 21 —

i samme aandedræt: «gud, og menneskets frihet»; «gud, og menneskenes værdighet og retfærdighet, brorskap og lykke»; — uten at bry sig om den skjæbnesvangre logik, hvorefter, hvis gud er, ait dette er dømt til ikke at være. Ti hvis gud er, er han nødvendigvis den evige, høieste, absolute herre, og hvis denne herre er til, er mennesket slave, men hvis han er slave, da er hverken retfærdighet, likhet, brorskap eller lykke mulig for ham. De kan gjerne, i strid med sund sans og alle historiens erfaringer, forestille sig sin gud som besjælet av den ømmeste kjærlighet til menneskelig frihet. En herre, hvad han end gjør og hvor frisindet han end vil vise sig, forblir dog ikke desto mindre altid herre, og hans tilværelse indbefatter nødvendigvis slaveri for alt som er under ham. Derfor, hvis gud var til, vilde han bare ha et eneste middel til at tjene menneskelig frihet: nemlig at ophøre at være til.

Som en nidkjær elsker av den menneskelige frihet, og da jeg anser den som den absolute betingelse for alt det vi beundrer og Ægter hos menneskeheten, vender jeg Voltaires ord om og sier, at hvis gud virkelig var til, maatte vian avskaffe ham.

Den strenge logik som tilsier mig disse ord er altfor indlysende til at jeg behøver at utvikle denne bevisførelse videre. Og det synes mig umulig at de berømte mænd, hvis navne jeg har nævnt, saa navnkundige og med rette saa høiagtede, ikke selv er blit slaat av den, og at de ikke er blit opmerksom paa den motsigelse, hvori de falder naar de taler om Gud og menneskelig frihet paa en gang. For at ha sat sig ut over den, maa de ha tænkt, at denne

inkonsekvens eller tilsidesættelse av Ibgikken var praktisk nødvendig netop for menneskehetens vel.

Mulig er det ogsaa, at naar de taler om friheten, som en meget agtværdig og kjær ting i deres øine, forstaar de derved noget ganske andet end vi materialister og revolutionære socialister. I "virkeligheten taler de aldrig om den uten straks at tillægge et andet ord, autoriteten, et ord og en ting som vi avskyr av fuldt hjerte.

Hvad er autoriteten ? Er det den uundgaaelige magt i de naturlige love som aapenbarer sig i fænomenernes sammenkjedning

og uundgaaeligt rækkefølge likesaavel i den fysiske som i den sociale verden ? Mot disse love er i virkeligheten oprør ikke bare forbudt, men endog umulig. Vi kan ta feil av dem eller endnu ikke kjende dem, men vi kan ikke være ulydige mot dem. fordi de utgjør grundlaget og selve vilkaarene for vor egen tilværelse, vore tanker og vore handlinger, slik at selv naar vi tror at være ulydige mot dem, aapenbarer vi bare deres almagt.

Ja, av disse love er vi absolut slaver. Men der er intet ydmygende i dette slaveri, eller rettere, det er ikke engang slaveri. Ti slaveri forutsætter en ydre herre, en lovgiver som befinder sig utenfor den han befaler over; men disse love er ikke utenfor os : de er os iboende, de utgjør vort væsen, hele vort væsen, saavel legemlig som aandelig og- moralsk ; vi lever, vi aander, vi handler, vi tænker, vi vil, bare ved hjælp av disse love. Utenfor dem er vi intet, vi er ikke. Hvorfra skulde vi da faa magten og viljen til at gjøre oprør mot dem ?

Likeoverfor naturlovene er kun en eneste frihet mulig for mennesket: det er at erkjende dem og anvende dem altid mer overensstemmelse med det frigjørelsens og menneskeliggjørelsens-formaal som det forfølger, baade kollektivt og individuelt. Engang erkjendt, utøver disse love en autoritet som aldrig drøftes av massen av mennesker. Man maa, for eksempel, enten være gal, eller teolog, eller i det mindste metafysiker, jurist eller borgerlig statsøkonom, for at gjøre oprør mot den lov, hvorefter 2 X 2 er 4. Man maa ha tro for at forestille sig, at man ikke vil brænde i ilden eller drukne i vandet, medmindre man da tar sin tilflugt til et eller andet knep, som igjen er begrundet i en anden naturlov. Men disse oprør, eller snarere disse forsøk paa eller forrykte forestillinger om et umulig oprør, danner bare en temmelig sjelden undtagelse; ti i almindelighet kan man si, at massen av mennesker i sit daglige liv lar sig paa en næsten absolut maate lede av den sunde sans, det vil si summen av de almindelig erkjendte naturlove.

Den store ulykke er at en stor mængde naturlove som allerede er fastslaat som saadanne av videnskapen, forblir ukjendt for folkets masse, takket være omsorgen hos disse formynder-regjeringer, som bare, som vi vet, er til for folkets bedste. Der

er en anden vanskelighet: nemlig at størstedelen av de naturlove som er forbundne med utviklingen av det menneskelige samfund og som er likesaa nødvendige, uforanderlige, uundgaaelige, som de love som styrer den fysiske verden, endnu ikke er behørig fastslaat og erkjendt av videnskapen selv.

Naar de engang blir erkjendt først av videnskapen, og fra videnskapen, ved hjælp av et omfattende system for folkelig opdragelse og undervisning, er gaat over i alles bevissthet, vil spørs-maalet om friheten være fuldstændig løst. De stedigste autoritets-dyrkere maa erkjende, at da vil der ikke længer være behov hverken for politisk organisation, ledelse eller lovgivning, tre ting som, hvad enten de utgaar fra herskerens vilje eller følger av stemmegivningen i et parlament valgt ved almindelig stemmeret, og selv om de maatte være i overensstemmelse med naturlovenes system, — noget som aldrig har været tilfældet og aldrig vil kunne bli tilfældet, — altid er like ulykkebringende og' uforenelige med massernes frihet, fordi de paatvinger dem et system av ydre, og følgelig despotiske love.

Menneskets frihet bestaaer ene og alene deri, at han adlyder naturlovene fordi han selv har erkjendt dem som saadanne og ikke fordi de er blit ham utenfra paatvunget av en eller anden fremmed vilje, guddomijielig eller menneskelig, kollektiv eller individuel.

Tænk Dem et akademi av lærde, sammensat av videnskapens mest berømte repræsentanter; sæt at dette selskap

er betrodd samfundets lovgivning og organisation, og at det, drevet bare av den reneste kjærlighet til sandheten, ikke paabyr andet end love som er i absolut overensstemmelse med videnskapens seneste opdagelser. Nuvel, jeg paastaar at denne lovgivning og denne organisation vilde være en uhyrlighet, og det av to grunde. Først fordi den menneskelige videnskap altid og nødvendigvis er ufuldkommen, og fordi det, naar man sammenligner det som den har opdaget med det som den har igjen at opdage, kan sies, at den altid er i sin vugge. Slik at hvis vi vilde tvinge menneskenes praktiske liv, saavel det kollektive som det individuelle, til at indrette sig strengt og utelukkende efter videnskapens sidste resultater, vilde man dømme samfundet likesaavel som individerne til at pines paa— 24 —

en Prokrustes-seng-, som snart vilde ende med at forvri og kvæle dem, idet livet altid forblir uendelig meget mer omfattende end videnskapen.

Den anden grund er denne : et samfund som skulde lyde en lovgivning utgaat fra et videnskapelig selskap, ikke fordi det selv hadde forstaat dens fornuftighet, i hvilket tilfælde selskapets tilværelse vilde bli unyttig, men fordi denne lovgivning, utgaaende fra dette selskap, paatvang sig i navnet av en videnskap, som man skulde ære uten at forstaa den, — et slikt samfund vilde være et samfund ikke av mennesker, men av dyr. Det vilde være en anden utgave av den stakkars republik i Paraguay som lot sig styre saa længe av jesuiterne. Et slikt samfund vilde ikke undgaa snart at synke ned til det laveste trin av idioti.

Men der er endnu en tredje grund som gjør et slikt styre umulig. Det er at et videnskapelig selskap beklædd med denne, saa at si, uindskrænkede magtfylde, selv om det var sammensat av de mest berømte mænd, ufeilbarlig og snart vilde ende med selv at fordærves baade moralsk og intellektuelt. Det er allerede nu. med den smule privilegier man indrømmer dem, alle akademiers historie. Det største videnskabelige geni synker uundgaaelig og sovner ind fra det øieblik han blir medlem av akademiet, en officiel, autorisert lærd. Han mister sin umiddelbarhet, sin revolutionære dristighet, og denne brysomme og ubøjelige energi som betegner de største genier, som altid er kaldet til at omstyrte de faldefærdige verdener og lægge grundvolden til de nye. Han vinder uten tvil i høflighet, i nyttig og praktisk visdom, det som han mister i tenkekraft. Han fordærves med et ord.

Det er det særegne ved privilegiet og ved enhver priviligert stilling at de dræper menneskenes aand og hjerte. Det priviligerte menneske, det være sig politisk eller økonomisk, er et intellektuelt og moralsk fordærvet menneske, oe, det er en social lov som ikke kjender nogen undtagelse, og som finder anvendelse likesaa vel paa nationerne i sin helhet som paa klasserne, paa korporationer som paa individer. Det er likhetens lov, den høieste og sidste betingelse for frihet og menneskelighet. Hovedformaal med denne bok er netop at utvikle den, og paavise dens sandhet i alle det menneskelige livs ytringsformer.— 25 —

Et videnskabelig kollegium som blev betrodd at styre samfundet, vilde snart ende med aldeles ikke længer at beskjæftige sig med videnskap, men med en ganske anden sak. Og denne sak, fælles for alle indsatte myndigheter, vilde være at forevige sig ved at gjøre det til dets omsorg betrodde samfund altid dummere og følgelig mere trængende til dets styrelse og ledelse.

Men det som er sandt om de videnskabelige akademier, er like-saavel sandt om alle konstituerende og lovgivende forsamlinger, selv om de er utgaat av den almindelige stemmeret. Denne sidste kan fornye sammensætningen, det er sandt, men det hindrer ikke at der i løpet av nogen aar danner sig en stok av politikere, som er faktisk, om ikke retslig priviligerte, og som, idet de utelukkende vier sig til ledelsen av et lands offentlige anliggender, ender med at danne et slags politisk aristokrati eller oligarki. Vi ser det, i Amerikas forenede stater og i Schweiz.

Altsaa, ingen ydre lovgivning og ingen autoritet, av hvilke den ene forøvrig er uadskillelig fra den anden, og begge fører til trældom for samfundet og til lovgivernes egen fordummelse.

Følger herav at jeg avviser al autoritet ? Langt fra mig er en slik tanke. Naar det gjælder støvler henholder jeg mig derom til skomakerens autoritet; gjælder det et hus, en kanal, en jernbane, raadspør jeg arkitekten eller ingeniøren. Angaaende den eller den specielle videnskap henvender jeg mig til den eller den lærde. Men jeg lar

mig ikke paatvinge noget hverken av skomakeren, eller arkitekten, eller den lærde. Jeg hører dem frit og med al den agtelse som deres forstand, deres karakter, deres viden fortjener,, idet jeg dog forbeholder mig min ubestridelige ret til kritik og kontrol. Jeg nøier mig ikke med at raadspørre en enkelt specialist, jeg spør flere; jeg sammenligner deres meninger og jeg vælger den som synes mig rimeligst. Men jeg anerkjender ingen ufeilbar autoritet, selv i helt specielle spørsmaal; følgelig, hvilken respekt jeg end maatte ha for det eller det individs retskaffenhct og oprigtighet, har jeg ikke absolut tro til nogen. En saadan tro vilde være skjæb-nesvanger for min forstand, min frihet og endog for mine foretagenders heldige utfald ; den vilde øjeblikkelig omgjøre mig til en dum slave og et redskap for en andens vilje og interesser.— 26 —

Hvis jeg bøie r mig for specialistenes autoritet og erklærer mig reide til i en viss grad og- saa længe det synes mig nødvendig, at følge deres anvisninger og endog deres ledelse, er det fordi denne autoritet ikke er mig paatvungen av nogen, hverken av mennesker eller gud. Ellers vilde jeg awise dem med rædsel og be dem reise til helvede med sine raad, sin ledelse og sin videnskap, sikker paa at de vilde la mig betale med min frihet og værdighet de brokker av menneskelig sandhet, indsvøpt i en mængde løgne, som de kunde gi mig.

Jeg bøier mig for specialistenes autoritet fordi den paatvinger sig mig ved min egen forstand. Jeg har bevisstheten om ikke at kunne omfatte mer end en meget liten del av den menneskelige videnskap i alle dens detaljer og positive utviklinger. Den største forstand vilde ikke være tilstrækkelig til at omfatte alt. Hvorav følger, for videnskapen likesaavel som for industrien, nødvendigheten av arbeidets deling og forening. Jeg mottar og jeg gir, det er menneskets liv. Enhver er ledende autoritet og' enhver ledes i sin tur. Saaledes findes ingen fast og bestemt autoritet, men vedvarende utveksling av autoritet og underordning-, gjensidig forbigaaende og fremfor alt frivillig!

Den samme grund forbyr mig saaledes at anerkjende nogen fast, bestandig og alt omfattende autoritet, fordi der ikke findes noget altomfattende menneske, noget menneske som er istand til at omfatte alle grene av samfundslivet i den rikdom av detaljer, uten hvilken videnskapens anvendelse paa livet ikke er mulig. Og hvis en saadan universalitet nogensinde kunde findes virkeliggjort i et enkelt menneske, og han vilde benytte sig derav for at paatvinge os sin autoritet, maatte dette menneske jages fra samfundet, fordi hans autoritet uundgaaelig vilde fornedre alle andre til slaveri og idioti. Jeg mener ikke at samfundet skal mishandle de geniale mænd som det har gjort hittil. Men jeg mener heller ikke at det skal fete dem altfor meget, eller fremfor alt tilstaa dem nogensomhelst privilegier eller utelukkende rettigheter: og det av tre grunde : først fordi det ofte vilde hænde at det tok en vindmaker for et geni; dernæst fordi det ved et slikt system av privilegier kunde forvandle selv en virkelig genial mand til en vindmaker, forriéåre ham ; og endelig, fordi det vilde gi sig en despot.— 27 —

Jeg gjentar. Vi anerkjender videnskapens absolute autoritet, fordi videnskapen ikke har andet øiemed end den aandelige, reflekterte og mest mulig systematiske gjenfremstilling av de naturlove som er uadskillelige fra livet, saavel det materielle som det intellektuelle og moralske, i den fysiske og sociale verden, idet disse to verdener i virkeligheten bare utgjør en og den sammqi naturlige verden. Utenfor denne autoritet, som er den eneste berettigede, fordi den er fornuftig og i overensstemmelse med den menneskelige frihet, erklærer vi alle andre autoriteter falske, vilkaarlige, despotiske og ulykkebringende.

Vi anerkjender videnskapens absolute autoritet, men vi avviser enhver ufeilbarhet og universalitet hos videnskapens repræsentanter. I vor kirke, — om det tillates mig for et øieblik at bruke dette ut'tryk, som jeg forresten avskyr ; kirken og staten er mine to sorte faar, — i vor kirke som i den protestantiske kirke, har vi et overhode, en usynlig Kristus — videnskapen ; og som protestantene, mere konsekvente endog end protestantene, vil vi der ikke taale hverken pave eller kirkeforsamlinger, eller konklaver av ufeilbare kardinaler, eller biskoper, eller endog prester. Vor Kristus adskiller sig fra den protestantiske og kristne Kristus deri, at den sidste er et personlig væsen, og at voi" er upersonlig ; den kristne Kristus, som allerede er færdig i en evig fortid, fremstiller sig som et fuldkomment væsen, mens fuldbyrdelsen og fuid-kommenheten hos vor Kristus, videnskapen, altid ligger i fremtiden : hvilket er jevngodt med a't si at de aldrig vil virkeliggjøres. Idet vi ikke anerkjender nogen anden absolut autoritet end den absolute videnskap, sætter vi saaledes ikke paa nogen maate vor frihet paa spil.

Ved disse ord, «absolut videnskap», forstaar jeg den i sand-li et universelle videnskap, som ideelt, i hele dets utstrækning og i alle dets uendelige enkeltheter, skulde gjenfremstille universet, systemet eller sammenhængen i alle de naturens love som aapen-barer sig i verdenernes uavbrutte utvikling. Det er indlysende at denne videnskap, den ophøiede gjenstand for alle den menneskelige aands anstrengelser, aldrig vil virkeliggjøres i sin absolute fuldkommenhet. Vor Kristus vil saaledes altid forbli ufuldendt, hvilket maa i adskillig grad dæmpe stoltheten hos dens autoriser.e— 28 —

repræsentanter blandt os. Mot denne gud, sønnen, i hvis navn de maatte gjøre krav paa at paatvinge os sin uforskammede og pedantiske autoritet, vil vi paakalde gud faderen som er den virkelige verden, det virkelige liv, for hvilket han, sønnen, bare er det meget ufuldkomne uttryk, og for hvilket vi, — de virkelige væsener som arbeider, kjæmper, elsker, higer, nyder og lider, — er de umiddelbare repræsentanter.

Men paa samme tid som vi avviser videnskapsmændenes absolute, universelle og ufeilbare autoritet, bøier vi os gjerne for den agtværdige, men betingede og meget forbigaaende, meget begrænsede autoritet hos repræsentanterne for de specielle videnskaper, idet vi intet heller ønsker end at raadspørre dem efter tur og er meget taknemmelige for de værdifulde anvisninger de maatte ville gi os, paa den betingelse at de ogsaa vil motta saadanne fra os om ting og ved leiligheter hvor vi vet mere end dem. Og i det hele ønsker vi intet heller end at se mænd utrustet med stor viden, stor erfaring, en stor aand og i særdeleshet et stort hjerte, utøve over os en naturlig og retmæssig indflydelse, som antages frit og aldrig paatvinges i navn av nogensomhelst officiel autoritet, himmelsk eller jordisk. Vi tar imot alle naturlige autoriteter og alle faktiske indflydelser, ingen retslig ; ti enhver retslig og som saadan officielt paatvunget autoritet eller indflydelse vilde idet den straks blir til undertrykkelse og usandhet, ufeilbarlig,, som jeg tror tilstrækkelig at ha paavist , paatvinge os slaveri og ufornuft.

Med et ord, vi avviser enhver lovgivning, enhver priviligert, patentert, officiel og lovhjemlet autoritet og indflydelse, selv om de utgaar fra almindelig stemmeret, idet vi er overbevist om at de aldrig vil kunne andet end bli til fordel for et herskende og utbyttende mindretal mot det umaadelige trælbundne flertals interesser.

Se der, i hvilken forstand vi virkelig er anarkister.

De moderne idealister opfatter autoriteten paa en ganske anden maate. Skjønt fri for alle de bestaaende positive religioners traditionelle overtro, tillægger de ikke destomindre denne autori-— 29 —

tetsidé en guddommelig', absolut mening. Denne autoritet beror ikke paa en mirakuløst aabenbaret sandhet, eller paa en strengt Og videnskabelig paavist sandhet. De bygger den paa en smule skinfilosofisk bevisførelse og paa en hel del uklar religiøs tro, paa en hel del ideel, abstrakt poetisk følelse. Deres religion er som et sidste forsok paa at guddommeliggjøre alt det som u'tgjør det menneskelige i menneskene.

Det er netop det motsatte av det arbeide vi utfører. Vi tror, med den menneskelige frihet, den menneskelige værdighe't og den menneskelige lykke for øie, at burde ta tilbake fra himmelen de goder den har berøvet jorden, for at gi dem tilbake til jordens mens de, idet de bestræber sig for at begaa et sidste heltemodig religiøst tyveri, tvertimot paany vil gjengi himmelen, — den guddommelige tyv som idag er avsløret, i sin tur overgit til plyndring ved fritænkernes dristige gudløshet og videnskabelige analyse, — alt det som menneskeheten indeholder av stort, skjønt og ædelt.

De finder uten tvil at de menneskelige ideer og ting, for at nyde større autoritet blandt menneskene, maa iklædes en guddommelig Stadfæstelse. Hvorledes viser sig denne stadfæstelse ? Ikke ved et mirakel, som i de positive religioner, men ved selve ideernes og tingenes storhet og hellighet: det som er stort, det som er skjønt, det som er ædelt, det som er retfærdig, ansees guddommelig. I denne nye religionsdyrkelse blir ethvert menneske som inspireres av disse ideer og disse ting, en prest, umiddelbart indviet av Gud selv. Og beviset ? Det er selve de ideers storhet som han forkynder: der trænges intet andet. De er saa hellige at de bare kan være indblaast av Gud.

Se, det er i faa ord deres filosofi: en filosofi av følelser, ikke av virkelige tanker, en slags metafysisk pietisme. Dette synes uskyldig, men er det ingenlunde, og den meget bestemte,, meget 'trange og meget tørre lære, som skjuler sig under det Ugripelig uklare i disse poetiske former, fører til de samme ulykkelige resultater som alle de

positive religioner: det vil si til den fuldstændige fornegtelse av menneskelig frihet og værdighet.

At erklære for guddommelig alt det som man finder av stort, retfærdig, ædelt, smukt hos menneskeheten, det er stiltiende at erkjende at menneskeheten av sig selv vilde ha været ute av stand— 30 —

til at frembringe dette, hvilket igjen vil si at overlatt til sig selv, er dens egen natur elendig, uretfærdig, lav og hæslig. Og saaledes kommer vi tilbake til enhver religions væsen, det vil si til nedsættelse av menneskeheten til desto større ære for guddommen. Og fra det øieblik man indrømmer menneskets naturlige underlegenhet og dets fundamentale mangel paa evne til at hæve sig ved sig selv, uten hjælp av nogen guddommelig indskydelse op til de retfærdige og sande ideer, blir det ogsaa nødvendig at melgi alle teologiske, politiske og sociale konsekvenser av de positive religioner. Fra det øieblik gud, det fuldkomne og høieste væsen, stilles overfor menneskeheten, vil ogsaa de guddommelige mellemmænd, de utvalgte, de av Gud inspirerte springe frem av jorden for at oplyse, lede og styre menneskeslegten i hans navn.

Kunde vi ikke anta at alle mennesker er like meget inspirert av Gud 1 Isaafald vilde der ganske visst ikke mere være behov for mellemmænd. Men denne antagelse er umulig, fordi den mot-sies altfor meget av kjendsgjerningene. Man maatte da tilskrive den guddommelige inspiration al den ufornuft og de vildfarelser som forekommer, og alle de rædsler og skjændigheter, al den feighet og dumhet som begaaes i den menneskelige verden. Der er da i denne verden kun faa guddommelig inspirerte mennesker. Det er historiens store mænd, de dydige genier, som den berømte italienske borger og profet Guiseppe Mazzini sier. Umiddelbart inspirert av Gud selv og støttende sig paa den almindelige tilslutning, uttrykt ved folkets stemmeret, — Bio e Popolo, — er de kaldet til at styre de menneskelige samfund.1)

Se, dermed er vi igjen faldt tilbake i kirken og staten. Det er sandt at i denne nye organisasjon, indsat som alle de gamle politiske organisasjoner, ved guds naade, men støttet denne gang, i det mindste i formen, som en nødvendig indrømmelse til den moderne aand. og som det heter i indledningene til Napoleon III's keiserlige forordninger, paa folkets (opdigtede) vilje, vil kirken

3) For seks eller svv aar siden horte jeg, i London, Louis Blanc uttale wdTCrnt den samme tanke: «Den bedste regjeringsform , sa lian, «vilde være den som altid kaldte til magten det dydige genis m v il d.» — Bak u n i n s anm.»—31 —

ikke længer kalde sig kirke, den vil kalde sig skole. Men paa bænkene i denne skole vil ikke bare sitte barn : der vil sitte den evig mindreaarige, skolegutten som for altid findes ute av stand til at bestaa sine eksamener, at hæve sig til sine herrers videnskap Og undvære deres tugt, — folket.1) Staten vil ikke mere kaldes kongedømme, den vil kaldes republik, men den vil ikke desto mindre være staten, det vil si et formynderskap, oprettet officielt og regelmæssig av et mindretal av kyndige mænd, dydige genier eller talenter, for at vaake over og- lede lette store, uforbederlige og frygtelige barn, folket. Skolens lærere og statens tjenestemænd vil kalde sig republikanere, men de vil ikke desto mindre være formyndere, hyrder, og folket vil vedbli at være hvad det evig og altid har været hittil, en hjord. Vogt Dere da for klipperne; ti der hvor der er en hjord, der vil der nødvendigvis ogsaa være dem som klipper og æter hjorden.

Folket vil, i dette system, altid være skolegutten og den evig Umyndige. Trods dets helt opdigtede suverænitet, vil det fortsætte at tjene som redskap for tanker, viljer og følgelig ogsaa for inter-

l) Jeg spurte en dag Mazzini hvilke forholdsregler man vilde ta til folkets frigjorelse, naar engang lians unitariske triumferende republik var ' endelig indfort? < Den förste forholdsregel», sa han, «vil være at oprette skoler for folket,» —- «Og hvad vil man lære folke;

i disse skoler ?» — «Menneskets pligter, opofrelse og hengivenhet — Men hvor vil de ta et tilstrækkelig antal lærere fra til at undervise i disse ting, som ingen har ret eller evne til at lære fra sig, medmindre lian præker ved sil eksempel ? Antallet av de mænd som finder sin hoieste nydelse i opofrelse og hengivenhet, er det ikke overordentlig begrænset ? De som ofrer sig i en stor tankes tjeneste, idet de adlyder en adel lidenskap, og tilfredsstiller denne personlige lidenskap uten hvilken livet selv taper al værdi i deres oine, de tænker i

almindelighet paa alt andet end at gjöre læres;: >• tiinger av sin handling: ni« uh de som gjor lære av den, som of • t glemmer at omsætte den i handling, av den simple grund at ..treu dræpor livet, dræper handlingens levende umiddelbarhet. Mænd som Mazzini, hos hvem lære og handling danner en beundringsværdig enhet, er bare meget sjeldne undtagelser. Ogsaa i kristendommen har der været store mænd. som virkelig har gjort, eller som ialfald lidenskabelig har bestræbt sig for at gjöre alt hvad de sa, og hvis hjerter, stronimende over av kjærlighet, var fulde av— 32 —

esser, som ikke er dets egne. Mellem denne stilling og det vi kalder friheten, den eneste sande frihet, er der en avgrund. Det vil, under nye former, være den gamle undertrykkelse og det gamle slaveri; og der hvor der er slaveri, vil der være elendighet, dyriskhet, en virkelig materialisering av samfundet, saavel av de priviligerte klasser som av masserne.

Ved at guddommeliggjore de menneskelige ting, ender idealistene altid med en brutal materialismens triumf. Og det av en meget enkel grund : det guddommelige fordunster og stiger til sit hjemland, himmelen, og alene det dyriske blir i virkeligheten tilbake paa jorden.2)

Ja, den teoretiske idealisme har til nødvendig følge den brutaleste materialisme i praksis; ikke, ganske visst, for dem som præker den i god tro, — det almindelige resultat for dem er at se sine anstrengelser slåt med ufrugtbarhet, — men for dem som bestræber sig for at virkeliggjøre sine forskrifter i livet, for samfundet i det hele, i den utstrækning som det lar sig beherske av de idealistiske doktriner.

foragt for nydelserne og for denne verdens goder. Men det umaate-lige flertal av katolske og protestantiske prester, som ifolge sin profession har præket kyskhetens, avholdenhetens og selvfornegtel-sens lære, har i almindelighet gjort sin læry til logn ved sit eksempel. Det er ikke uten grund, det er i kraft av flere »århundreders erfaring, at der blandt folkene i alle lande har dannet sig disse ordsprog : lidderlig som en prest; 1 re k k e r m u n d som e n prest; ærgjerrig som en prest; g r a a d i g, egennyttig som en prest. Det er saaledes godtgjort, at forkynderne av de kristne dyder, indviet av kirken, prestene i det il m a a t e 1 i g e flertal av tilfælder har gjort det stik motsatte av det som de har præket. Netop dette flertal, denne kjendsgjerning» almengyldighed beviser at man ikke maa lægge skylden paa individene, men paa den umulige og selvmotsigende stilling hvori de er sat. Der er i den kristne prests stilling en dobbelt motsigelse. Forst motsigelsen mellem avholdenhetens og selvfornægtelsens lære og den menneskelige naturs tilboieligheter og positive krav, tilbøie-ligheter og krav som i nogen individuelle, altid meget sjeldne til-

2) T C. & R. s utgave er don lange anmerkning, s. 31—39, tat ind

i teksten efter dette avsnit.— 33 —

Til at godtgjore denne almindelige kjendsgjerning, som ved første piekast kan synes underlig, men finder sin naturlige forklaring, naar man tænker nærmere over den, mangler ikke historiske beviser.

Sammenlign de to sidste civilisationer i den antike verden, den græske civilisation og* den romerske. Hvilken av de to er den mest menneskelig ideale i sine resultater ? Den græske civilisation. Hvilken er omvendt den mest abstrakt ideale i sit utgangspunkt, idet den ofrer menneskets materielle frihet for borgerens ideelle frihet, repræsentert ved abstraktionen av den juridiske ret, og det menneskelige samfunds naturlige utvikling for statens abstraktion, og hvilken er den mest brut-ale i sine konsekvenser ? Uten tvil den romerske civilisation. Den græske civilisation var vistnok, som alle de antike civilisationer, deri indbefattet Roms, Utelukkende national og bygget paa slaveri. Men trods disse to umaatelige historiske feil, er den ikke destomindre den første som har l'orstaat og virkeliggjort menneskehetens idé; den har forædlet og" virkelig idealisert menneskenes liv ; den har

fælde, kan vedvarende trænges tilbake, undertrykkes og endog helt utryddes under den stadige indflydelse av en mægtig'-aandelig eller moralsk lidenskap; som i visse oieblikke av kollektiv overspændthet kan glemmes og forsømmes for en tid av en stor mængde mennesker paa én gang ; men som er saa dypt forbundne med den menneskelige natur, at de altid ender med at ta sine rettigheter igjen, saaledes at naar de hindres fra at bli tilfredsstillet paa en regelmæssig og normal maate, ender de altid med at soke tilfredsstillelse paa en usund og

unaturlig maate. Det er en naturlov, og folgelig en uundgaaelig, uimotstaaelig lov, under hvis uheldsvangre virkning alle kristne prester og specielt prestene i den romersk-katolske kirke nødvendigvis falder. Den kan ikke ramme skolens lærere, det vil si prestene i den moderne kirke, medmindre man tvinger dem ogsaa til at præke den kristne avholdenhet og selvfornegtelse.

Men der er en anden motsigelse, som er fælles for begge. Denne motsigelse er knyttet til selve titelen og stillingen som lærer eller herre. En herre som befaler, undertrykker og utbytter, er en meget logisk og fuldstændig naturlig person. Men en herre som opofrer sig for dem som er ham underordnet ikraft av hans guddommelige éller menneskelige privilegium, er et selvmotsigende og ganske umulig væsen. Det er en likefrem indstiftelse av hykleriet, saa godt— 34 —

omdannet de menneskelige flokker til fri sammenslutninger av fri mennesker ; den har skapt videnskapene, kunsterne, en udødelig poesi og filosofi og de første forestillinger om agtelse for mennesket, alt ved friheten. Med den politiske og sociale frihet har den skapt den fri tanke. Og ved enden av middelalderen, under renæs-sanseri var det at nogen græske emigranter bragte nogen av sine udødelige l>oker til Italien, nok til at gjenopvække liv, frihet, tanke og menn» rkeJighet, som alt var begravet i katolicismens mørke fængsel. Den menneskelige frigjørelse, se det er navnet paa den græske civilisation. Og navnet paa den romerske ? Det er erobringen med alle dens brutale folger. Og dens sidste ord ? Cæsarernes almagt. Det er nationenes og menneskenes fornedrelse og slaveri.

Og endnu idag, hvad er det som dræper. hvad er det som knuser friheten og menneskeligheten i alle Europas lande, brutalt, materielt. Det er det cæsariske eller romerske princips triumf.

Sammenlign nu to moderne civilisationer : den italienske og den tyske. Den første repræsenterer uten tvil, i sin almindelige karakter, materialismen; den anlen repræsenterer omvendt alt

personificert av paven, som, mens han kalder sig den ringeste av guds tjenere, — til tegn hvorpaa han, følgende Kristi eksempel, engang om aaret selv vasker fatterne paa tolv romerske tiggere, — paa samme tid erklærer sig for guds stedfortræder, verdens absolute og ufeilbare herre. Behøver jeg at minde om at prestene av alle kirker, langt fra at opofre sig for de hjorder som er betrodd til deres omsorg, altid har ofret dem, utbyttet dem, og holdt dem i hjordens tilstand, dels for at tilfredsstille sine egne personlige lidenskaper og dels for at tjene kirkens almagt ? De samme vilkaar, de samme aarsaker, frembringer altid de samme virkninger. Det vil derfor være likedan med lærerne i den moderne skole, guddommelig inspirerte og autoriserte av staten. De vil nødvendigvis, nogen uten at vite det, andre med fuld bevissthet om forholdet, bli indprentere av læren om folkets opofrelse til fremme av statens magt og de begunstigede klassers fordel.

Maa vi da fjerne fra samfundet al undervisning og avskaffe alle skoler ? Nei. aldeles ikke, med fulde hænder maa man sprede kundskap blandt masserne og omdanne alle kirker, alle disse templer som er indviet til guds ære og menneskenes trældom, til likesaa mange skoler for menneskenes frigjørelse. Men la os forst forstaa hverandre : skoler i egent-— 35 —

det mest abstrakte, det reneste og det mest oversanselige i idealismen. La os se hvilke de praktiske frugter er av den ene og den anden.

Italien har allerede gjort den menneskelige frigjorelses sak umaatelige tjenester. Det var det förste land som gjenopvakte og i vid utstrækning anvendte frihetens princip i Europa, og som gjengav menneskeheten dens adelstitler: industri, handel, poesi, kunstene, de positive videnskaper og den fri tanke. Knust derefter gjennem tre aarhundreder av keiserlig og pavelig despotisme, og alfept i sølen av sit herskende borgerskap, viser det sig vistnok idag sunket i sammenligning med hvad det engang var. Og dog, hvilken forskjel, hvis man sammenligner det med Tyskland ! I Italien kan man, trods dette, la os haabe, forbigaaende forfald, leve og aande menneskelig, frit, omgit av et folk som synes at Viere skapt for friheten. Italien, selv det borgerlige, kan med itolthet vise Dem mænd som Mazzini og Garibaldi. I Tyskland aander man i en atmosfære av et umaatelig politisk og socialt aiaveri, filosofisk forklaret og antat av et stort folk, med overlagt

lig forstand, skal i et normalt samfund grundet paa likhet og respekt for menneskelig frihet, bare findes for barna, ikke for-de voksne, og for at de skal bli skoler til frigjørelse og ikke ti) trældom, maa man derfra fremfor alt fjerne opdigtelsen om gud, den evige og absolutte trælbinder, og man maa grunde hele barnas opdragelse og deres undervisning paa den videnskabelige utvikling av forstanden, ikke av troen, paa utviklingen av personlig værdighet og uavhængighet. ikke av fromhet og lydighet, paa dyrkelsen av sandheten og retfærdigheten for enhver pris, og fremforalt paa agtelse for menneskeheten, som

i alt og overalt maa erstatte gudsdyrkelsen. Autoritetens princip utgjør i barnas opdragelse det naturlige utgangspunkt, det ei' berettiget, nødvendig, naar det anvendes paa barn i spæd alder, mens deres forstand endnu ikke paa nogen maate har utviklet sig. Men likesom i alle ting og folgelig ogsaa i opdragelsen, utviklingen indbefatter den gradvise ophævelse av utgangspunktet, maa dette princip formindskes efterhaanden som barnas opdragelse og undervisning skrider frem, for at vike pladsen for deres voksende frihet. Enhver fornuftig opdragelse er i grunden ikke andet end denne fremadskridende ofring av autoriteten til fordel for friheten, idet opdragelsens endelige maal hare skal være det at danne frie mennesker og mennesker som er fulde av agtelse for, og kjærlighet til andres

resignation og god vilje. Dets helte, — jeg taler altid om det nuværende Tyskland, ikke om fremtidens Tyskland; om det adelige, byraakratiske, politiske og borgerlige Tyskland, ikke om proletariatets Tyskland, — dets helter er det stik motsatte av Mazzini og Garibaldi: det er idag Wilhelm I, den vilde og naive repræsentant for den protestantiske gud, det er herrerne Bismarck og Moltke, generalene Manteuffel og Werder. I alle sine mellemfolkelige forhold har Tyskland, saalænge det har eksistert, været langsomt, systematisk angripende, erobrende, altid færdig til at utbrede sin egen frivillige trældom til nabofolkene ; og siden det er organisert som en magtenhet, er det blit en trusel, en fare for hele Europas frihet. Tysklands navn idag er det brutale og triumferende træltesind.

For at vise hvorledes den teoretiske idealisme uophørlig og uundgaaelig omdanner sig til praktisk materialisme, behøver man bare at nævne som eksempel alle de kristne kirker, og naturligvis, fremfor alt den apostoliske og romerske kirke. Hvad er vel mere ophøiet i ideel forstand, mere uselvisk, mere frigjort fra alle jordi-

frihet. Den første dag i skolelivet bør saaledes, hvis skolen tar barna J deres spæde alder, da de saavidt begynder at stamme nogen ord. være den da der hersker den storste autoritet og næsten ingen frihet ; men dets sidste dag bør være den, da der hersker den største frihet og hvor ethvert spor av autoritetens dyriske eller guddommelige princip er fuldstændig avskaffet.

Anvendt paa mennesker som er kommet over eller han naadd myndighetsalderen, blir autoritetens princip en uhyrlighet, en skrikende fornegtelse av menneskeligheten, en kilde til trældom og intellektuel og moralsk fordærvelse. Ulykkkeligvis har de faderlige regjeringer latt folkets masser hensynke i en saa dyp uvidenhet, at det vil være nødvendig at oprette skoler ikke bare for folkets barn, men for folket selv. Men fra disse skoler maa selv den mindste anvendelse eller tilkjendegivelse av autoritetens princip være absolut fjernet. Det skal ikke mere være skoler, men folkelige akademier, hvor der ikke mer kan bli spørsmaal hverken om elever eller læremestre, hvor folket kommer frit for at motta en fri undervisning, hvis det finder det nødvendig, og hvor det, med sin rigdom av erfaringer, vil i sin tur kunne oplyse de lærere som bringer det de kundskaper det mangler, om mange ting. Det vil da være en gjensidig undervisning, en virksomhet i aandelig brorskap mellem den dannede ungdom og folket.

ske interesser, end den Kristi lære som prækes av denne kirke, •— og" hvad er vel mere brutalt materialistisk end denne samme kirkes stadige praksis, fra det 8. aarhundrede av, da den begyndte at optræde som magt ? Hvad har været og hvad er endnu det hovedsakelige formaal for alle dens stridigheter med Europas fyrster ? Først de verdslige goder, kirkens indtægter, og dernæst den verdslige magt, kirkens politiske privilegier. Man maa yde kirken den retfærdighet, at den har været den første, i den moderne historie, til at opdage den ubestridelige, men meget litet kristelige sandhet, at rigdom og magt, den økonomiske utbytning og den politiske undertrykkelse av masserne, er de to ting som er uadskillelige fra den guddommelige idealitets herredømme paa jorden :

rigdommen som styrker og forøker magten, magten som opdager og skaper altid nye kilder til rigdom, og som begge to bedre end apostlenes martyrium og tro, og bedre end den guddommelige naade, sikrer den kristne propagandas fremgang. Det er en historisk sandhet som heller ikke de protestantiske kirker miskjender. Jeg taler naturligvis om de uavhængige kirker i England, Ame-

Den sande skole for folket og for alle voksne mennesker, det er livet. Den eneste store og almægtige autoritet, naturlig og fornuftig paa samme tid, den eneste som vi kan agte, vil være den kollektive og offentlige aand i et samfund som er bygget paa likhet og solidaritet, likesaavel som paa frihet og paa menneskelig og gjensidig agtelse blandt alle dets medlemmer. Ja, det er en autoritet som ingenlunde er guddommelig, som er helt menneskelig, men for hvilken vi villig bøier os, sikre som vi er paa at saalangt fra at trælbinde menneskene, vil den frigjøre dem., Den vil være tusen gange kraftigere, vær sikker paa det, end alle eders guddommelige, teologiske, metafysiske, politiske og juridiske autoriteter som er indsat av kirken og staten, kraftigere end eders straffelover, eders fangevogtere og eders bødler.

Den kollektive følelses eller den offentlige menings magt er allerede idag meget alvorlig. Om en mand er noksaa meget istand til at begaa forbrydelser, vover han sjelden at utfordre den, at trodse den aapenlyst. Han vil søke at føre den bak lyset, men han vil vogte sig vel for at ta den med trumf, medmindre han føler sig støttet ialfald av et eller andet mindretal. Intet menneske, hvor mægtig hv.n mener sig at være, vil nogensinde ha kraft til at taale samfundets enstemmige foragt, ingen vilde kunne leve uten at føie sig

rika og Schweiz, ikke om de trælbundne kirker i Tyskland. Disse sidste har intet eget initiativ; de gjør som deres herrer, deres verdslige fyrster, som paa samme tid ogsaa er deres aandelige overhoder, paalægger dem at gjøre. Man vet, at den protestantiske propaganda, især den engelske og amerikanske, paa en meget inderlig maate knytter sig til propagandaen for disse to store nationers materielle, kommercielle interesser ; og man vet likeledes at denne sidste propaganda aldeles ikke har til formaal berikelse og materiel fremgang for de lande den trænger frem til, sammen med Guds ord; men netop utbytningen av disse lande, til berikelse og voksende materiel fremgang for visse klasser i deres eget land, som paa samme tid er sterkt utbyttende og meget fromme.

Med et ord, det er aldeles ikke vanskelig at bevise, med historien i haanden, at kirken, alle kirker, kristne og ikke kristne, ved siden av sin aandelige propaganda, og sandsynligvis for at paa-skynde og støtte dens fremgang aldrig har forsømt at organisere sig i store samfund til økonomisk utbytning av masserne, av massernes arbeide, under direkte og særskilt beskyttelse og velsignelse

opretholdt av tilslutning og agtelse fra idetmindste en eller anden del av dette samfund. En mand maa drives av en grænseløs og helt oprigtig overbevisning for at finde mod til at tale og handle mot alle, og aldrig vil et egenkjærlig, fordærvet og feigt menneske ha dette mod.

Intet beviser bedre den naturlige og uundgaaelige solidaritet, denne selskabelige lov som binder alle mennesker sammen, end denne kjendsgjerning, som enhver av os hver dag kan finde bekræftet, baade hos sig selv og hos alle de mennesker han kjender. Men hvis denne sociale magt bestaar, hvorfor har den da ikke hittil været tilstrækkelig til at forbedre og menneskeliggjøre menneskene ? Paa dette spørsmaal er svaret meget enkelt : fordi, indtil denne dag, den selv ikke har været menneskeliggjort ; og den har hittil ikke været menneskeliggjort, foirdi samfundslivet, for hvilket den altid er det tro uttryk, som man vet, er grundet paa gudsdyrkelse, ikke paa agtelse for menneskeheten ; paa autoritet, ikke paa frihet ; paa privilegier, ikke paa likhet; paa utbytning, ikke paa brorskap mellem menneskene ; paa uretfærdighet og løgn, ikke paa retfærdighet og sandhet. Følgelig har dens virkning i virkeligheten, altid i motsigelse med de humanitære teorier den bekjender, stadig utøvet en ulykkebringende og fordærvelig indflydelse, ikke en moralsk. Den undertrykker ikke

av en eller anden guddom ; at alle stater, som oprindelig, som man vet, med alle sine politiske og juridiske institutioner og sine herskende og priviligerte klasser, ikke var andet end verdslige avdelinger av disse forskjellige kirker, likeledes ikke har hat noget andet hovedformaal end denne samme utbytning til fordel for de

læge mindretal, indirekte godkjendt av kirken ; og at i det hele den gode gud og alle de guddommelige idealiteters virksomhet pa jorden tilsidst altid og overalt har endt med at grunde en blomstrende materialisme for de faa paa massernes fanatiske og altid forhungrede idealisme.

Det vi ser idag er et nyt bevis paa det samme. Med undtagelse av de vildledte store hjerter og store aander som jeg har nævnt foran, hvem, er ellers idag de mest haardnakkede forsvarere av idealismen ? Først, alle de fyrstelige hoffer. I Frankrike var det Napoleon III og hans egtefælle madame Eugénie; det er alle deres forhenværende ministre, hofmænd og eks-m&rskalker ; fra Rouher og Bazaine til Fieuri og Piétri; det er mændene og kvinderne av denne keiserlige verden, som har saa udmerket idealisert og reddet Frankrike. Det er dens journalister og lærde : mænd som Cassagnac, Girardin, Duvernois, Veuillot, Leverrier, Dumas. Det er endelig den store fylking av jesuiter av begge kjøn og alle slags kjoler; det er hele Frankrikes adel og hele dets høiere og midlere borgerskap. Det er de doktrinære liberale og de liberale uten doktriner : mænd som Guizot, Thiers, Jules Favre, Pelletan, og Jules Simon, alle de mest haardnakkede forsvarere av den borgerlige utbytning. I Preussen, i Tyskland, er det Wilhelm den I,

laster og forbrydelser, den fremkalder dem. Dens autoritet er følgelig en guddommelig, menneskefiendtlig autoritet ; dens indflydelse skadelig og ulykkebringende. Vil man gjøre dem gagnlige og menneskelige ? Gjør da den sociale revolution. Sørg for at alle behov blir Virkelig solidariske, at enhvers materielle og sociale interesser blir overensstemmende med enhvers menneskelige pligter. Og hertil er der kun et middel : tilintetgjør alle ulikhetens institutioner ; læg grunden til alles økonomiske og sociale likhet, og paa dette grundlag vil reise sig alles frihet, sedelighet og solidariske menneskelighet.

Jeg vil endnu engang komme tilbake til dette spørsmaal, det vigtigste ved socialismen. — Bakunins anm.

den nuværende sande fortolker av den gode gud paa jorden; det er alle hans generaler, alle hans pommerske og andre officerer, hele hans armé som, sterk i sin religiøse tro, netop har erobret Frankrike paa den ideelle maate vi kjender. I Rusland er det zaren og hele hans hof; det er mænd som Mouravief og Berg, alle Polens mordere og fromme omvendere. Kort sagt, overalt ser vi idealismen, den religiøse eller filosofiske, — den ene er ikke andet end en mer eller mindre fri oversættelse av den anden, — idag tjene som fane for den materielle, blodige og brutale magt, for den skamløse materielle utbytning; mens omvendt den teoretiske materialismes fane, den økonomiske likhet og den sociale retfær-dighets røde fane, heises av den praktiske idealisme blandt de undertrykte og forhungrede masser, som stræber efter at virkeliggjøre den største frihet og menneskelig ret for enhver i brorskapet mellem alle mennesker paa jorden.

Hvem er de sande idealister, idealister ikke i det abstrakte, men i livet, ikke himmelens, men jordens, og hvem er materialisterne ?

Det er indlysende at den teoretiske eller guddommelige idealisme som sin nødvendige betingelse kræver opofrelse av logikken og den menneskelige forstand, opgivelse av videnskapen. Paa den anden side ser vi, at ved at forsvare den idealistiske lære føres man uundgaaelig' ind i deres parti, som undertrykker og utbytter folkets masser. Se der to vigtige grunde som skulde synes at maatte være tilstrækkelige til at fjerne fra idealismen enhver stor aand, ethvert stort hjerte. Hvordan gaar det da til at vore berømte samtidige idealister, hvem det sikkert nok ikke mangler hverken paa aand ©Iler hjerte eller god vilje, og som har viet hele sin tilværelse til menneskehetens tjeneste; hvordan gaar det til at de haardnakket blir staaende i deres rækker som repræsenterer en lære som for fremtiden er dømt og vanæret ?

Der maa være en meget sterk grund som driver dem dertil. Det kan ikke være hverken logikken eller videnskapen, siden logikken og videnskapen har uttalt sin kjendelse mot den idealistiske lære. Det kan heller ikke være personlige interesser; ti disse

mænd er uendelig hævet over alt det som kaldes personlig interesse. Det maa derfor være en sterk moralsk grund. Hvilken ? Der kan ikke være mere end en : disse berømte mænd mener uten tvil at den idealistiske lære eller tro

er uundværlig for menneskets værdighet og moralske storhet, og at de materialistiske teorier derimot sænker det til dyrenes trin.

Og om nu sandheten var den motsatte ?

Enhver utvikling, har jeg sagt, indbefatter ophævelse av utgangspunktet. Da utgangspunktet ifølge den materialistiske skole er materielt, maa ophævelsen nødvendigvis være ideel. Idet den gaar ut fra den virkelige verden i dens helhet, eller fra det man abstrakt kalder materien, kommer den logisk til den virkelige idealisering av samfundet, det vil si til dets menneskeliggjørelse, til dets hele og fulde frigjørelse. Omvendt, og av samme grund : da den idealistiske skoles utgangspunkt er ideelt, kommer denne skole med nødvendighet til samfundets materialisering, til organisationen av en brutal despotisme og en uretfærdig og skjændig utbytning, i form av kirke og ståt. Menneskets historiske utvikling er ifølge den materialistiske skole en fremadskridende stigen ; i det idealistiske system kan den bare være et uavbrutt fald.

Hvilket menneskelig spørsmaal man end maatte betragte, finder man altid denne samme væsentlige motsigelse mellem de to skoler. Saaledes gaar, som jeg allerede har sagt, materialismen ut fra dyriskheten for at danne menneskeheten ; idealismen gaar ut fra guddommen for at danne slaveriet og fordømme masserne til en dyriskhet uten ende. Materialismen benegter den fri vilje og ender med at grundlægge friheten ; idealismen forkynder den fri vilje i den menneskelige værdighets navn, og paa ruinerne av al frihet bygger den autoriteten. Materialismen avviser autoritetsprincippet, fordi den med god grund betragter det som en følge av dyriskheten og fordi derimot menneskelighetens triumf, som den anser som historiens maal og hovedsagelige mening, alene kan virkeliggjøres ved friheten. Med et ord, i hvilketsomhelst spørsmaal det gjælder, vil De altid gripe idealistene paa frisk gjerning i praktisk materialisme ; mens De omvendt vil se materialistene forfølge og virkeliggjøre de ideale længsler og tanker i videste forstand.— 42 —

Historien kan, sier jeg, i idealistenes system ikke være andet end et uavbrutt fald. De begynder med et frygtelig fald. og som de aldrig reiser sig fra: med det guddommelige salto mortale fra den rene idés ophøiede regioner ned i materien. Og læg videre merke til hvilken materie: ikke ned i den evig aktive og bevægelige materie, fuld av egenskaper og kræfter, av liv og forstand, slik som den fremstiller sig for os i den virkelige verden; men i den abstrakte materie, utarmet og reducert til den absolute usseldom ved den regulære plyndring, som foretaes av disse tankens preussere, det vil si teologerne og metafysikerne, som har berøvet den alt for at gi det til sin keiser, sin gud; i denne materie som, efter at være berøvet enhver selvstændig egenskap, virksomhet og bevægelse, i motsætning til den guddommelige idé ikke længer repræsenterer andet end den absolute dumhet, ugjennemtrængelighet, træghet og ubevægelighet.

Faldet er saa frygtelig, at guddommen, den guddommelige person eller idé, slaaes flat, mister bevisstheten om sig selv og aldrig mere gjenfinder den. Og i denne fortvilede situation er den endog tvunget til at gjøre mirakler! Ti fra det øieblik materien er træg, er enhver bevægelse som frembringes i verden, endog den mest materielle, et mirakel, kan bare være virkningen av en guddommelig mellemkomst, av guds indvirkning paa materien. Og se hvorledes den stakkars guddom, fornedret og næsten tilintetgjort ved sit fald, forblir nogen tusen aarhundreder i denne besvimelsestilstand, derefter vaakner langsomt, idet den altid forgjæves stræver for at gjenvinde en eller anden uklar erindring om sig selv ; og enhver bevægelse som den i denne hensigt gjør i materien, blir en ny skapelse, en nydannelse, et nyt mirakel. Paa denne maate bevæger den sig gjennem alle grader av stoflighet og dyriskhet; først gas, et enkelt eller sammensat kemisk legeme, mineral, utbreder den sig senere paa jorden som plante- og dyreorganisme for derefter at samle sig i mennesket. Her synes den at maatte kunne gjenfinde sig, ti den tænder i hvert menneskelig væsen en himmelsk gnist, en liten del av sit eget guddommelige væsen, den udødelige sjæl.

Hvorledes har den kunnet komme til at anbringe en absolut umateriel ting i en absolut materiel ? Hvorledes kan legemet indeholde, omslutte, begrænse, lamme den rene aand ? Se der er igjen— 43 —

et av die spørsmaal som alene troen, denne lidenskabelige og dumme bekræftelse av det absurde, kan løse. Dst er det største av alle mirakler. Her har vi ikke andet at gjøre end at fastslaa virkningene, de praktiske følger av dette

mirakel.

Efter forgjæves anstrængelser i tusener av aarhundreder for at komme til sig selv igjen, fortapt og spredt i materien, som den gir liv og sætter i bevægelse, finder guddommen et støttepunkt, et slags brændpunkt for sin egen samling. Det er mennesket, dets udødelige sjæl, som paa en besynderlig maate er fængslet i et dødelig legeme. Men hvert menneske individuelt betragtet er altfor uendelig begrænset, for litet til at omfatte den guddommelige umaa-delighet; det kan bare indeholde en meget liten smule av den, udødelig som det hele. Derav følger at det guoddommelige væsen, det absolut umaterielle væsen, aanden, er delelig som materien. Se der er igjen et mysterium hvis løsning maa overlates til troen.

Hvis gud i sin helhet kunde bo i hvert menneske, vilde hvert menneske være gud. Vi vilde ha en umaadelig mængde guder, hver av dem begrænset ved alle de andre og hver allikevel uendelig ; en motsigelse som nødvendigvis vilde indeholde menneskenes gjensidige tilintetgjørelse, umuligheten av at der fandtes mer end et av dem. Hvad de smaa deler angaar, er det anderledes: intet-er i virkeligheten mer rationelt end at endel er begrænset av en anden del. og at den er mndre end sit hele. Her fremstiller sig bare en anden motsigelse. At være begrænset, at være større og mindre, er egenskaper ved materien, ikke ved aanden. Som materialistene forstaar aanden, er forholdet ganske visst et andet, fordi efter deres lære aanden i virkeligheten ikke er andet end et utslag av menneskets helt og holdent materielle organisme ; og da avhænger aandens storhet eller litenhet absolut av den menneskelige organismes større eller mindre materielle fuldkommenhet. Men disse samme egenskaper, begrænsning cg relativ storhet, kan ikke tillægges aanden slik som idealistene forstaar den, den absolut umaterielle aand, aanden som bestaar utenfor al materie. Hos den kan ikke findes hverken noget større, eller mindre, eller nogen grænse mellem aandene ; ti der er bare en aand : gud. Tilføier man at de uendelig smaa og begrænsede dele som utgjør de menneskelige sjæle paa samme tid_ 44 -

er udødelige, gjør man motsigelsen topmaalt. Men det er et tros-spørsmaal. La os gaa videre.

Saaledes har vi da guddommen opdelt og anbragt i uendelig smaa dele i en umaatelig mængde væsener av begge kjøn, av alle aldre, av alle racer og av alle farver. Det er et overordentlig ubekvemt og ulykkelig forhold for den ; ti de guddommelige smaa dele kjender hverandre ved begyndelsen av sin menneskelige tilværelse saa litet igjen, at det første de gjør er at fortære hverandre. Imidlertid, midt i denne tilstand av barbari og fuldstændig dyrisk brutalitet bevarer de guddommelige smaa dele, de menneskelige sjæle, likesom en svak erindring om sin oprindelige guddom melighet, de drages uimotstaaelig mot sit hele; de søker hverandre, de søker sit hele, det er guddommen selv, som spredt og fortapt i den materielle verden søker sig selv i menneskene, og den er saaledes ødelagt av denne mængde menneskelige fængsler, hvori den befinder sig utstrødd, at den under sin søken efter sig selv begaar en masse dumheter.

Idet den begynder med fetischdyrkelsen, søker og tilber den sig selv snart i en sten, snart i et stykke træ, snart i en klut. Det er endog meget sandsynlig, at den aldrig vilde ha kommet væk fra kluten, hvis den anden guddom, som ikke har latt sig falde ned i materien, og som har holdt sig i en tilstand av ren aand i det absolute ideals herlige høider, eller i de himmelske boliger, ikke hadde hat medlidenhet med den.

Her har vi et nyt mysterium. Det nemlig, at guddommen deler sig i to halvdele, men begge to like fuldstændige og uendelige, og hvorav den eine — gud faderen — holder sig i de rene umaterielle regioner, mens den anden — gud sønnen — har latt sig falde ned i materien. Mellem disse to fra hinanden skilte guddomme vil vi snart se, at der opstaar uavbrutte forbindelser ovenfra nedad og nedenfra opad; og disse forbindelser, betragtet som en evig og uforanderlig virksomhet, utgjør den helligaands Slik er i sin sande teologiske og metafysiske mening, den kristne treenighets store og frygtelige mysterium.

Men la os hurtigst mulig forlate disse høider og se hvad der foregaar paa jorden.

Gud faderen, som fra sin evige herlighets høider ser at ståk-— 45 —

kars gud sønnen, flatslaat og forstyrret ved sit fald, har dukket ned i materien og mistet sig selv i den grad, at han selv efterat ha naadd til den menneskelige tilstand, ikke lykkes at gjenfinde sig selv, beslutter sig endelig til at

hjælpe ham. Mellem den umaadelige mængde dele som paa en gang er udødelige, guddommelige, og uendelig smaa, i hvilken gud sønnen er spredt i den grad at han ikke mer kan kjende sig selv igjen, vælger gud faderen dem som behager ham bedst, og gjør av dem sine inspirerte, sine profeter, sine mænd av dydig geni, menneskehetens store velgjørere og lovgivere : Zoroaster, Buddha, Moses, Konfucius, Lykurg, Solon, Sokrates, den guddommelige Plato og fremfor alt Jesus Kristus, den fuldstændige virkeliggjørelse av gud sønnen, nu endelig samlet og koncentrert i en eneste menneskelig person; alle apostlene, St. Peder, St, Paul og St. Johannes frem for alle; Konstantin den store, Mu-hamed, derefter Karl den store, Gregor VII, Dante, efter nogens mening ogsaa Luther, Voltaire og Rousseau, Robespierre og Danton, og mange andre store og hellige historiske personligheter, hvis navn det er umulig at gjenta her allesammen, men blandt hvilke jeg, som russer, ber at den hellige Nikolaus ikke maa bli glemt.

Se, dermed er vi da kommet til guds aabenbarede paa jorden. Men saasnart gud viser sig, blir mennesket til intet. Man vil si, at det slet ikke blir til intet, fordi det selv er en del av gud. Undskyld. Jeg medgir at en del, en del av et bestemt, begrænset hele, hvor liten ogsaa delen er, er en størrelse, en positiv størrelse. Men en del av det uendelig store er, sammenlignet med dette, nødvendigvis uendelig liten. Multipliser milliarder av milliarder med milliarder av milliarder, og produktet vil, i sammenligning med det uendelig store, være uendelig litet, og det uendelig lille er likO. Gud er alt, følgelig er mennesket og med det hele den virkelige verden intet. Man undgaar ikke denne slutning.

Gud viser sig, mennesket blir til intet; og jo større guddommen blir, desto uslere blir menneskeheten,. Se, det er alle religioners historie ; se det er virkningen av alle guddommelige inspirationer og lovgivninger. I historien er guds navn den frygtelige historiske kølle hvormed alle guddommelig inspirerte mennesker.— 46 —

alle de store «dydige genier» har slaat til jorden menneskenes frihet, værdiighet, forstand og lykke.

Først hadde vi guds fald', nu har vi et fald som interesserer os mer, menneskets fald, foraarsaket ved guds blotte tilsynekomst eller aabenbarede paa jorden.

Se saaledes i hvilken dyp vildfarelse vore kjære og berømte idealister befinder sig. Ved at tale til os om gud, tror de, har de til hensigt at løfte os, at frigjøre os, at forædle os, og tvertimot knuser og fornedrer de os. Med guds navn forestiller de sig at kunne oprette brorskap mellem menneskene, og tvertimot fremkalder de hovmod, foragt, utsaar tvedragt, hat, krig og grundlægger slaveriet. Ti med gud kommer nødvendigvis de forskjellige grader av guddommelig inspiration ; menneskene deler sig i meget inspirerte og slet ikke inspirerte. Alle er i like grad nuller for gud, det er sandt; men, sammenlignet indbyrdes, er nogen større end andre ; ikke bare som en kjendsgjerning, det vilde ikke bety noget, for en faktisk ulikhet blir av sig selv borte i den samlede mængde, naar den ikke der finder nogen indbildning eller lovlig institution, som den kan henge sig fast ved; nei, nogen er større end andre ved inspirationens guddommelige ret, hvilket straks opretter en fast, uforanderlig, forstenet ulikhet. De mest inspirerte skal høres og adlydes av de mindre inspirerte, og de mindre inspirerte av de slet ikke inspirerte. Se, dermed er autoritetens princip vel anbragt, og med det slaveriets to grundlæggende institutioner: kirken og staten.

Av alle despotismer er de doktrinæres eller inspirerte religiøses den værste. De er saa nidkjære for sin guds ære og sin idés triumf, at de intet hjerte længer beholder hverken for friheten eller for værdigheten, eller engang for de levende, de virkelige menneskers lidelser. Den guddommelige nidkjærhet, optatheten av idéen, ender med selv i de ømmeste sjæle, de mest medfølende hjerter at uttørke den menneskligie kjærlighets kilder. Idet de betragter alt det som er, alt det som sker i verden, fra evighetens eller den abstrakte idés synspunkt, behandler de de forbigaaende ting med foragt; men for de virkelige mennesker, for menneskene i kjøt og blod, bestaar hele livet bare av forbigaaende ting ; de selv er bare forgjængelige væsener og som, naar de engang er forgangne, vistnok erstattes av— 47 —

andre likesaa forgjængelige, men aldrig vender personlig tilbake. Det som er blivende eller relativt evig i de virkelige mennesker, er kjendsgjerningen menneskeheten, som gaar frem i en uavladelig utvikling, altid rikere, fra en generation til en anden. Jeg sier relativt evig, for naar vor planet engang er gaat tilgrunde — og den maa

før eller senere forgaa, idet alt som har en begyndelse nødvendigvis maa ha en ende — naar engang vor planet er opløst, for uten tvil at tjene som bestanddel til en nydannelse i universets system, som alene er virkelig evig, hvem vet hvad der da vil bli av hele vor menneskelige utvikling ? Allikevel, da tidspunktet for denne opløsning ligger umaadelig langt borte fra os, kan vi vel betragte menneskeheten som evig, i forhold til menneskets saa korte liv. Men selve denne kjendsgjerning, den fremadskridende menneskehet, er bare virkelig og levende forsaavidt som den aabenbarer sig og virkeliggjøres til bestemte tider, paa bestemte steder, i virkelig levende mennesker, og ikke i sin almindelighet idé.

Den almindelige idé er altid en abstraktion, og netop derved paa en maate en ophævelse av det virkelige liv. I «Tillægget» har jeg paavist denne eiendommelighet ved den menneskelige tanke, og følgelig ogsaa ved videnskapen., at de ikke kan gripe og betegne de virkelige kjendsgjerninger anderledes end ved deres almindelige mening', deres almindelige forhold, deres almindelige love; kortsagt det som er blivende i deres uavbrutte omdannelser, men aldrig deres materielle, individuelle side, som saa at si banker av virkelighet og liv, men netop derved er flygtig og ugripeig. Videnskapen forstaar tanken om virkeligheten, men ikke virkeligheten selv, tanken om livet, ikke livet. Se det er dens begrænsning, dens eneste uoverstigelige begrænsning, fordi den er bygget paa selve den menneskelige tankes natur, som er videnskapens eneste redskap.

Paa denne natur grunder sig videnskapens übestridelige rettigheter og dens store opgave, men ogsaa dens nødvendige van-magt og endog dens skadelige virkning, hver gang den ved officielle autoriserte repræsentanter anmasser sig retten til at styre livet. Videnskapens opgave er denne: at paavise de almindelige— 48 —

forhold mellem de forbigaaende og virkelige ting, at erkjende de almindelige love som er forbundet med fænomenenes utvikling saavel i den fysiske som i den sociale verden, og derved saa at si sætte de urokkelige merkepæle for menneskehetens fremadskridende vandring, idet den angir for menneskene de almindelige betingelser, hvis strenge iagttagelse er nødvendig, og som det altid er ulykkebringende at være uvidende om eller glemme. Med et ord, videnskapen er livets kompas ; men den er ikke livet. Viden-skapen er uforanderlig, abstrakt, følelsesløs, som de love, hvorav den bare er den ideelle, reflekterte eller aandelige gjengivelse, det vil si hjernens (for at minde om at videnskapen selv bare er et materielt produkt av et materielt organ i menneskets materielle organisme, av hjernen). Livet er helt flygtig og forbigaaende, men ogsaa helt bankende av virkelighet og individualitet, av følsomhet, av lidelser, av glæde, av længsler, av behov og av lidenskaper. Alene det er det som, umiddelbart, skaper tingene og alle virkelige væsener. Videnskapen skaper intet, den paaviser og erkjender bare livets skabninger. Og hver gang videnskapsmændene kommer ut av sin abstrakte verden, og befatter sig med levende skapelse i den virkelige verden, er alt det de foreslaar eller skaper fattig, latterlig abstrakt, uten blod og liv, dødfødt, likesom den homunculus1) som blev skapt av Wagner, den udødelige doktor Fausts pedantiske lærling. Derav følger, at videnskapen har til eneste opgave at oplyse livet, ikke at styre det.

Et styre av videnskapen eller av videnskapsmænd kan, selv om de kaldte sig positivister, discipler av August Comte, eller endog av den tyske kommunismes doktrinære skole, ikke være andet end vanmægtig, latterlig, umenneskelig, grusomt, tyrannisk, utbyttende, ondt. Man kan si om videnskapsmændene som saadanne, hva'd jeg har sagt om teologene og metafysikerne : de har hverken sans eller hjerte for de individuelle og levende væsener. Man kan ikke engang bebreide dem for det, ti det er den naturlige følge av deres kald. Som videnskapsmænd har de bare at gjøre

i) Diminutiv av homo betyr paa latin et litet, ubetydelig menneske, en stakkar. Anvendes i nyere sprog som betegnelse for et litet vsesen uten legeme, tyngde eller kjøn, og begavet med overnaturlige kræfter, som middelalderins troldmænd paastod at kunne låve.— O a.— 49 —

med almindeligheter og* kan ikke ha interesse for andet; m. h. t. lovene........

(Her mangler 3 sider — 211-213 — av Bakunins manuskript)

....er de ikke bare videnskapsmænd,• men ogsaa mer eller mindre livets mænd.1)

Allikevel skal vi ikke stole for sikkert paa det, og om man kan være nogenlunde sikker paa, at ingen lærd idag vil

vove at behandle et menneske som han behandler en kanin, maa man dog frygte for at en stand av lærde, hvis man bare lar dem faa anledning, vil underkaste de levende mennesker videnskabelige eksperimenter, som vel er mindre grusomme, men derfor ikke vil være mindre fordærvelige for deres menneskelige ofre. Om de lærde ikke kan gjøre eksperimenter paa de enkelte menneskers legeme, vil de ikke ønske sig bedre end at anstille saadanne paa samfunds-legemet, og det er det som absolut maa forhindres.

Med sin nuværende organisation, hvorved de monopoliserer vi-denskapen og saaledes blir staaende utenfor samfundets liv, utgjør de lærde sikkert nok en kaste for sig, og som frembyr megen lik-

i) I Cafiero og Reclus' utgave er det manglende utfyldt aaledes :

«—-Som videnskapsmænd kan de ikke interessere sig for andet

end almindeligheter, de absolute love, og har ikke at ta i betragtning noget andet.

Den virkelige og levende individualitet kan bare opfattes av en anden levende individualitet, ikke av en tænkende individualitet, ikke av den som ved en række abstraktioner sætter sig utenfor eller over den umiddelbare berøring med livet ; for ham kan den bare være til som et mer eller mindre fuldkomment eksemplar av arten, d. v. s. av en bestemt abstraktion. Hvis det er en kanin for eksempel, vil videnskapsmanden dissekere eksemplaret med desto større glæde jo smukkere det er, i haapet om at han netop av denne tilintetgjørelse skal kunne utlede den almindelige natur, artens lov.

Hvis ingen motsatte sig det, vilde der da ikke endnu i vore dage være mange fanatikere, som var istand til at gjøre de samme forsøk med mennesket ? Og hvis naturvidenskapsmændene allikevel ikke dissekerer det levende menneske, er det ikke videnskapen som har hindret dem, men livets almægtige protester. Uagtet de tilbringer tre fjerdedeler av sit liv med sine studier og, under de nuværende samfundsforhold, utgjør en slags verden for sig, — noget som skader deres sundhet baade paa legeme og sjæl, — er de ikke bare videnskapsmænd, men ogsaa mere eller mindre livets mænd.» — O. a.

het, med prestenes kaste. Den videnskabelige abstraktion er derets gud, de levende og virkelige individualiteter deres ofre, og de selv dc indviede og autoriserte offerbringere.

Videnskapen kan ikke komme ut av abstraktionernes kreds. I denne henseende staar den uendelig under kunsten, som ogsaa egentlig bare har at gjøre med almindelige typer og almindelige situationer, men som ved en færdighet som er eiendommelig for den, forstaar at legemliggjøre dem i former, som, selv om de ikke er levende i det virkelige livs betydning, allikevel i vor fantasi fremkalder følelsen av dette liv eller erindringen om det; den individualiserer paa en maate de typer og situationer som den undfanger, og ved hjælp av disse individualiteter uten kjøt og blod, og derved blivende eller udødelige, som den formaar at skape, gjen-kalder den i vor erindring de levende, virkelige individualiteter, som fremstaar og forsvinder for v 're øine. Kunsten er saaledes paa en maate en tilbakevenden fra abstraktionen til livet. Videnskapen er derimot den vedvarende ofring av det flygtige, forbigaaende, men virkelig'e liv paa de evige abstraktioners alter.

Videnskapen er like litet istand til at gripe en mands individualitet som en kanins. Det vil si. den er like likegyldig for den ene som for den anden. Det er ikke det at den ikke kjender individualitetens princip. Den forstaar individualiteten fuldkommen som princip, men ikke som faktum. Den vet meget vel at alle dyriske arter, deri indbefattet mennesket, alene har virkelig tilværelse i et uendelig antal individer som fødes og dør, og derved gjør plads for nye like forbigaaende individer. Den vet, at eftersom man hæver sig fra de lavere arter til de høiere arter, blir individualitetens princip mere bestemt, individene viser sig mere fuldstændige og friere. Den vet endelig, at mennesket, det sidste og fuldkomneste dyr paa denne jord, frembyr den fuldstændigste og mest bemerkelsesværdige individualitet,, paa grund av dets evne til at forstaa og gjøre konkret, personifisere paa en maate den almindelige lov i sig selv og i sin tilværelse, baade den sociale og den private. Naar den ikke er fordærvet av doktrinarisme, det være sig teologisk, metafysisk, politisk eller juridisk, eller bare av et snevert videnskabelig ho mod, og- naar den ikke er død for livets umiddelbare længsler og instinkter, vet den, og det er dens sidste ord, at agtelse for men-

nesket er menneskehetens høieste lov, og at historiens store og sande maal, det eneste berettigede maal, det er menneskeliggjørelsen og frigjørelsen, det er den virkelige frihet, den virkelige velstand, lykken for hvert individ som lever i samfundet. Ti vil man ikke falde tilbake i den frihetsdræpende indbildning om det offentlige vel repræsentert av staten, en indbildning som altid er grundet paa den systematiske opofrelse av folkets masser, faar man nok tilsidst erkjende, at den kollektive frihet og velstand alene er virkelige, naar de repræsenterer summen av individenes frihet og velstand.

Videnskapen vét alt dette, men videre gaar den ikke, videre kan den ikke gaa. Da abstraktionen utgjør dens særegne natur, kan den nok forstaa den virkelige og levende individualitets princip, men den kan ikke ha noget at gjøre med de virkelige og levende væsener. Den beskjæftiger sig med individene i almindelighet, men ikke med Per og Paal, eller det eller det individ, som ikke eksisterer eller kan eksistere for den. Dens individer er, for at gjenta det endnu en gang, bare abstraktioner.

Men det er ikke disse abstrakte individualiteter, det er de virkelige, levende, forbigaaende individer, som danner historien. Abstraktionene har ingen ben at gaa paa, de gaar bare naar de bæres av virkelige mennesker. For disse virkelige væsener, bestaaende ikke bare i idéen, men i virkeligheten av kjøt og blod, har videnskapen intet hjerte. Den betragter dem i det høieste som materiale for intellektuel og social utvikling. Hvad bekymrer den sig vel om Per og Paals særlige vilkaar og tilfældige skjæbne ? Den vilde gjøre sig latterlig, den vilde opgi sig selv og tilintetgjøre sig, hvis den skulde beskjæftige sig med dem. anderledes end som eksempler til støtte for sine evige teorier. Og det vilde være latterlig at bebreide den for det, ti det er ikke dens opgave. Den kan ikke gripe det konkrete ; den kan bare bevæge sig i abstraktionerne. Dens opgave er at beskjæftige sig med situationen og de almindelige vilkaar for tilværelsen og med utviklingen, det være sig av men-neskeslegten idetheletat eller av den eller den klasse eller gruppe av individer ; med de almindelige aarsaker til deres fremgang eller deres forfald, og de almindelige midler til at befordre deres fremskridt i alle retninger. Forutsat at den utfører dette arbeide paa—

en omfattende og fornuftig maate, har den opfyldt hele sin pligt, og •det vilde være bare latterlig og uretfærdig at forlange mere av den.

Men det vilde være like latterlig, det vilde være ulyksalig at betro den en opgave som den er ute av stand til at løse. Siden dens egen natur tvinger den til at overse Per og Paals tilværelse, maa det aldrig tillates den, hverken den eller nogen i dens navn, at regjere over Per og Paal. Ti den vilde være istand til at behandle dem omtrent som den behandler kaninerne. Eller snarere, den vilde fortsætte med at overse dem ; mens dens autoriserte repræsentanter, mennesker som ingenlunde er abstrakte, men tvertimot meget levende, som har meget virkelige interesser, vilde g'i efter for den fordærvelige indflydelse som privilegiet uundgaaelig utøver paa menneskene, og ende med at flaa dem i videnskapens navn, som de hittil er blit flaadd av prestene, av politikerne av alle farver og av advokatene, i guds navn, i statens og den juridiske rets navn.

Hvad jeg præker er da til en viss grad livets oprør mot videnskapens styre. Ikke for at ødelægge videnskapen — det vilde være høiforræderi mot meneneskeheten — men for at sætte den tilbake paa dens plads, saaledes at den aldrig mer kan forlate den. Indtil nu har hele den menneskelige historie ikke været andet end en uavladelig og blodig ofring av millioner av stakkars menneskelige væsener til en eller anden ubarmhjertig abstraktion: guder, fædreland, statens magt, national ære, historiske rettigheter, juridiske rettigheter, politisk frihet, det almene vel. Slik har indtil denne dag de menneskelige somfunds naturlige, uvilkaarlige og skjæbnesvangre bevægelse været. • Vi kan ikke gjøre noget ved det, vi maa finde os i det, for fortidens vedkommende, som vi finder os i alle de naturlige skjæbnens tilskikkelser. Vi maa tro, at det var den eneste vei til menneskeslegtens opdragelse. Ti vi maa ikke narre os selv : selv om vi tar noksaa meget i betragtning de herskende klassers samvittighetsløse knep, maa vi erkjende at ingen mindretal vilde været mægtige nok til at paatvinge masserne disse frygtelige ofre, hvis der ikke i disse samme masser selv hadde været en svimmel, uvilkaarlig bevægelse, som drev dem til altid paa ny at ofre sig til en av disse fortærende abstraktioner, som lik historiens vampyrer altid har næret sig med menneskelig blod.—

At teologene, politikerne og juristene finder dette saare godt, det kan vi forstaa. Som disse abstraktioners préster, lever de ikke av andet end denne uavladelige ofring av folkets masser. At meta-fysiken ogsaa gir sit samtykke dertil, kan heller ikke forundre. Den har ingen anden opgave end at retfærdiggjøre og gjøre fornuftig saavidt mulig det som er uretfærdig og fornuftstridig. Men at den positive videnskap selv hittil har vist de samme til-bøieligheter, se det er hvad vi maa bekræfte og beklage. Den har bare kunnet gjøre det av to grunde: først fordi den staar utenfor folkets liv og repræsenteres av en priviligert stand; og dernæst fordi den, indtil nu, har opstillet sig selv som det absolute og endelige maal for al menneskelig utvikling; mens en forstandig kritik, som den er istand til og tilsidst vil se sig nødt til at øve mot sig selv, skulde ha bragt den til at forstaa at den bare er et nødvendig middel til virkeliggjørelsen av et ganske anderledes ophøiet maal: den fuldstændige menneskeliggjørelse av de virkelige forhold for alle de virkelige individer, som fødes, lever og dør paa jorden.

Den positive videnskaps umaadelige fordel fremfor teologien, metafysikeii, politikken og den juridiske ret bestaar deri, at den, istedetfor de falske og uheldsvangre abstraktioner som, disse systemer præker, sætter sande abstraktioner som uttrykker tingenes almindelige natur eller selve deres logik, deres almindelige forhold og de almindelige love for deres utvikling. Se det er det som skiller den dypt fra alle tidligere systemer og som for altid vil sikre den en stor plads i det menneskelige samfund. Den vil paa en maate utgjøre dets kollektive samvittighet. Men der er en side som den absolut har fælles med alle disse systemer : den nemlig at den ikke har og ikke kan ha til gjenstand andet end abstraktioner, og at den ved selve sin natur, er tvungen til at overse de virkelige individer, utenfor hvilke selv de sandeste abstraktioner ikke har nogen virkelig tilværelse. For at raade bot paa denne grundman-gel, maa den positive videnskaps praktiske fremgangsmaate bli en anden end tidligere systemers. Disse har benyttet sig av massernes uvidenhet til at ofre dem med vellyst for sine abstraktioner, som forresten altid var meget indbringende for deres legemlige repræsentanter. Den første maa i erkjendelse av sin absolute mangel paa evne til at forstaa de virkelige individer og interessere sig for de-

5— 54 —

res skjæbne, endelig og absolut gi avkald paa at styre samfundet: for hvis den blandet sig heri kunde den ikke gjøre andet end altid at ofre de levende mennesker som den overser, for sine abstraktioner som utgjør den eneste gjenstand den rettelig er optat av.

Den sande historiske videnskap findes f. eks. endnu ikke, og det er neppe nok at man idag begynder at skimte de umaadelig indviklede betingelser for denne videnskap Men la os anla, at den endelig er blit virkeliggjort: hvad vil den kunne gi os ? Den vil fremstille et gjennemtænkt og tro billede av den naturlige utvikling av de almindelige vilkaar, saavel materielle som ideelle, saavel økonomiske som politiske og sociale , religiøse, filosofiske, estetiske og videnskabelige, i de samfund som har hat en historie. Men dette alt omfattende billede av den menneskelige civilisation, hvor indgaaende i enkeltheter det end maatte være, kan aldrig indeholde andet end almindelige og følgelig abstrakte bedømmelser. De milliarder av menneskelige individer som har utgjort den levende og lidende gjenstand for denne, paa samme tid triumferende og sørgelige historie — triumferende i henseende til sine almindelige resultater, sørgelig naar vi tænker paa den umaadelige hekatombe av menneskelige ofre som er «knust under dens seiersvogn», — disse milliarder av individer, som er ukjendte, men uten hvilke ingen av disse historiens store abstrakte resultater vi'lde være opnaadd, og som, merk det vel, aldrig har hat nytte av nogen av disse resultater, disse individer vilde ikke finde end den mindste plads i historien. De har levet, de er blit ofret, knust, til bedste for den abstrakte menneskehet, se det er alt.

Skal vi bebreide historien for dette ? Det vilde være latterlig og uretfærdig. Individene kan ikke opfattes av tanken, av refleksionen, end ikke av det menneskelige ord, som bare er istand til at uttrykke abstraktioner; de kan ikke opfattes i nutiden, like-saalitt som i fortiden. Selv den sociale videnskap, fremtidens videnskap, vil derfor fortsætte med ikke at kjende dem. Alt hvad vi har ret til at fordre av den, det er at den angir os, med fast og redelig haand, de almindelige aarsaker til de individuelle lidelser,. — og blandt disse aarsaker vil den sikkert ikke glemme den ofring og underordning, som endnu desverre er saa altfor almindelig, av de levende individer til bedste for de abstrakte almindeligheter;— 55 —

og at den paa samme tid viser os de almindelige betingelser som er nødvendige for den virkelige frigjørelse av de individer som lever i samfundet. Se, det er dens opgave, det er ogsaa dens begrænsning utover hvilken den sociale videnskaps virksomhet ikke skulde være andet end avmægtig og ulykkebringende. Ti utenfor disse grænser begynder de doktrinære og regjeringslystne fordringer fra dens anerkjendte repræsentanter, dens presters side. Og det er i sandhet paa tide at slutte med alle paver og prester : vi vil ikke mere vite av dem, selv om de ogsaa kaldte sig socialdemokrater.

Endnu engang, videnskapens eneste opgave, det er at oplyse veien. Men livet alene, befriet fra alle hindringer av regjeringer og doktriner, og gjengit helt ut til sin egen umiddelbare virksomhet, kan skape.

Hvorledes løse denne motsigelse ?

Paa den ene side er videnskapen uundværlig for samfundets fornuftige organisation ; paa den anden side maa den, ute av st&nd som den er til at interessere sig for det som er virkelig og levende, ikke blande sig i samfundets virkelige eller praktiske organisation.

Denne motsigelse kan bare løses paa en eneste maste: at videnskapen ophører at være et moralsk væsen som bestaar utenfor menneskenes sociale liv og som saadant repræsenteres av et laug av anerkjendte lærde, og istedet spredes blandt folkets masser. Videnskapen som er kaldet til herefter at bli samfundets kollektive samvittighet, maa virkelig bli alles eiendom.. Uten at miste sin almindelige karakter, som den aldrig kan opgi uten at ophøre at være videnskap, og alt mens den fortsætter at beskjæftige sig utelukkende med de almindelige aarsaker, almindelige betingelser og almindelige forhold mellem individer og ting, vil den faktisk gaa op i alle de menneskelige individers umiddelbare og virkelige liv. Det vil være en bevægelse i likhet med den som i begyndelsen av reformationstiden bragte protestantene til at si, at der trængtes ikke længer prester, idet hvert menneske for fremtiden blev sin egen prest, idet hvert menneske, takket være alene vor herre Jesu Kristi usynlige mellemkomst, endelig var lykkedes at svælge den gode gud. Men her gjælder ikke hverken vor herre Jesus Kristus eller den gode gud, eller den politiske frihet, eller den— 56 —

juridiske ret, alt ting som er enten teologisk, eller metafysisk aabenbaret, og alle like ufordøielige, som man vet. De videnskabelige abstraktioners verden er ikke aabenbaret; den er uadskillelig knyttet til den virkelige verden, idet den ikke er andet end uttrykket for den og den almindelige eller abstrakte fremstilling av den. Saa længe den danner et utskilt omraade, særskilt repræ-sentert av de lærdes laug, truer denne ideelle verden os med at indta den gode guds plads likeoverfor den virkelige verden, og at forbeholde sine anerkjendte repræsentanter prestenes embede. Det er grunden hvorfor videnskapens utsondrede «ociale organisation maa opløses ved hjælp av den almindelige undervisning, lik for alle, mænd og kvinder ; for at masserne, idet de ophører at være hjorder som ledes og klippes av priviligerte hyrder, for fremtiden kan ta sine historiske skjæbner i sine egne hænder.1)

Men indtil masserne er naadd saa langt i kundskap, maa de da la sig styre av videnskapsmændene ? Vorherre fri os ! det vilde være bedre for dem at være uten videnskapen end at la sig styre av de lærde. De lærdes styrelse vilde ha til sin første følge at gjøre videnskapen utilgjængelig for folket og vilde nødvendigvis være en aristokratisk styrelse, fordi videnskapens nuværende ordning er en aristokratisk ordning. Intelligensens aristokrati! i praktisk henseende det mest uforsonlige og i social henseende det mest overmo, c og fornærmelige : slik vilde den magt være som blev indsat i videnskapens navn. Denne styrelse vilde være istand til at lamme livet og bevægelsen i samfundet. De lærde, som altid er indbildske, altid selvtilfredse og altid avmægtige, vilde blande sig i alt, og alle livets kilder vilde tørre ind under deres abstrakte og lærde pust.

l) Idet videnskapen blir alles arvelod vil den paa en maate smelte sammen med hver enkelts umiddelbare og virkelige liv. Den vil vinde

i nytte og ynde hvad den mister av hovmod, av ærgjerrighet og av doktrinært sneversyn. Hvilket, ganske visst, ikke vil hindre, at geniale mænd, bedre utrustet for videnskabelige granskninger end fler-heten av deres samtidige, vil hengi sig mer utelukkende end de andre til dyrkelsen av videnskapene, og gjøre menneskeheten store tjenester, uten dog at eftertragte anden social indflydelse end den naturlige indflydelse som en overlegen

intelligens aldrig undlater at utøve paa sine omgivelser, og uten anden løn end den høie nydelse enhver utvalgt aand finder i at tilfredsstille en ædel lidenskap.

Bakunins anm.— 57 —

Endnu engang, livet, ikke videnskapen, skaper livet; alene folkets egen umiddelbare handling kan skape folkets frihet. Uten tvil vilde det være meget heldig om videnskapen fra denne dag av, kunde lyse op folkets selvvalgte vei til sin frigjørelse. Men bedre er det at være uten lys end at ha et falskt lys, som. er tændt karrig utenfra med det aapenbare maal at føre folket vild. Forresten vil folket ikke helt mangle lys. Det er ikke forgjæves, at et folk har gjennemløpet en lang historisk bane og betalt sine feiltagelser med aarhundreder av frygtelige lidelser. Det praktiske sammendrag av disse smertelige erfaringer utgjør en slags overlevert videnskap, som i visse henseender er værd like meget som den teoretiske videnskap. Desuten er der en del av den studerende ungdom, de blandt de borgelige studerende so;m føler tilstrækkelig hat til løgnen, hykleriet, til uretfærdigheten og til borgerskapets nederdrægtighet, til at finde mot til at vende det ryggen og tilstrækkelig lidenskap til at slutte sig uten forbehold til proletariatets retfærdige og menneskelige sak, — disse vil, som jeg allerede har sagt, bli folkets broderlige lærere; idet de bringer det de kund-skaper det endnu mangler, vil de gjøre enhver styrelse av lærde fuli..iommen unyttig.

Maa folket passe sig for de lærdes styrelse, er der saa meget sterkere grund til at beskytte sig mot de inspirerte idealisters. Jo mere oprigtige de er, disse troende og digtere om himmelen, desto farligere blir de. Den videnskabelige abstraktion, har jeg sagt, er en fornuftig abstraktion, sand i sit væsen, nødvendig for livet, hvis teoretiske fremstilling, hvis samvittighet den er. Den kan, den maa, optages og fordøies av livet. Den idealistiske abstraktion, gud, er en tærende gift, som ødelægger og opløser livet, som forfalsker og dræper det. Idealistenes hovmod som- ikke er et personlig, men et guddommelig hovmod, er uovervindelig og uforsonlig. Det kan, det maa dø, men det vil aldrig vike, og saalænge det endnu har et aandedræt igjen, vil det forsøke at tvinge verden under sin guds hæl, likesom Prøissens løitnanter, disse Tysklands praktiske idealister, gjerne vilde se den knuses under sin konges sporede støvle. Det er den samme tro — gjenstandene er ikke engang meget forskjellige — og det samme resultat av troen, slaveriet.

Samtidig er det den krasseste og mest brutale materialismes— 58 —

triumf : det trænger ikke at paavises for Tysklands vedkommende, !ti man maatte i sandhet være blind for ikke at se det, i dette øieblik. Men jeg finder det endnu nødvendig at paavise det med hensyn til den guddommelige idealisme.

Som den øvrige del av verden, er mennesket et fuldstændig materielt væsen. Aanden, evnen til at tænke, at motta og reflektere over de forskjellige indtryk saavel ydre som indre, at erindre dem efterat de er forbigangne, og gjenfremstille dem ved indbildningskraften, at sammenligne dem og sondre mellem dem, at abstrahere deres fælles bestemmelser og netop derved skape almindelige eller abstrakte begreper, endelig at forme idéerne ved at gruppere og forbinde begrepene paa forskjellige maater, —• forstanden med ett ord, den eneste skaper av hele vor tankeverden, er en egenskap ved det dyriske legeme og navnlig ved hjernens fuldstændig materielle organisme.

Vi vet det ganske sikkert, ved den almindelige erfaring, som ingen kjendsgjerning nogensinde har motsagt, og som ethvert menneske kan sande hvert øieblik av sit liv. Hos alle dyr, ikke und-tat de laveste arter, finder vi en viss grad av forstand, og vi ser at i arternes række den dyriske forstand utvikler sig i samme forhold som artens organisme nærmer sig menneskets; men at alene hos mennesket opnaar forstanden den evne til abstraktion som egentlig utgjør tanken.

Den almindelige erfaring1) som, engang for alle, er den eneste oprindelse, kilden til alle vore kundsgaper, viser os da, for det første, at enhver forstand altid er knyttet til et eller andet dyrisk legeme, og for det andet, at intensiteten, kraften i denne dyriske virksomhet avhænger av den dyriske organismes større eller mindre fuldkomimenhet. Dette andet resultat av den menneskelige

i) Man maa vel skjelne mellem den almindelige erfaring, hvorpaa al videnskap er grundlagt, og den almindelige tro, hvortil idealistene vil støtte sine overbevisninger. Den første er en virkelig forstaaelse av virkelige kjendsgjerninger ; den anden er bare en antagelse av kjendsgjerninger som ingen har set og som følgelig er i motstrid med alles erfaring. — Bakunins anm.— 59 —

erfaring kan ikke bare anvendes paa de forskjellige dyrearter; vi finder det likesaavel bekræftet blandt menneskene, hvis intellektuelle og moralske kraft jo saa aapenbart avhænger av deres organismes større eller mindre fuldkommenhet, som race, som nation, som klasse og som individer, at det er unødig at opholde sig synderlig ved dette punkt.1)

Paa den anden side er det sikkert, at intet menneske nogensinde har set eller kan se den rene aand, løsrevet fra enhver ma-

i) Idealistene, alle de som tror paa den menneskelige sjæls ulegem-lighet og udødelighet, maa bringes høilig i forlegenhet ved den forskjel som er tilstede mellem rasenes, folkenes og individenes forstand. Medmindre de guddommelige partikler antages at være ulike fordelt, hvordan forklarer de da denne forskjel ? Uheldigvis er deiet altfor betydelig antal mennesker som er sløve, dumme liketil idiotisme. Skulde de da ha faat paa sin part en partikel, som paa samme (tid er guddommelig og dum ? For at komme ut av denne vanskelighet, maa idealistene nødvendigvis anta at alle de menneskelige sjæle er like, men at de fængsler hvori de er indelukket — de menneskelige legemer — er ulike, nogen mer skikket end andre til at tjene som redskap for sjælens rene aandelighet. En sjæl skulde paa denne maate ha faat til sin raadighet meget fine organer, en anden meget grove. Men dette er sondringer som idealismen ikke har ret til at betjene sig av, som den ikke kan botjene sig av uten selv at komme bort i inkonsekvens og den groveste materialisme. Ti likeoverfor sjælens absolute ulegemlighet, forsvinder alle legemlige ulikheter, idet alt det som er legemlig, materielt, maa fremstille sig uten forskjel, i like grad, som absolut grovt. Den avgrund som skiller sjælen fra legemet, den absolute ulegemlighet fra den absolute legemlighet, er uendelig ; følgelig maa alle de, forøvrig uforklarlige og logisk umulige ulikheter, som kan findes paa den anden side av avgrunden, i materien, for sjælen være nul og ikke tilstede og kan ikke, skal ikke øve nogen indflydelse paa den. Med et ord, det absolut umaterielle kan ikke indeholdes, være fængslet, og endnu mindre uttrykt, i nogensomhelst grad, av det absolut materielle. Av alle de grove, i idealistenes forstand materialistiske, det vil si brutale forestillinger, som er frembragt av menneskenes uvidenhet og oprindelige dumhet, er den om en umateriel sjæl i et materielt legeme sikkert den groveste, den krasseste : og intat beviser bedre hvor almægtig gamle fordomme virker selv paa de bedste aander, end den i sandhet beklagelige kjendsgjerning, at mænd begavet med en høi intelligens kan tale derom endnu den dag idag. — Bakunins anm.60 —

teriel form, eksisterende adskilt fra ethvert dyrisk legeme. Men hvis ingen har set den, hvordan kan da menneskene komme til at tro paa dens tilværelse ? Ti denne tro er en sikker kjendsgjerning, og om ikke universel, som idealistene paastaar, i det mindste meget almindelig, og som saadan helt ut værdig vor ærbødige opmerk-somhet; ti en almindelig tro, hvor taapelig den end er, utøver altid en altfor mægtig indflydelse paa de menneskelige skjæbner til at man har lov til at være uvidende om den eller se bort fra den.

Denne kjendsgjerning som troen saaledes historisk er, forklares forresten paa en naturlig og fornuftig maate. Det eksempel barn og unge mennesker frembyr, ja endog mange voksne som er kommet over myndighetsalderen, viser os at mennesket kan bruke sine aandelige evner længe før det gjør sig rede for maaten hvorpaa det bruker dem, før det kommer til en skarp og klar bevissthet om denne bruk. I denne periode da aanden arbeider uten bevissthet om sig selv, da forstanden virker naivt eller troende, trykket av den ytre verden og drevet av den indre spore som kaldes livet og livets mangfoldige behov, skaper mennesket en mængde forestillinger, begreper og idéer, som nødvendigvis først er meget ufuldkomne, meget litet overensstemmende med tingenes virkelighet og de kjendsgjerninger som de søker at uttrykke. Og da det ikke har bevisstheten om sin egen forstandsvirksomhet, da det endnu ikke vét at det er det selv som har frembragt og vedblir at frembringe disse forestillinger, begreper og idéer, da det selv er uvidende om deres helt subjektive, det vil si menneskelige oprindelse, betragter det dem

naturligvis, nødvendigvis, som objektive væsener, som virkelige væsener, helt uavhængige av mennesket, eksisterende ved sig selv og i sig selv.

Det er slik de primitive folk, idet de langsomt træder ut av sin dyriske uskyldighet, har skapt sine guder. Efterat ha skapt dem, har de, uten at ane at de selv var deres eneste skapere, tilbedt dem ; idet de betragter dem som virkelige væsener, uendelig hævet over dem selv, har de tillagt dem almagten, og erkjendt sig for at være deres skapninger, deres slaver. Eftersom de menneskelige ideer utviklet sig videre, idealisertes ogsaa guderne, som,— 61 —

for at gjenta det, aldrig var andet end det fantastiske, ideelle, poetiske gjenskin, eller det omvendte billede av de samme ideer. Først grove avgudsbilleder, blev de litt efter litt rene aander, som er til utenfor den synlige verden, og endte tilsidst, sorn følge av en lang historisk utvikling, med at smelte sammen til et eneste guddommelig væsen, en ren, evig, absolut aand, verdenernes skaper og herre.

I enhver utvikling, rigtig eller falsk, virkelig eller indbildt, saavel kollektiv som individuel, er det altid det første skridt som koster, den første handling som er den vanskeligste. Naar engang dette skridt er gjort og den første handling fuldbragt, ruller resten sig naturlig op som en nødvendig konsekvens. Det som var vanskelig i den historiske utvikling av denne frygtelige religiøse galskap som vedblir at besætte os og knuse os, det var da at stille en guddommelig verden, likegyldig hvilken, utenfor den virkelige verden. Dette første utslag av galskap, som var saa naturlig fra fysiologisk synspunkt og følgelig nødvendig i menneskehetens historie, fuldbragtes ikke med ett slag. Der trængtes jeg vet ikke hvormange aarhundreder for at utvikle denne tro og bringe den til at gjennemtrænge menneskenes aandelige vaner. Men, efter engang at være fæstnet, er den blit almægtig, som-det nødvendigvis gaar med enhver galskap, som bemægtiger sig menneskets hjerne. Ta en gal: hvad der end er den særlige gjenstand for hans galskap, vil man finde at den uklare og fikse idé som har besat ham synes ham den naturligste sak av verden, og at omvendt de naturlige og virkelige ting som er i motsigelse med denne idé synes ham at være latterlige og avskyelige galskaper. Nuvel, religionen er en kollektiv galskap, saa meget mægtigere som det er en traditionel galskap og dens oprindelse taper sig i en overordentlig fjern fortid. Som kollektiv galskap har den gjennemtrængt folkets sociale tilværelse i alle dens enkeltheter saavel offentlige som private, den har indforlivet sig i samfundet, den er blit saa at si dets kollektive sjæl og tanke. Ethvert menneske er omgit av den fra fødselen, han indsuger den med morsmelken, optar den i sig ved alt han hører, ved alt han ser. Han er blit saaledes næret med den, forgiftet, gjennemtrængt av den i hele sit væsen, at han senere hvor kraftig hans naturlige aand end er,— 62 —

maa gjøre uhørte anstrengelser for at befri sig for den, og endda lykkes det ham ikke altid fuldstændig. Vore moderne idealister er et bevis paa det, og vore doktrinære materialister, de tyske kommunister, er et andet. De har ikke visst at frigjøre sig fra statens religion.

Efterat den overnaturlige verden, den guddommelige verden, engang var vel fæstnet i folkenes traditionelle forestillinger, har utviklingen av de forskjellige religiøse systemer hat sit naturlige og logiske forløp, forresten altid i overensstemmelse med den samtidige og virkelige utvikling av de økonomiske og politiske forhold, hvorav den til enhver tid har været den tro gjenfremstilling og guddommelige indvielse i den religiøse fantasis verden. Slik er det, at den kollektive og historiske galskap som kaldes religion, har utviklet sig fra fetischdyrkelsen og, efterat ha gjennemgaat alle grader av flerguderi, har naadd til de kristnes eneste gud.

Det andet skridt i utviklingen av den religiøse tro, og uten tvil det vanskeligste efterat først en utskilt guddommelig verden var fastslaat, var netop denne overgang fra flerguderi til læren om en eneste gud. fra hedningenes religiøse materialisme til de kristnes spiritualistiske tro. De hedenske guder var, og det var deres væsentligste karakter, fremfor alt udelukkende nationale guder. Da de var talrike, bevarte de dernæst nødvendigvis, mer eller mindre, en materiel karakter, eller det er snarere, fordi de var materielle at de blev saa talrike, idet mangfoldigheten er en av den virkelige verdens væsentligste egenskaper. De hedenske guder var endnu ikke egentlig en ophævelse av de virkelige ting : de var bare en fantastisk overdrivelse av dem.

For paa ruinerne av deres talrike altere at reise alteret for en eneste og høieste gud, verdens herre, maatte saaledes

den selvstyrte tilværelse for de forskjellige nationer, som utgjorde den hedenske eller antike verden, først ødelægges. Det var det som blev gjort meget brutalt av romerne, som idet de erobret den største del av den verden som var kjendt av de gamle, paa en maate skapte det første utkast, uten tvil meget negativt og grovt, til menneskeheten.1)

Istedetfor dette avsnit er i C af i er o og R e c 1 u s' utgave ind-\!<>t folgende utførligere behandling av emnet, som er hentet fra 1 ! av B a k u n i n s manuskripter, men ogsaa passer godt ind her:— 63 —

En gud som hævet sig saaledes over de nationale ulikheter, saavel materielle som sociale, i alle lande, som paa en maate var den direkte ophævelse av dem, maatte nødvendigvis være et umaterielt og abstrakt væsen. Men den vanskelige tro paa et sligt væsens tilværelse kunde ikke opstaa med ét slag. Som jeg har vist i «Tillægget», blev den ogsaa længe forberedt og utviklet av den græske metafysik, som først, paa en filosofisk maate, opstillet forestillingen om den guddommelige idé, et evig skapende mønster og altid gjenfremstillet av den synlige verden. Men den guddom som var undflanget og skapt av den græske filosofi var en upersonlig guddom, idet ingen metafysik naar den er konsekvent og alvorlig, kan hæve sig, eller snarere nedlate sig, til tanken om en

«Vi har set hvor meget denne overgang kostet jødefolket, idet den saa at si utgjør dets hele historie. Forgjæves præket Moses og profetene den ene gud ; folket faldt altid tilbake til sin tidligere avgudsdyrkelse, til den gamle og meget naturligere tro paa mange gode guder, materielle, menneskelige, haandgripelige. Jehova selv, deres eneste gud, Moses og profetenes gud, var fremdeles en yderst national gud, som for at belønne og straffe sine trofaste tilhængere, sit utvalgte folk, bare brukte materielle argumenter, ofte dumme, altid grove og grusomme. Det synes ikke engang som om tro paa hans tilværelse forutsatte fornektelse av de tidligere guders tilværelse. Den jødiske gud negtet ikke tilværelsen av disse rivaler ; han ønsket bare at hans folk ikke skulde tilbede dém ved siden av ham, Jehova var en skinsyk gud. Hans første bud var dette :

«Jeg er herren din gud, og du skal ikke ha fremmede guder for mig.»

Jehova var saaledes bare et første, materielt og meget raatt utkast til den moderne idealisme. Desuten var han bare en nationaü gud, i likhet med den russiske gud som tilbedes av generalene-, lydige og taal-madige under,saatter av keiseren over alle Ruslande ; i likhet med den tyske gud, som forkyndes av pietistene og de tyske generaler, under-saatter av Wilhelm I i Berlin. . Det høieste væsen kan ikke være en national gud ; han maa være den hele menneskehets gud. Heller ikke kan det høieste væsen være et materielt væsen ; han maa være ophævelsen av alt stof, ren aand. For at virkeliggjøre dyrkelsen av det høieste væsen har da to ting været nødvendige : 1) en slags virkeliggjørelse av begrepet menneskeheten, ved ophævelse av nationaliieiene og de nationale former for gudsdyrkelsen ; 2) en allerede langt fremskreden utvikling av de metafysiske tanker for at aandeliggjøre jødernes grove Jehova.— 64 —

personlig gud. Der maatte da findes en gud som stod alene og var meget personlig paa samme tid. Han fandtes i Jehovas meget brutale, meget egoistiske, meget grusomme person, jødernes nationale gud. Men jøderne var, trods den eksklusive nationale aand som udmerker dem endnu idag, faktisk, længe før Kristi fødsel, blit verdens mest internationale folk. Dels bortført som fanger, men meget mer drevet av den lidenskap for handel som utgjør et av de væsentligste træk i deres nationalkarakter, hadde de spredt sig over alle lande, medbringende overalt dyrkelsen av sin Jehova, mot hvem de blev saa meget trofastere jo mer han prisga dem.

I Alexandria stiftet denne jødernes frygtelige gud personlig bekjendtskap med Platos metafysiske guddom, som allerede var

Den første betingelse blev opfyldt av romerne, skjønt uten tvil paa en meget negativ maate, ved erobringen av de flesite lande som var kjendt av de gamle og ved at tilintetgjøre deres nationale institutioner. Takket være dem, kunde alteret for en eneste og høieste gud reises paa ruinerne av tusener av andre altere. Guderne for alle de beseirede nationer, samlet i Pantheon, ophævet hverandre gjensidig.

Hvad angaar den anden betingelse, Jehovas aandeliggjørelse, blev den virkeliggjort av grækerne længe før deres land blev erobret av romerne. Grækenland hadde allerede ved begyndelsen av sin historiske tid, faat fra Orienten

en guddommelig verden som var blit endelig fast-slaat i deits forskjellige folks traditionelle tro. I dets instinktive periode, før dets politiske historie, hadde det utviklet og paa en vidunderlig maate menneskeliggjort denne guddommelige verden gjennem sine digtere ;. og da det virkelig begyndte sin historie, hadde det allerede en helt færdig religion, den mest tiltalende og den ædleste av alle de religioner som har været, ialfald forsaavidt en religion, det vil si en løgn, kan være ædel og tiltalende. Dets store tænkere — og intet folk har hat dem større end Grækenland — fandt den guddommelige verden fastslaat, ikks bare utenfor sig selv, blandt folket, men ogsaa i sig selv som tilvante følelser og tanker, og naturlig tok de den som utgangspunkt. Det var allerede meget, at de ikke lavet teologi ; det vil si, at de ikke tok skade ved at forsone den gryende forstand med den ene eller anden guds urimeligheter, som skolastikerne gjorde i middelalderen. De lot guderne være utenfor sine spekulationer og fæstet sig direkte ved den guddommelige idé, én, usynlig, almægtig, evig, absolut aandelig og upersonlig. De græske metafysikere var saaledes, meget mjer end jøderne, skaperne av en kristen gud. Jøderne tilføiet bare sin Jehova's brutale personlighet.

At et ophøiet geni som den guddommelige Plato kunde være absolut— 65 —

meget fordærvet ved sin berøring med Orienten og senere fordærvedes endnu mer ved berøringen med ham. Tiltrods for sin nationale skinsyke og vilde eksklusivisme, kunde han ikke i længden motstaa denne grækernes ideale og upersonlige guddoms ynde. Han egtet hende og av dette egteskap fødtes de kristnes aandelige — men ikke aandrike — gud. Man vét at ny-platonikerne i Alexandria var de fornemste skapere av den kristne teologi.

Men teologi er endnu ikke religion, likesom historiske elementer ikke rækker til at skape historie. Historiske elementer kalder jeg de almindelige tilbøieligheter til og betingelser for en eller anden virkelig utvikling: f. eks. her romernes erobring, og møtet mellem jødernes gud og grækernes ideale guddom. For at frugt-bargjøre de historiske elementer, for at bringe dem til at fremoverbevist om den guddommelige idés virkelighet, viser os, hvor smitsom, hvor almægtig traditionen om den religiøse galskap er, endog tor de største aander. Porresten skulde det ikke overraske os, siden endog 1 vor tid, det største filosofiske geni som har levet siden Aristoteles og Plato, Hegel, forsøkte at gjenindsætte paa deres ophøiede eller himmelske troner de guddommelige idéer, som Kant hadde slaat en pæl gjennem ved en uheldigvis ufuldstændig og altfor metafysisk kritik. Det er sandt at Hegel bar sig saa uhøflig ad med sit restaureringsarbeide at han dræpte den gode Gud for bestandig. Han tok fra disse idéer deres guddommelige karakter, ved at vise for enhver som vil læse ham, at de aldrig var andet end en skapning av den menneskelige aand, som søker sig selv gjennem historien. For at gjøre ende paa alle religiøse galskaper og det guddommelige fata morgana (luftspeiling), manglet han bare at uttale det store ord som blev sagt efter ham, næsten paa samme tid, av to store aander som aldrig hadde hørt tale om hinanden : Ludvig Feuerbach, Hegels discipel og banemand, og August Comte, grundlæggeren av den positivistiske filosofi i Frankrike. Ordet er :

'«Metafysik opløser sig i psykologi». Alle de metafysiske systemer har aldrig været noget andat end den menneskelige psykologi i sin historiske utvikling.

Nu er det ikke længer vajiskelig for os at forstaa hvorledes de guddommelige idéer har opstaat, hvorledes de efterhaanden bhev skapt ved menneskets abstraherende evne. Men paa Platos tid var kjendska-pet hertil umulig. Den kollektive aand, og følgelig ogsaa den individuelle aand, endog det største genis, var ikke moden for det. Knapt hadde den sagt med Sokrates : «Kjend dig selv !» Dette kjendskap til sig selv bestod bare som abstraktion ; i virkeligheten var det jevngodt med intet. Derfor var det umulig for den menneskelige aand at ane, at den selv— 66 —

bringe en række nye historiske omdannelser, trænges en levende, umiddelbar kjendsgjerning, uten hvilken de endnu i mange aarhundreder hadde kunnet vedbli at være bare elementer, uten at frembringe noget. Denne kjendsgjerning manglet ikke kristendommen : det var Jesu Kristi forkyndelse, lidelse og død.

Vi vét næsten intet om denne store og hellige personlighet, idel-alt hvad evangeliene fortæller os om ham er saa motsigende og saa fabelagtig, at vi vanskelig der kan faa tak i nogen virkelige og levende træk. Sikkert er, at han var de fattiges prædikant; de ringes, de uvidendes, slavernes og kvindernes ven og trøster, og at han var meget

elsket av de sidste. Han lovet alle fortrykte, alle dem som led hernede, — og deres antal er umaadelig, — det evige liv Han blev, som rimelig var, korsfæstet av repræsentantene for den

var den eneste skaper av den guddommelige verden. Den fandt denne foran sig; den fandt den som historie, som tradition, som Vielse, som tilvant tænkemaate ; og den gjorde den nødvendigvis til gjenstand for sine mest ophøtede betragtninger, Saaledes fødtes matafyv.Uen, og st a ledes utvikledes og fuldkommengjordes de guddomme! ise ideer, grundlaget for spiritualismen.

Det er sandt at efter Plato var der en slags omvendt bevægelse i den aandelige utvikling. Aristoteles, den virkelige far til videnskapen og den positive filosofi, benegtet ikke den guddommelige verden, men han beskjæftiget sig mindst mulig med den. ßom den analytiker og eksperimentator han var, var han den første til at studere logiken, lovene for den menneskelige tanke, og paa samme tid den fysiske verden, ikke i ctens tænkte, skuffende væsen, men i dens virkelige ytringsformer. Efter ham oprettet grækerne i Alexandria den første skole for de positive videnskaper. De var ateister. Men deres ateisme efterlod intet spor hos deres samtidige. Videnskapen viste mer og mer tilbøielighet til at avsondre sig fra livet. Hvad angaar den fornegtelse av de guddommelige ideer som blev uttalt av epikuræerne og skeptikerne, hadde den ingen indflydelse paa masserne.

En anden skole som fik uendelig større indflydelse, hadde dannet sig

i Alexandria. Det var ny-platonikernes skole. Disse som rørte sammes i en uren blanding Orientens uhyrlige forestillinger og Platos tanker, var de virkelige forberedere og, senere, utarbeiderne av de krrstne dogmer.

Jehovas personlige og grove egoisme, Romernes 'ikke mindre brutale og grove herredømme, og grækernes metafysisk ideåle betragtninger, materialisert ved berøring med Orienten, var saaledes de tre historiske elementer som dannet de kristnes spiritualistiske religion.»— 67 —

officielle moral og tidens offentlige orden. Takket være romernes erobring, som hadde nedrevet de nationale skranker, kunde hans discipler og hans disciplers discipler spre sig og bragte i virkeligheten evangeliets forkyndelse til alle de lande som var kjendt av de gamle. Overalt blev de mottat med aapne armer av slaverne og kvinderne, de to klasser som var de mest undertrykte, de mest lidende, cg naturlig tillike de mest uvidende i den antike verden. Gjorde de r.ogen proselyter i den priviligerte og dannede verden, skyldte de det fremdeles, for en meget stor del, bare kvindernes indflydelse. Deres mest omfattende propaganda øvedes næsten utelukkende blandt folket, som var likesaa ulykkelig som sløvet av slaveri. Det var proletariatets første opvaagnen, dets første principielle oprør.

Kristendommens store ære, dens ubestridelige fortjeneste, og hele hemmeligheten ved dens uhørte og forresten helt berettigede triumf, var at den henvendte sig til det lidende og umaadelige folk, som den antikke verden, utgjørende som den gjorde et snevert og grumt intellektuelt og politisk aristokrati, negtet liketil menneskehetens ringeste kjendemerker og enkleste rettigheter. Ellers vilde den aldrig ha kunnet utbre sig. Den lære som Kristi apostler fokyndte, saa trøsterrik den end har kunnet .synes for de ulykkelige, var altfor oprørende, altfor fornuftsstridig, betragtet fra dene menneskelige forstands synspunkt, til at oplyste mennesker hadde kunnet anta den. Med hvilken triumf taler ikke ogsaa apostelen Paulus om troens forargelse, og om den guddommelige galskaps triumf, som blev avvist av aarhundredets mægtige og vise, men saa meget lidenskabeligere antat av de enfoldige, de uvidende og fattige i aanden !

I virkeligheten trængtes en meget dyp misfornøielse med livet, en meget stor hjertets tørst, og en næsten absolut fattigdom i aanden, for at anta den kristne absurditet, som av alle religiøse absurditeter er den dristigste og uhyrligste.

Den var ikke bare en ophævelse av alle oldtidens politiske, sociale og religiøse institutioner: den var den absolute omstyrten av den sunde sans, av hele den menneskelige fornuft. Det haand-gripelig eksisterende væsen, den virkelige verden, blev fra nu av betragtet som intet; produktet av menneskets abstraherende evne.— 68 —

den sidste, den ytterste abstraktion, hvori denne evne, efterat ha skredet ut over alle tilværende ting like til det virkelige væsens mest almindelige bestemmelser, som forestillingerne om rum og tid, og uten længer at ha noget

at skride ut over, hviler i beskuelsen av sin tomhet og sin absolute ubevægelighet (se «Tillægget»); denne abstraktion, dette capiit mortuum,1) som er absolut tomt for ethvert indhold, det sande intet, gud, forkyndes som det eneste virkelige, evige, almægtige væsen. Det virkelige verdensalt erklæres for intet, og det absolute intet for altet. Skyggen blir til legemet, og legemet forsvinder som en skygge.2)

Dette er uhørt dristig og fornuftsstridig, troens sande forargelse, den troende dumhets triumf over aanden, for masserne ; og for enkelte en træt, fordærvet aands triumferende ironi, en aand som er berøvet sine illusioner og har faat avsky for den ærlige og alvorlige søken efter sandheten; trangen til at bedøve sig aandelig og fornedre sig, en trang som ofte lindes blandt de blaserte aander :

«Credo quia absurdum».

«Jeg ikke bare tror paa det fornuftsstridige ; jeg tror paa det netop og fremfor alt fordi det er fornuftsstridig.» Det er slik mange fine og oplyste aander i vore dage tror paa den dyriske magnetisme, paa spiritismen, paa borddansen, — men herregud, hvorfor gaa saa langt ? — endnu tror paa kristendommen, paa idealismen, paa gud.

Oldtidens proletariats tro var, likesom senere de moderne massers. kraftigere, mindre forfinet, og enklere. Den kristne propa-

1) «Dødningehode», brukt i betydningen «værdiløs rest». — G u i 1-1 a u m e ' s anm.

2) Jeg vet meget vel at i de teologiske og metafysiske systemer fra Orienten, og i særdeleshet i dem fra Indien, deri indbefattet buddhismen, finder man allerede principet om den virkelige verdens tilintetgjørelse til fordel for idealet eller den absolute abstraktion. Men det har endnu ikke denne karakter av frivillig og overveiet for-negtelse som udmerker kristendommen, fordi dengang disse systemer blev undfanget, hadde den egentlige menneskelige verden, den menneskelige aands, den menneskelige viljes, videnskapens og den menneskelige frihets verden, endnu ikke utviklet sig saaledes som den soenere aapenbaret sig i den græsk-romerske civilisation. —

Bakunins anm.— 69 —

ganda hadde henvendt sig til dets hjerte, ikke til dets hjerne ; til dets evige længsler, til dets behov, til dets lidelser, til dets slaveri, ikke til dets forstand som endnu sov, og for hvilken de logiske motsigelser, beviset for det fornuftsstridige, følgelig ikke kunde eksistere. Det eneste spørsmaal som interesserte det, var at vite naar den lovede befrielsens time skulde slaa, naar guds rike skulde komme ? Hvad de teologiske dogmer angik, bekymret det sig ikke om dem, fordi det aldeles intet forstod av dem. Det til kristendommen omvendte proletariat utgjorde dens voksende materielle kraft, ikke dens teoretiske tanke.

Hvad de kristne dogmer angaar, blev de, som man vet, utarbeidet i en række teologiske, litterære arbeider og paa kirkefor-samlingene, hovedsagelig av de omvendte ny-platonikere fra Orienten. Den græske aand var sunket saa lavt, at allerede i det 4. aarhundrede av den kristne tidsregning, paa den første kirkeforsamlings tid, finder vi tanken om en personlig gud, ren aand, evig, absolut, verdens skaper og høieste herre, eksisterende utenfor verden, enstemmig antat av alle kirkefædre ; og som logisk konsekvens av denne absolute absurditet, den derefter naturlige og nødvendige tro paa ulegemligheten og udødeligheten av den menneskelige sjæl, anbragt og fængslet i et dødelig legeme, men bare delvis dødelig'; ti i selve dette legeme er der en del, som skjønt legemlig, er udødelig som sjælen og skal opstaa som sjælen fra de døde. Saa vanskelig har det været selv for kirkefædrene, at forestille sig den rene aand utenfor enhver legemlig form !

Det bør bemerkes at det i almindelighet er en eiendommelighet ved enhver teologisk og likeledes metafysisk bevisførelse, at man søker at forklare en absurditet ved en anden.

Det var meget heldig for kristendommen at den møtte slavernes verden. Den hadde ogsaa et andet held : det var barbarernes indfald. Barbarerne var skikkelige folk, fulde av naturlig kraft og fremfor alt l>esjælet og drevet av en sterk livstrang og en sterk livskraft, uforbederlige røvere, istand til at lægge alt øde og sluke alt, likesom deres

efterfølgere, de nuværende tyskere; meget mindre systematiske og smaalige i sit røveri end disse sidste, meget mindre moralske, mindre lærde; men til gjengjæld meget uav-hængigere og stoltere mottagelige for videnskap og ikke iiimo'-

tagelige for frihet, saaledes som det moderne Tysklands borgerskap. Men med alle disse store egenskaper, var de ikke andet end barbarer, d. v. s. likesaa likegyldige som oldtidens slaver, hvorav mange forresten tilhørte deres rase, overfor alle teologiske og metafysiske spørsmaal. Saaledes at naar deres praktiske motvilje engang var brutt, var det ikke vanskelig at omvende dem teoretisk til kristendommen.

1 10 aarhundreder efter hverandre kunde kristendommen, bevæbnet med kirkens og statens almagt, og uten konkurranse fra nogensomhelst kant, fordærve, bringe paa avveie og forfalske Europas aand. Den hadde ingen konkurrenter, fordi der utenfor kirken ikke fandtes tænkere, ikke engang videnskabelig dannede folk. Den alene tænkte, den alene talte, skrev, den alene underviste. Hvis kjætterier opstod i dens skjød, beskjæftiget de sig aldrig med andet end de teologiske eller praktiske utviklinger av grund-dogmet, ikke med dette dogme selv. Troen paa gud, ren aand og verdens skaper, og troen paa sjælens ulegemlighet forblev urørt. Denne dobbelte tro blev det ideale grundlag for enhver civilisation i det vestlige og østlige Europa, og den gjennemtrængte, den indforlivet sig i alle institutioner, i alle livets enkeltheter, det offentlige likesaavel som det private, blandt alle klasser likesaavel som blandt masserne.

Kan man efter dette forundre sig over at denne tro har holdt sig til vore dage og at den vedblir at øve sin fordærvelige indflydelse endog paa utvalgte aander som Mazzini, Quinet, Michelet og saa mange andre ? Vi har set at det første angrep mot den blev reist av den frie aands renæssanse i det 15. aarhundrede, en renæssanse som frembragte helter og martyrer som Vanini, Giordano Bruno og Galilei, og som, skjønt den snart blev kvalt under den religiøse reformations larm, tummel og lidenskaper, fortsatte stilfærdig sit usynlige arbeide, testamenterende til de ædleste aander i hver ny generation dette arbeide paa menneskelig frigjørelse ved nedrivningen av det absurde, indtil den endelig i anden halvdel av det 18. aarhundrede viste sig paany i fult dagslys, heisende dristig ateismens og materialismens fane.

Man kunde da tro, at den menneskelige aand endelig var ifærd med at frigjøre sig, en gang for alle, for alle guddommelige anfeg-telser. Det var en feiltagelse. Den guddommelige løgn hvormed menneskeheten hadde næret sig — for bare at tale om den kristne verden — i 18 aarhundreder, skulde endnu en gang vise sig mægtigere end den menneskelige sandhet. Da den ikke længer kunde betjene sig av den sorte flok, kirkens indviede ravne, de katolske eller protestantiske prester, som hadde tapt al tillid, betjente den sig av læge prester, løgnere og sofister i kort kjole, blandt hvilke hovedrollen tilfaldt to skjæbnesvangre mænd: den ene den mest forkvaklede aand, den anden den mest doktrinært despotiske vilje i forrige [18.] aarhundrede, J. J. Rousseau og Robespierre.

Den første repræsenterer den sande type paa sneverhet og mistænkelig smaalighed paa overspændthet uten anden gjenstand end sin egen person, paa kold begeistring og paa samtidig sentimentalt og uforsonlig hykleri, paa den moderne idealismes anstrengte løgn. Man kan betragte ham som den sande ophavsmand til den moderne reaktion. Tilsynelatende det 18. aarhundredes mest demokratiske skribent, utruger han i sig statsmandens ubarm-hiertige despotisme. Han var den doktrinære stats profet likesom Robespierre, hans værdige og trofaste discipel, søkte at bli dens yppersteprest. Efter at ha hørt Voltaire si at hvis der ikke var en gud maatte man opfinde en, opfandt J. J. Rousseau det høieste væsen, deisternes abstrakte og ufrugtbare gud. Og det var i det høieste væsens navn. og i den hykkelske dyds navn som paabydes av det høieste væsen, at Robespierre guillotinerte først hebertistene, siden selve revolutionens aand, Danton, i hvis person han snik-myrdet republikken, idet han saaledes forberedte seiren for Bonaparte I's diktatur, som derefter blev uundgaaelig. Efter denne store triumf, søkte og fandt den idealistiske reaktion mindre fanatiske, mindre frygtede tjenere, avpasset efter de betydelig formindskede dimensioner hos vort aarhundredes borgerskap I Frankrike var det Chataubriand, Lamartine, og — skal jeg si det ? vel! hvorfor ikke ? man maa si alt, naar det er sandt — selve Victor Hugo, demokraten,

republikaneren, skin-socialisten av idag, og efter dem hele den sørgelige og sentimentale flok av magre og bleke aander, som under ledelse av disse mestre dannet den modern?— 72

romantiske skole. 1 Tyskland var det brødrene Schlegel, Tieck, Novalis, Werner. Schelling og endnu de mange andre, hvis navne ikke eng'ang fortjener at nævnes.

Den litteratur som blev skapt av denne skole var et sandt gjengangernes og spøkelsenes rike. Den taalte ikke dagslyset, tusmørket var det eneste element, hvori den kunde leve. Den taalte heller ikke den brutale berøring med masserne ; det var de bløte, fine, fornemme sjæles litteratur, deres som længtet til himmelen, deres fædreland, og levet likesom mot sin vilje paa jorden. For politik, dagens spørsmaal, næret den rædsel og foragt; men naar den tilfældigvis talte om dem. viste den sig aapent reaktionær, idet den tok kirkens parti mot fritænkernes frækhet, kongenes mot folkene, og alle aristokratiers mot gaternes usle pak. Forresten som jeg netop har sagt, det herskende træk hos denne skole var en næsten fuldstændig likegyldighet for de politiske sjtørsmaal. Blandt de skyer hvori den levet, kunde man bare skjelne to virkelige ting : den hurtige utvikling av den borgerlige materialisme og de individuelle forfengeligheters ustyrlige løssluppenhet.

For at forstaa denne litteratur maa man søke forklaringen i den omdannelse som hadde foregaat indenfor borgerklassen siden revolutionen av 1793.

Fra renæssansen og reformationen til denne revolution var borgerskapet, om ikke i Tyskland, i det mindste i Italien, Frankrike, Schweiz, England, Holland, helten og repræsenterte historiens revolutionære aand. Fra dens skjød utgik for en større del fritænkerne i det 15. aarhundrede, de store religiøse reformatorer i de to følgende aarhundreder, og apostlene for den menneskelige frigjørelse, deri indbefattet denne gang ogsaa de tyske, fra forrige [18.] aarhundrede. Det alene gjorde revolutionen i 1789 og 1793, støttet naturligvis av folkets sympati og mægtige arm, idet folket hadde tillid til det. Det hadde forkyndt kongedømmets og kirkens avsættelse, Joikenes brorskap, menneskets og borgerens rettigheter. Se, det er dets adkomster til ære, de er udødelige.

Senere delte det sig. En betydelig del av dem som hadde kjøpt, nationalgodsene, blev rike, og støttende sig denne gang ikke paa- 73 —

byenes proletariat, men paa flertallet av Frankrikes bønder, som likeledes var blit jordeiere, længtet det efter freden, gjenoprettel-sen av den offentlige orden, grundlæggelsn av en regelmæssig og kraftig styrelse. De hilste derfor med glæde den første Bonapartes diktatur velkommen, og skjønt fremdeles tilhængere av Voltaire, saa de ikke ug.jerne hans (Bonapartes) konkordat med paven og gjenoprettelsen av den officielle kirke i Frankrike : «Religionen er saa nødvendig for folket />» — hvilket vil si, at denne del av borgerskapet efter at være blit mæt, fra da av begyndte at forstaa, at det var paatrængende nødvendig, for at bevare sin stilling og sine erhvervede rikdomme, at narre folkets utilfredsstillede hunger med løfte om himmelsk manna. Det var da Chateaubriand begyndte at præke.1)

Napoleon faldt. Restaurationen bragte det legitime kongedømme tilbake til Frankrike, og sammen med det kirkens og adelens indflydelse, idet disse igjen tiltok sig, om ikke hele, saa i det mindste en betydelig del av sin gamle magt. Denne reaktion kastet ig.ien borgerskapet tilbake i revolutionen; og med dets revolutionære aand vaktes igjen fritænkeriet. Det la Chateaubriand tilside, og begyndte igjen at læse Voltaire. Det gik ikke saa langt som til Diderot: dets svækkede nerver taalte ikke længer en saa kraftig kost. Voltaire, som samtidig var fritænker og deist, passet derimot meget godt. Beranger og Paul-Ludvig Courier uttrykte fuldstændig denne nye retning. «De bra folks gud» og idealet om en borgerlig konge, som paa en gang var liberal og demokratisk, begge dele fremstillet paa den majestætiske og for fremtiden uskadelige bakgrund av keiserdømmets gigantiske seire, slik var, i denne periode, det franske borgerskaps daglige aandelige næring.

l) Jeg finder dot nyttig lier at minde om en anekdote, som forresten er meget kjtuidt og helt autentisk, og som kaster et meget værdifuldt lys sanivel over den personlige karakter hos denne opvarmer av de katolske trossætninger, som over denne tidsalders religiøse oprigtig-het. Chateaubriand hadde bragt sin bokhandler et. arbeide som var rettet mot troen. Bokhandleren henledet hans opmerksomhed paa, at ateismen var gaat av mole,

at det læsende publikum ikke længer vilde vite av den, og at det tvert imot forlangte religiøse arbeider. Chateaubriand trak sig tilbake, men nogen maaneder enere bragte han ham sin «Kristendommens aand». Bakunin.-, anm.— 74 —

Ansporet av en indbildsk latterlig lyst til at hæve sig op til den store engelske digter Byron's poetiske høide, hadde vel Lamartine begyndt sine koldt overspændte hymner til ære for de adeliges og det legitime kongedømmes gud. Men hans sange gjenlød bare i de aristokratiske salonger. Borgerskapet hørte dem ikke. Beranger var dets digter og Paul-Ludvig Courier dets politiske skribent.

Julirevolutionen hadde til følge en forædling av dets smak. Man vét at enhver borgerlig i Frankrike bærer i sig den uforgjæn-gelige type paa den borgerlige adelsmand, som aldrig undlater at vise sig saasnart han erhverver en smule rigdom og magt. I 1830 hadde det rike borgerskap endelig avløst den gamle adel som indehaver av magten. Uten tvil og fremfor alt stræbte det naturligvis efter at grundlægge et nyt aristokrati: kapitalens aristokrati; men ogsaa et intelligensens aristokrati, med gode manerer og fine følelser. Borgerskapet begyndte at føie sig religiøst.

Det var ikke fra dets side bare en efterapning av aristokratiske sæder, det var paa samme tid en nødvendighet tilsagt av stillingen. Proletariatet hadde gjort det en sidste tjeneste, ved at hjælpe det til endnu engang at styrte adelen. Nu hadde borgerskapet ikke mere bruk for dets hjælp, for det følte sig fast i sadelen i julitron?ns skygge, og forbindelsen med folket, som derefter var unyttig, begyndte at bli det ubekvem. Det maatte sættes tilbake paa sin plads, noget som naturligvis ikke kunde gjøres uten at fremkalde sterk uvilje blandt masserne. Det blev nødvendig at holde dem i tømme. Men i kraft av hvad ? I den borgerlige interesses navn, tilstaat likefrem ? Det vilde ha været altfor skamløst. Jo mere uretfærdig, umenneskelig en interesse er, desto mere har den bruk for at godkjendes; og hvorfra hente godkjendelsen, om ikke fra religionen, denne gode beskytterinde av alle mætte, og denne saa nyttige trøsterinde for alle dem som er sultne, ? Og mer end nogensinde følte det triumferende borgerskap at religionen var absolut nødvendig for folket.

Efterat ha vundet alle sine uforgjængelige adkomster til ære i oppositionen, den religiøse og filosofiske likesaavel som den politiske, i protest og revolution, var det endelig blit den herskende klasse, Og netop derved statens forsvarer og bevarer, idet staten i sin tur er blit den regulære institution for denne klasses u.teluk-— 75 —

kende herredømme. Staten er magten og den har for sig fremfor alt magtens ret, tændnaalsgeværets, bakladningsgeværets triumferende bevisførsel. Men mennesket er saa underlig skapt at denne bevisførsel, saa veltalende den end kan synes, ikke tilfredsstiller det i længden. For at avnøde det agtelse, trænges absolut en eller anden moralsk godkjendelse. Det trænges yderligere at denne god-kjendelse er saa indlysende og likefrem at den kan overbevise masserne, saa at disse, efter at være tvunget av statens magt, nu kan bringes til moralsk at erkjende dens ret.

Det er bare to midler til at overbevise masserne om hvilken-somhelst social institutions godhet. Den første, den eneste virkelige, men ogsaa den vanskeligste, fordi den indbefatter statens avskaffelse, - d. v. s. avskaffelsen av den politisk organiserte utbytning av flertallet ved et eller andet mindretal, — det vilde være den umiddelbare og fuldstændige tilfredsstillelse av alle massernes behov, av alle deres menneskelige længsler; hvilket vilde være jevngodt med den fuldstændige avslutning av den borgerlige klasses tilværelse saavel politisk som økonomisk, og, som jeg netop har sagt, med statens avskaffelse. Dette middel vilde uten tvil være gavnlig for masserne, men ødelæggende for de borgerlige interesser. Derfor behøver vi ikke at tale om det.

La os saa tale om det andet middel, som, ødelæggende bare for folket, tvertimot er dyrebart for redningen av de borgerlige privilegier. Dette andet middel kan bare være religionen. Den er det evige fata morgana, som forleder masserne til at søke de himmelske skatte, mens den herskende klasse, meget beskednere nøier sig med at dele jordens elendige goder og folkets menneskelige bytte, deri indbefattet dets politiske og sociale frihet, mellem sine egne medlemmer, forresten i meget ulike portioner, og idet den altid gir mest til den som besidder mest.

Der findes ikke, der kan ikke findes nogen ståt uten religion. Ta de frieste stater i verden, Amerikas forenede

Stater eller den schweiziske forbundsstat, f. eks., og se hvilken vigtig rolle det guddommelige forsyn, denne høieste godkjendelse av alle stater, spiller der i alle de officielle taler.

Men hver gang en statschef taler om Gud, det være sig Wilhelm I, den tyske knut-keiser, eller Grant, præsidenten i den store— 76 —

republik, kan De være sikker paa at han paany forbereder sig paa at klippe sin folke-hjord.

Liberalt som det var, voltairiansk, og drevet av sit temperament til en merkelig snever og brutal positivisme, for ikke at si materialisme, maatte da det franske borgerskap, efter at det ved sin triumf i 1830 var blit statens herskende klasse, nødvendigvis skaffe sig en officiel religion. Tingen var ikke let. Det kunde ikke uten videre igjen gi sig ind under den romerske katolicismes aak. Der var mellem det og romerkirken en avgrund av blod og hat, og hvor praktisk og klok man end er blit, lykkes man aldrig at undertrykke i sit bryst en lidenskap som er utviklet av historien. Forresten vilde det franske borgerskap ha bedækket sig med latterlighet, hvis det var vendt tilbake til kirken for at ta del i gudsdyrkelsens fromme ceremonier, en væsentlig betingelse for en naadebringende og oprigtig omvendelse. Mange har vel forsøkt det, men deres heltemod hadde ikke andet resultat end en frugtesløs forargelse. Endelig var en tilbakevenden til katolicismen umulig paa grund av den uløselige motsætning, som bestaar mellem Roms uforanderlige politik og utviklingen av middelklassens økonomiske og politiske interesser.

I denne henseende er protestantismen meget bekvemmere. Det er idealet av en borgerlig religion. Den indrømmer netop saa megen frihet, som de borgerlige trænger, og har fundet utvei til at forsone de himmelske længsler med den agtelse som de jordiske interesser kræver. Vi ser ogsaa at det især er i de protestantiske lande at handel og industri har utviklet sig. Men det var umulig for borgerskapet i Frankrike at gjøre sig protestantisk. For at gaa over fra en religion til en anden, for at forandre religion, maa man, — medmindre man gjør det som forretning som det undertiden gjøres av jøderne i Rusland og Polen, som lar sig døpe tre, fire gange, for hver gang at motta en ny belønning, — ha en smule religiøs tro. Nuvel, i den borgerlige franskmands udelukkende positive hjerte er der ikke plads for denne smule. Han bekjender den dypeste likegyldighet for alle spørsmaal, undtagen sin pengepung først og fremst, og derefter sin sociale forfengelighet. Han er likesaia likegyldig for protestantismen som for katolicismen. Paa den anden side vilde det franske borgerskap— 77 —

ikke ha kunnet anta protestantismen uten at komme i strid med flertallet av det franske folks katolske vaner, hvilket vilde været en stor uklokskap av en klasse som vilde styre Frankrike.

Der var rigtignok et middel tilbake: at vende tilbake til det 18. aarhundredes humanitære (menneskevenlige) og revolutionære religion. Men denne religion fører for langt. For at faa godkjendt den nye ståt, den borgerlige ståt som det netop hadde grundlagt, var derfor borgerskapet nødt til at skape en ny religion, som, uten altfor megen latterlighet og forargelse, høilydt kunde bekjendes av hele den borgerlige klasse.

Slik var det at den doktrinære skoles deisme opstod.

Andre har, meget bedre end jeg skulde kunne gjøre det, skrevet historien om denne skoles oprindelse og utvikling, som hadde en saa avgjørende og, jeg kan nok si det, ulykkelig indflydelse paa den borgerlige franske ungdoms opdragelse, politisk, intellektuelt og moralsk. Den gaar tilbake til Benjamin Constant og madame de Stael, men dens virkelige grundlægger var Royer-Collard; dens apostle herrerne Guizot, Cousin, Villemain og mange andre; dens lydelig tilstaaede øiemed: revolutionens forsoning med reaktionen eller for at bruke skolens sprog, frihetens princip med autoritetens princip, naturligvis til fordel for det sidste.

Denne forsoning betød i politikken, at folkets frihet blev bort-listet til fordel for det borgerlige herredømme, repræsentert av den monarkiske og konstitutionelle ståt; i filosofien den fri forstands overlagte underkastelse under troens evige principper. Her har vi bare at beskjæftige os med dette sidste.

Man vet, at denne filosofi hovedsagelig blev utarbeidet av Cousin, den franske eklektismes far. En overfladisk og pedantisk snakker som han er, fri for enhver original forestilling, for enhver tanke som var hans egen, men meget sterk i fraser, som han med urette forveksler med sund sans, har denne berømte filosof, til bruk for den

studerende franske ungdom, med lærdom istandbragt en flau metafysik av egen lavning, og hvis nydelse, paabudt i alle statens skoler har fordømt flere slegtled efter hverandre til hjerneforstoppelse.------------MIKA!. BAKUNIN 1862 (48 aar)